

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Економіко-гуманітарний інститут.
Факультет економіки та управління
(повне найменування інституту, назва факультету)

Фінанси, банківська справа та страхування
(повна назва кафедри)

Пояснювальна записка
до дипломної магістерської роботи
магістра
(ступінь вищої освіти (освітній ступінь))

на тему Боргова безпека України: стан та її оцінка

Виконав: студент б курсу, групи ФЕУ-113м
спеціальності (напряму підготовки)
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(код і назва напряму підготовки, спеціальності)

Наливайко К.В.

(прізвище та ініціали)

Керівник Фатюха Н.Г.

(прізвище та ініціали)

Рецензент Політова М.В.

(прізвище та ініціали)

м.Запоріжжя
2018 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Запорізький національний технічний університет
(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут, факультет ЕГІ,ФЕУ
Кафедра Фінанси, банківська справа та страхування
Ступінь вищої освіти (освітній ступінь) магістр
Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(код і назва)
Напрямок підготовки 072»Фінанси,банківська справа та страхування»
(код і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри К.Р.Н., доцент
Щедров С.В.
"15" грудня 2018 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Маливайко Ксенія Валеріївна
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Борьба безпеки України: стан та її оцінка

керівник проекту роботи Рябоха Н.П., к.е.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від " 11 " 09 2018 року № 212

2. Строк подання студентом роботи 28.11.18

3. Вихідні дані до роботи Статистичні дані щодо обсягів державного та корпоративного державного боргу, бюджету держави, макроекономічних показників та ін., нормативно-правові акти та документи.

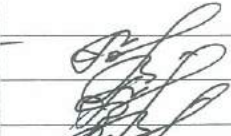

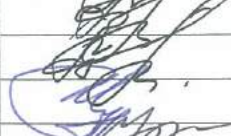

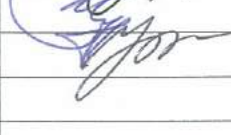

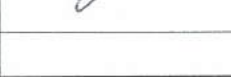
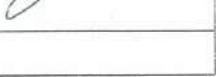

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

Теоретичні аспекти боротьби безпеки України;
Оцінка рівня боротьби безпеки України;
Основні напрямки підвищення боротьби безпеки України.
Охорона праці та безпеки у надзвичайних ситуаціях.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Рисунок 1.1 Бюджетні відносини у сукупному відтворенні; рисунок 1.2 Структурні частини бюджету України; рисунок 1.3 Структурні видатки бюджету України; рисунок 1.4 Власне фінансування держави бюджету; рисунок 2.1 Динаміка номінального ВВП України 2013-2017 роках; рисунок 2.2 ВВП до паритету купівельної спроможності України та інших постсоціалістичних країн; рисунок 1.3 Обсяг доходів місцевих державних бюджету України по відношенню до ВВП у 2013-2017 роках; рисунок 2.4 Обсяг видатків місцевих державних бюджету України по відношенню до ВВП у 2013-2017 роках; рисунок 2.5 Порівняння державного державного та місцевого.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	приймав виконане завдання
1	Фрагмак У.Г., доцент		
2	Фрагмак У.Г., доцент		
3	Фрагмак У.Г., доцент		
4	Журавель С.М., ст.викладач		
Нормоконтролер	Чередниченко Н.О., ст.викладач		

7. Дата видачі завдання 05.03.2018

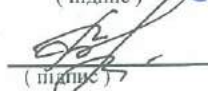
КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір матеріалу на проектування	05.03.18 - 20.03.18	
2	Групування та аналіз зібраного матеріалу. Уточнення завдань проектування	21.03.18 - 31.03.18	
3	Виконання теоретичної частини роботи	01.04.18 - 01.05.18	
4	Виконання графічної частини роботи	02.05.18 - 01.06.18	
5	Написання та оформлення дипломної магістерської роботи	02.06.18 - 03.08.18	
6	Перевірка роботи керівником, консультантами	04.08.18 - 01.09.18	
7	Попередній захист роботи	15.10.18	
8	Переплітання оформлення дипломної магістерської роботи	05.11.18	
9	Захист роботи у ЕК	18.12.18	

Студент

 Мамвайко К.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи

 Фрагмак У.Г.
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Наливайко К.В. Боргова безпека України: стан та її оцінка. – Дипломна магістерська робота.

Дипломна магістерська робота зі спеціальності 072 магістр фінансів, банківської справи та страхування. Кафедра фінанси, банківська справа та страхування, Запорізький національний технічний університет, 2018.

Магістерська дипломна робота присвячена розробці теоретико-методологічних підходів та практичних рекомендацій щодо підвищення рівня боргової безпеки України.

Розглянуті питання сутності державного боргу України та боргової безпеки. Встановлено найбільшу істотність впливу ВВП та видатків на розмір боргу. Визначені стратегічні напрями зниження боргового рівня України.

Проведено аналіз і надано оцінку боргової безпеки країни, проаналізовано доходи і видатки бюджету, його дефіцит та обсяг, державний та гарантований державою борг. Проведено кореляційно-регресійний аналіз та розроблено прогноз розмірів державного та гарантованого державного боргу у багатфакторних моделях кореляційно-регресійного аналізу.

Розроблені пропозиції щодо удосконалення підходу до оцінки рівня боргової безпеки України та надані прикладні рекомендації щодо оптимізації боргового навантаження країни з урахуванням зарубіжного досвіду та специфіки економіки країни.

Ключові слова: **БОРГОВА БЕЗПЕКА, КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ, ДЕРЖАВНИЙ ТА ГАРАНТОВАНИЙ ДЕРЖАВОЮ БОРГ, БОРГОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ, ІНДИКАТОРИ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ.**

ANNOTATION

Nalyvaiko K.V. Debt Security of Ukraine: Status and its Assessment. - A Master's degree thesis.

The Master's degree thesis in specialty 072 Master of Finance, Banking and Insurance. The Chair of Finance, Banking and Insurance, Zaporizhzhya National Technical University, 2018.

The master's thesis is devoted to the development of theoretical and methodological approaches and practical recommendations for raising the level of debt security of Ukraine.

Issues of the essence of Ukraine's public debt and debt security are considered. The greatest significance of the influence of GDP and expenditures on the size of the debt has been established. The strategic directions of reducing the debt level of Ukraine are determined.

The analysis and evaluation of debt security of the country was carried out, the revenues and expenditures of the budget, its deficit and volume, state and state-guaranteed debt were analyzed. A correlation-regression analysis was carried out and a prognosis of the size of the state and guaranteed public debt was made in multi-factor models of correlation-regression analysis.

Provided suggestions for improving the approach to assessing the level of Ukraine's forestry security and developing the accompanying recommendations on optimizing the country's debt burden with consideration of foreign experience and specifics of the country's economy.

Keywords: DEBT SECURITY, CORRELATION-REGRESSION ANALYSIS, STATE AND STATE-GUARANTEED DEBT, DEBT LOAN, DEBT SECURITY INDICATORS.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ДО ДИПЛОМНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

1. Фатюха Н.Г, Наливайко К.В. Аналіз стану боргової безпеки України / Фатюха Н.Г, Наливайко К.В. // Materials of the XII International scientific and practical conference, «Modern scientific potential», — 2016. — Volume 5. Economic science. Governance. Sheffield. Science and education LTD — с. 104.

2. Фатюха Н.Г. Боргова безпека України: теоретичний аспект та поточний стан [Електронний ресурс] / Фатюха Н.Г, Наливайко К.В. // Ефективна економіка. — 2016. — №2. — Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.

3. Фатюха Н.Г., Наливайко К. В. Боргова безпека України : стан та її оцінка // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки : зб. наук. пр., 2018. — № 2.

4. Фатюха Н. Г., Наливайко К. В. Використання регресійно-кореляційного аналізу при оцінці боргової безпеки України / Н. Г. Фатюха, К. В. Наливайко // «Соціально-економічні, освітні та фахові проблеми молоді в умовах євроінтеграційних процесів». Тези доповідей Всеукраїнської Інтернет-конференції здобувачів освіти і молодих учених, Запоріжжя, 27 квітня 2018 р. Електрон. дані. — Запоріжжя : ЗНТУ, 2018, Україна. - Режим доступу: zntu.conf@gmail.com.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИ- НИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ	
ВСТУП	10
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	14
1.1. Державний бюджет, його структура та класифікація	14
1.2. Дефіцит бюджету як макроекономічна категорія	23
1.3. Сутність боргової безпеки України	28
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РІВНЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	36
2.1. Аналіз макроекономічних показників України у 2013-2017 роках	36
2.2. Аналіз динаміки бюджету України 2013-2017 років	47
2.3. Аналіз дефіциту бюджету України та державного і гаран- тованого державою боргу у 2013-2017 роках	68
2.4. Аналіз стану боргової безпеки України згідно світових та українських методик у 2013-2017 роках	74
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ БОРГО- ВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	86
3.1. Світовий досвід регулювання боргової безпеки	86
3.2. Моделювання рівня боргової безпеки України	92
3.3. Шляхи оптимізації боргової безпеки в Україні	104
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА У НАДЗВИ- ЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ	110
ВИСНОВКИ	128
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	132

Додаток А. Динаміка бюджетів України	140
Додаток Б. Розрахунки для дослідження боргової безпеки України	142
Додаток В. Державний та гарантований державою борг до ВВП	143
Додаток Д. Розрахунок регресійно-кореляційної аналізу	145

**ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ,
СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ**

грн — гривні

дол — долари

США — Сполучені Штати Америки

ОВДП — облігації внутрішньої державної позики

млн — мільйони

млрд — мільярди

тис — тисячі

РФ — Російська Федерація

МВФ — Міжнародний валютний фонд

МБРР — Міжнародний банк реконструкції і розвитку

ЄС — Європейський Союз

МФД — Макрофінансова допомога

ЄІБ — Європейський інвестиційний банк

ЦП — цінні папери

ВСТУП

Актуальність теми. Стрімке збільшення обсягів державного боргу, що є причиною зростання боргового навантаження в країні і, як наслідок, погіршення стану боргової безпеки та негативно позначається на самостійності держави й на рівні життя населення. Значна державна заборгованість може призвести до втрати стратегічних об'єктів економіки та поглиблення економічної кризи в Україні.

Проблеми боргової безпеки широко розглядаються як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Серед українських науковців, які здійснили ґрунтовні дослідження питань боргової безпеки України та провели аналіз її стану на основі відповідних індикаторів, варто відзначити О. Барановського, В. Козюка, Н. Кравчук, С. Марченко, О. Царука.

В дослідженнях проблеми боргової безпеки все ще невирішеними залишаються наступні питання:

- відсутність єдиної методології визначення боргової безпеки;
- відсутність моніторингу чинників, що впливають на боргове навантаження країни;
- неефективність використання запозичених коштів, що призводить до залежності від грошових надходжень у вигляді кредитів;
- безконтрольне зростання державного та гарантованого державою боргу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дипломна магістерська робота виконана згідно з темою кафедри фінансів, банківської справи та страхування ЗНТУ № 05318 «Забезпечення фінансово-інвестиційного потенціалу підприємств, страхових компаній та банків в період економічних перетворень». Внесок автора полягає у розробленні рекомендацій щодо застосування кореляційно-регресійного аналізу в оцінці стану боргової безпеки.

Мета та завдання роботи. Метою роботи є оцінка рівня боргової безпеки

України та її прогнозування з метою удосконалення побудови прогнозних значень обсягів державного боргу за допомогою багатофакторних моделей кореляційно-регресійного аналізу.

Для досягнення поставленої мети дослідження в роботі сформульовано такі завдання:

- проаналізувати державний бюджет, його структуру та класифікацію;
- дослідити дефіцит бюджету як макроекономічну категорію;
- вивчити сутність боргової безпеки України;
- здійснити аналіз макроекономічних показників України у 2013-2017 роках;
- проаналізувати динаміку бюджету України 2013-2017 років;
- дослідити динаміку дефіциту бюджету України;
- виконати дослідження стану боргової безпеки України згідно світових та українських методик у 2013-2017 роках;
- проаналізувати світовий досвід регулювання боргової безпеки;
- змодельовати рівень боргової безпеки України;
- розробити шляхи оптимізації боргової безпеки в Україні.

Об'єктом дослідження дипломної магістерської роботи є рівень боргової безпеки України.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних і практичних аспектів аналізу стану боргової безпеки України.

Методи дослідження. Теоретична частина дослідження базується на наукових працях та методичних розробках як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Дослідження для визначення рівня боргової безпеки базується на застосуванні статистичних методів, зокрема зведення та групування, порівняння, аналізу. Аналіз стану боргової безпеки здійснювався з використанням методів узагальнення та конкретизації теоретичного і практичного матеріалу. У процесі моделювання рівня боргової безпеки застосовувався кореляційно-регресійний аналіз, він надає потужний та гнучкий інструмент для вивчення взаємозв'язків між по-

казниками. Основна мета використання цього методу – краще зрозуміти теперішній стан, відповідно навчитися управляти подіями, що відбуваються, а також точніше передбачити майбутнє. При виробленні пропозицій щодо шляхів підвищення рівня боргової безпеки був використаний рекомендаційний метод.

Інформаційною базою дослідження слугували наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з статистики, економічної теорії, законодавчі та нормативні документи Верховної Ради України, Кабінету Міністрів, матеріали науково-практичних конференцій, Інтернет-ресурси.

Елементи наукової новизни. Наукова новизна полягає в обґрунтуванні комплексного підходу до оцінки рівня боргової безпеки України та розробленні теоретико-методичних засад і прикладних рекомендацій щодо оптимізації боргового навантаження країни.

У процесі дослідження отримано наступні наукові результати.

Удосконалено:

- підходи до здійснення аналізу основ боргової безпеки України;

Дістало подальший розвиток:

- застосовані розрахунки за методиками визначення рівня боргової безпеки, що дають змогу оцінити стан боргової безпеки згідно її індикаторам;

- запропоновано проведення регресійно-кореляційного аналізу, що дозволяє визначити взаємозв'язок незалежних факторів та державного і гарантованого державою боргу;

- розроблено прогноз розмірів державного та гарантованого державного боргу у багатофакторних та однофакторних моделях кореляційно-регресійного аналізу та його обґрунтування.

Практична значення одержаних результатів полягає у застосуванні кореляційно-регресійного аналізу, що дає змогу оцінити рівень та здійснити прогноз державного та гарантованого державного боргу. Особистий внесок здобувача полягає у самостійному одержанні результатів дослідження, використання яких в практиці моніторингу рівня боргової безпеки сприятиме покращенню контролю та управління за цим економічним явищем. З наукових праць, опублікованих у

співавторстві, в магістерській роботі використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів магістерської роботи. Основні положення дипломної магістерської роботи були викладені й отримали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях: «Сучасний науковий потенціал» // науково – практична конференція «Научный потенциал мира» (15-22 вересня 2016р, Болгарія, 2015) [1].; та статті «Боргова безпека України: теоретичний аспект та поточний стан» // «Ефективна економіка»

Структура та обсяг роботи. Дипломна магістерська робота «Боргова безпека України: стан та її оцінка» складається анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 150 сторінок комп'ютерного тексту, з них 131 основного тексту, 15 рисунків, 39 таблиць, 55 джерел, 4 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1.1. Державний бюджет, його структура та класифікація

Бюджет є інструментом, завдяки якому забезпечується життєдіяльність країни, тому вимагає усебічного дослідження його сутності та ролі у суспільстві, що надає змогу адаптувати його до сучасного економічного середовища.

Розуміння сутності бюджету дозволяє розробляти та приймати найбільш раціональні рішення щодо розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту та валового національного продукту, інструментів, санкцій, методів мотивації державного регулювання соціально-економічних процесів суспільства.

Поняття бюджету є багатограним та охоплює різноманітні аспекти, тому визначення цього явища залишається дискусійним.

Згідно зі словником іншомовних слів, бюджет (в перекладі з англ. budget – торба, гаманець) є затверджений у законодавчому порядку розпис, кошторис грошових доходів та видатків держави, який передбачається отримати та використати у майбутньому.

Найбільш поширеним вважають визначення бюджету як сукупності грошових відносин, за допомогою котрих забезпечують розподіл та перерозподіл ВВП і національного багатства з метою формування та використання основного централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій [1, с.38].

Бюджет — це економічна, правова, політична і історична категорія. Як об'єктивна економічна категорія бюджет відображає економічні відносини стосовно розподілу і перерозподілу ВВП з метою формування і використання основного централізованого фонду грошових коштів держави, за допомогою якого держава виконує свої функції (економічну, соціальну, управлінську і оборонну) [1, с.39].

За матеріальним змістом бюджет є основним централізованим фондом грошових коштів держави.

За організаційною структурою бюджет — це основна ланка державних фінансів, що має власну структуру.

За правовим характером бюджет є юридичним актом.

Багатоаспектність дефініції бюджету виражається у понятті даного економічного явища:

- бюджет — це частина вартості валового внутрішнього продукту, відокремлена в процесі його руху у формі суспільного грошового фонду, що перебуває в розпорядженні органів державної влади і місцевого самоврядування й витрачається на ухвалені суспільством в особі представницьких органів економічні, соціальні, політичні цілі;

- бюджет — це суспільний грошовий фонд, що перебуває в розпорядженні державної й місцевої влади;

- бюджет як економічна категорія — це система економічних (грошових) відносин щодо створення суспільного грошового фонду, який перебуває в розпорядженні органів державної влади і місцевого самоврядування й використовується на ухвалені суспільством в особі відповідних представницьких органів економічні, соціальні, політичні цілі;

- в організаційно-правовому аспекті під бюджетом слід розуміти план утворення і використання бюджетних ресурсів на загальнодержавному й місцевому рівнях, який затверджується відповідними представницькими органами;

- у політичному аспекті бюджет — це результат компромісу різних політичних сил представницького органу влади, який своїм волевиявленням затверджує обсяг суспільного грошового фонду на плановий період і цим ставить уряд під суспільний контроль [2].

Бюджетні відносини, як складова економічних відносин, котрі відображають сутність бюджету, характеризуються такими ознаками:

— розподільчим характером, оскільки відображають процес розподілу і перерозподілу ВВП;

- вартісним вираженням;
- формуванням та використанням основного централізованого фонду грошових коштів держави [1, с.39].

Вияв сутності бюджету розкривається за допомогою функцій. Зважаючи на те, що бюджет держави є складовою фінансів суспільства, функції, які виконують фінанси, будуть властиві й бюджету. Абсолютна більшість економістів схиляється до думки, що бюджет, як і фінанси, виконує дві функції – розподільчу і контрольну.

Зміст розподільчої функції полягає у розподілі та перерозподілі ВВП загалом і фінансових ресурсів між різними суб'єктами бюджетних відносин (підприємствами, організаціями, установами, галузями, територіями, сферами діяльності, секторами економіки тощо).

Саме завдяки розподільчій функції держава має можливість централізувати частину ВВП у своїх руках і використати їх на задоволення загальнодержавних потреб.

Розподільча функція зумовлена сутністю бюджету як об'єктивної економічної категорії.

Ця категорія характерна для другої стадії суспільного відтворення, появляється і функціонує у процесі розподілу, саме через розподіл впливає на всі інші стадії відтворення: виробництво, обмін і споживання (див. рис. 1.1).

Матеріальне вираження розподільчої функції бюджету реалізується за допомогою податків, зборів, неподаткових надходжень, трансфертів, бюджетних резервів, видатків, бюджетного фінансування, бюджетного кредитування, бюджетного субсидіювання тощо.

Контрольна функція бюджету характеризується специфікою, пов'язаною з особливостями розподільчої функції.

Вона дає змогу оцінювати якість перерозподільчих процесів, своєчасність і повноту надходжень фінансових ресурсів у державну казну та їхнього розподілу, ефективність їхнього використання.

Матеріальним вираженням контрольної функції бюджету є бюджетний контроль [3, с.17-18].

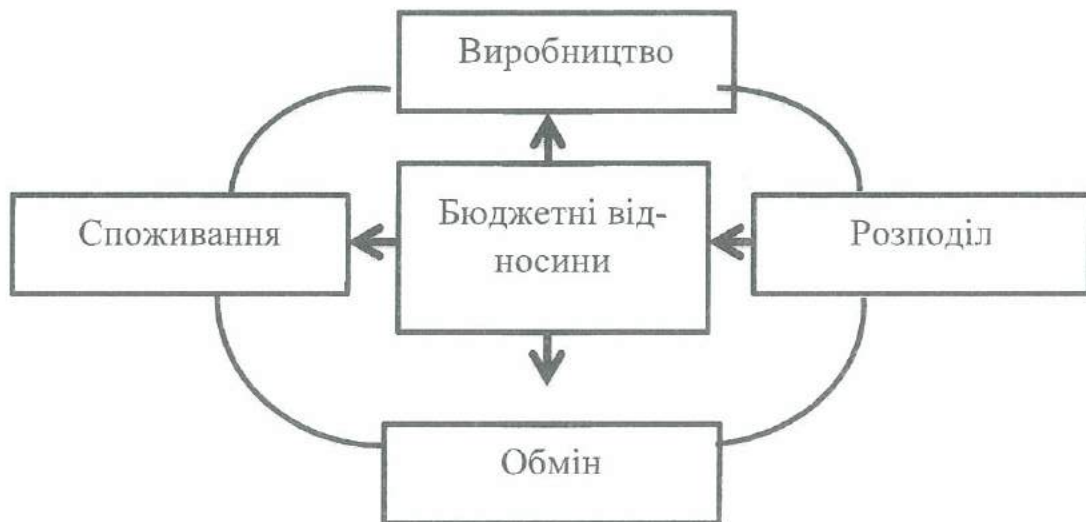

Рис 1.1 Бюджетні відносини у суспільному відтворенні [створено автором на основі джерела 3, с.17]

Як фонд бюджетних коштів, згідно зі ст. 13 Бюджетного кодексу України, бюджет може складатися із загального та спеціального фондів.

Складові частини бюджету України є наступними (див.рис.1.2) [4, с.90].

Складовими частинами загального фонду державного та місцевого бюджетів є:

- всі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду бюджету;
- всі видатки бюджету, що здійснюються за рахунок надходжень загального фонду бюджету;
- кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету без визначення цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок надходжень загального фонду бюджету);
- фінансування загального фонду бюджету.

Складовими частинами спеціального фонду державного та місцевого бюджетів є:

- доходи бюджету (включаючи власні надходження бюджетних установ), які мають цільове спрямування;
- видатки бюджету, що здійснюються за рахунок конкретно
- визначених надходжень спеціального фонду бюджету (у тому числі власних надходжень бюджетних установ);
- кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету з визначенням цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету);
- фінансування спеціального фонду бюджету.

Рис 1.2 Складові частини бюджету України

Таким чином, розподіл бюджету на загальний і спеціальний фонди, стосується не тільки державного бюджету України, а й місцевих бюджетів [4, с.90-91].

Сутність державного бюджету проявляються в процесі їх формування, розподілу та відтворення з метою забезпечення фінансування суспільно необхідних видатків. Вони функціонують в умовах розширеного суспільного відтворення і мобілізації бюджетних ресурсів в єдиному фонді грошових коштів з метою використання для забезпечення виконання функцій держави.

Для функціонування держави необхідна наявність певних фінансових ресурсів, що дозволяють їй здійснювати свої функції та реалізовувати певні завдання, що перед нею стоять [4, с.159].

Доходи бюджету є частиною централізованих фінансових ресурсів держави, які використовуються для виконання нею відповідних функцій і відображають економічні відносини держави з юридичними та фізичними особами, що виникають в процесі стягнення бюджетних платежів. Склад і структура доходів бюджету характеризують фінансову політику та фінансовий стан держави.

Доходи бюджету класифікують за наступними ознаками:

а) за джерелами формування:

1) внутрішні доходи — розподіл та перерозподіл ВВП і його частини національного доходу (НД), національного багатства (накопичених матеріальних та культурних цінностей і розвіданих природних ресурсів), внутрішні запозичення, якщо не вистачає ВВП чи є певний надлишок природних ресурсів;

2) зовнішні доходи — в результаті міжнародного перерозподілу фінансових ресурсів (прямий перерозподіл (репарація), міжнародні кредити фінансово-кредитних установ або іноземних держав, оподаткування експортно-імпоротної діяльності, валютне регулювання (відхилення встановленого курсу валют від реального їх співвідношення), ціновий механізм (певний масштаб цін, що склався у світі, зміни в якому призводять до міжнародного перерозподілу ресурсів);

б) за джерелами утворення:

1) доходи, отримані шляхом розподілу та перерозподілу ВВП і його частини національного доходу (НД);

2) доходи від реалізації національного багатства;

в) за рівнем централізації:

1) децентралізовані — доходи, що використовуються за місцем утворення;

2) централізовані — доходи, що концентруються у державному бюджеті та в інших централізованих цільових фондах;

г) за умовами залучення:

- 1) зворотні доходи — це розміщення державних позик;
- 2) незворотні доходи — платежі і збори отримані від юридичних і фізичних осіб;

д) за частотою появи:

- 1) звичайні — регулярно включаються до складу доходів;
- 2) надзвичайні — з'являються в доходах за виняткових, але обґрунтованих обставин;

е) з урахуванням розподілу доходів між ланками бюджетної системи:

- 1) власні — це доходи, що мобілізуються місцевою владою самостійно на основі власних рішень і за рахунок джерел, визначених місцевим органом влади;
- 2) закріплені — доходи, які закріплюються за певним бюджетом на стабільній, довгостроковій основі, тобто це форма передання частини доходів місцевим органам влади з боку держави;

є) за методами залучення:

- 1) податковий (податки, збори, обов'язкові платежі);
- 2) неподатковий (позики, емісія, приватизація тощо);

ж) за напрямом зарахування:

- 1) до загального фонду;
- 2) до спеціального фонду;

з) за розділами відповідно до Бюджетного кодексу:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
- 3) доходи від операцій з капіталом;
- 4) трансферти (субвенції, дотації, субсидії) [5, с.72-73].

Основним джерелом формування доходів бюджету є ВВП (національний дохід), при нестачі внутрішніх джерел — зовнішні надходження, а в окремих випадках — навіть перерозподіл національного багатства [5, с. 73].

Ступінь впливу держави на регулювання соціально-економічних процесів, насамперед, визначається потребами суспільства у благах, які гарантуються нормами Конституції та надаються шляхом виконання органами влади визначених функцій. Фінансове забезпечення цих функцій здійснюється за рахунок акумульованих у бюджеті коштів, що у силу особливості фондової організації головного фінансового плану держави набувають змісту видатків бюджету.

Видатки бюджету як економічна категорія — це сукупність економічних відносини між державою, юридичними і фізичними особами, які виникають у процесі розподілу та використання централізованого фонду держави [4, с. 183].

Характеристики видатків бюджету відповідно до існуючих ознак є наступними:

- за роллю у розширеному відтворенні: видатки розвитку; видатки споживання.

- за методами фінансування витрат: проектне фінансування; кошторисне фінансування; бюджетне кредитування; трансфертне фінансування;

- за рівнями бюджетної системи: видатки державного бюджету; видатки місцевих бюджетів [4, с. 187].

На різноманітність видів бюджетних видатків впливають такі фактори: природа та функції держави; адміністративно-територіальним устрій держави; рівень соціально-економічного розвитку країни; розгалуженість зв'язків бюджету з економікою; види та форми надання бюджетних коштів (бюджетні асигнування, дотації, субвенції, субсидії тощо); норми надання бюджетних коштів тощо [5, с. 98].

Розподіл видатків бюджету базується на таких принципах: плановість; безповоротність виділених державних ресурсів; безоплатність; дотримання режиму економії; контроль за їх використанням [5, с. 98].

Видаткову частину Державного бюджету України (як і дохідну) поділяють на дві складові: видатки загального фонду; видатки спеціального фонду.

Видатки загального фонду фінансуються за рахунок доходів загального фонду бюджету та не мають конкретних (закріплених) джерел фінансування. Видатки спеціального фонду фінансують за рахунок цільових фондів, які виділені під конкретну ціль.

Видатки державного бюджету складаються з наступних різновидів (див.рис.1.3) [5, с. 102].

Рис 1.3 Складові видатків бюджету України

На формування видатків бюджету в Україні у сучасних умовах впливають такі фактори, як:

- економічна криза, яка сприяє зростанню видатків на соціальний захист населення, фінансову підтримку державного сектора від банкрутства тощо;
- зростання монетизованого державного боргу, який визначає зростання видатків на покриття державного боргу, виштовк інвестицій зі сфери виробництва;
- зростання немонетизованого державного боргу тягне за собою виділення коштів на покриття заборгованості;
- дефіцит бюджетів усіх рівнів;
- залучення зовнішніх ресурсів для покриття бюджетного дефіциту, що призводить до зростання платежів за відсотками по державних цінних паперах.

Основним завданням політики бюджетних видатків стало подальше поєднання соціальної спрямованості щодо підвищення життєвого рівня населення з одночасним забезпеченням економічного зростання держави [5, с. 102].

1.2. Дефіцит бюджету як макроекономічна категорія

Стан бюджету як фінансового плану характеризується показниками: рівновага доходів і видатків; перевищення доходів над видатками – профіцит бюджету; перевищення видатків над доходами – бюджетний дефіцит [6, с.45].

У загальному розумінні дефіцит державного бюджету — це сума перевищення видатків бюджету над його доходами.

Показник дефіциту бюджету дозволяє оцінити фінансову позицію держави і вплив бюджетно-податкової політики на обсяги внутрішнього попиту, стан грошово-кредитної системи, платіжного балансу тощо.

Дефіцит бюджету зумовлюється також дією як постійних фундаментальних чинників — активна участь держави в економіці, прийняття надмірних соціальних зобов'язань за неможливості мобілізувати достатній рівень надходжень до бюджету, — так і тимчасових [7, с.101].

До тимчасових чинників бюджетного дефіциту слід віднести:

- циклічний спад виробництва і звуження на цій основі податкової бази;
- збільшення державних видатків у передвиборний період (вплив стадії політичного циклу на розмір бюджетного дефіциту);
- трансформація соціально-економічної системи і зменшення бюджетних доходів в умовах суттєвого спаду виробництва;
- збільшення видатків на оборону в милітаризованій економіці чи в період проведення військових дій;
- упровадження податкової реформи, націленої на зниження податкового навантаження й активізацію економічної діяльності [7, с.101].

Бюджетний дефіцит може набувати різної якості, виникати за різних обставин, викликати різні наслідки. Тому класифікація є досить широкою:

- залежно від виду бюджету розрізняють: дефіцит державного бюджету; дефіцит місцевого бюджету;

— відповідно до фондів, які формуються у складі бюджету, розрізняють: дефіцит загального фонду бюджету; дефіцит спеціального фонду бюджету; дефіцит бюджету розвитку;

— залежно від характеру виникнення дефіциту: активний дефіцит виникає тоді, коли уряд через збільшення видатків бюджету стимулює сукупний попит; пасивний дефіцит — це дефіцит, що виникає як наслідок економічного спаду, зниження виробництва та зайнятості і призводить до зменшення бюджетних доходів;

— залежно від урахування дефіциту в процесі бюджетного планування можна виокремити: запланований бюджетний дефіцит (або очікуваний) — щорічно затверджується парламентом у законі про державний бюджет; фактичний бюджетний дефіцит — його розмір отримують за даними звітів про виконання бюджету;

— залежно від терміну дії: тимчасовий бюджетний дефіцит — виникає не регулярно — з року в рік, а лише в окремі періоди несприятливої соціально-економічної кон'юнктури; постійний (хронічний) бюджетний дефіцит;

— відповідно до форми прояву бюджетного дефіциту розрізняють: відкритий бюджетний дефіцит — це дефіцит, який офіційно відображений у щорічному законі про бюджет, звітності про виконання бюджету та в бюджетній статистиці; прихований бюджетний дефіцит — це дефіцит, який виникає через несвоєчасне фінансування запланованих у бюджеті призначень внаслідок недоотримання запланованих доходів;

— залежно від зв'язку з державним боргом у теорії і на практиці виокремлюють: первинний дефіцит — це дефіцит, при розрахунку якого з видатків виключено витрати на сплату процентів за державним боргом; операційний дефіцит — це первинний дефіцит, у розрахунку якого процентні платежі за державним боргом скориговані на темпи інфляції;

— залежно від зв'язку з економічним циклом виділяють такі види бюджетного дефіциту: циклічний бюджетний дефіцит — це дефіцит, який виникає

під час циклічного економічного спаду і скорочення внаслідок цього бюджетних доходів; структурний дефіцит — це різниця між фактичними бюджетними видатками і сумою доходів, яка була б отримана бюджетом в умовах повної зайнятості за існуючої системи оподаткування [8, с.52-55].

Бюджетна розбалансованість вимагає: наукового обґрунтування її масштабів; пошуку джерел, які збалансували б грошові потоки бюджету; прийняття рішень про використання бюджетного надлишку в разі, якщо доходи більші за видатки; розроблення заходів щодо усунення чи зменшення бюджетного дефіциту [2].

Усі бюджетні операції можна поділити на дві групи:

— операції, які визначають розмір дефіциту, впливають на нього (викликають появу або зменшують дефіцит). До них належать операції, пов'язані з отриманням бюджетних доходів і здійсненням видатків;

— операції, які фінансують (покривають) дефіцит [2].

Основою визначення і групування джерел фінансування бюджету є бюджетна класифікація.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, класифікація фінансування бюджету здійснюється за наступними ознаками:

а) фінансування за типом кредитора:

1) внутрішнє фінансування: фінансування за рахунок коштів державних фондів; фінансування за рахунок позик банківських установ (в тому числі Національного банку України); інше внутрішнє фінансування; надходження від приватизації державного майна; фінансування за рахунок залишків коштів на рахунках бюджетних установ; зміни обсягів депозитів і цінних паперів, що використовуються для управління ліквідністю; коригування; фінансування за рахунок зміни залишків коштів бюджетів; зміни обсягів товарно-матеріальних цінностей;

2) зовнішнє фінансування: позики, надані міжнародними організаціями економічного розвитку; позики, надані органами управління іноземних держав;

позики, надані іноземними комерційними банками; позики, надані постачальниками; позики, не віднесені до інших категорій; зміни обсягів депозитів і цінних паперів, що використовуються для управління ліквідністю; коригування;

б) фінансування за типом боргового зобов'язання:

1) запозичення: внутрішні запозичення; довгострокові зобов'язання; середньострокові зобов'язання; короткострокові зобов'язання та векселі; інші зобов'язання; зовнішні запозичення; довгострокові зобов'язання; середньострокові зобов'язання; короткострокові зобов'язання та векселі; інші зобов'язання;

2) погашення: внутрішні зобов'язання; зовнішні зобов'язання;

в) надходження від приватизації державного майна;

г) фінансування за активними операціями: зміни обсягів депозитів і цінних паперів, що використовуються для управління ліквідністю; зміни обсягів готівкових коштів; фінансування за рахунок коштів єдиного казначейського рахунка; зміни обсягів товарно-матеріальних цінностей [3, с.98].

За способом залучення джерела фінансування бюджетного дефіциту поділяються на емісійні та неемісійні (див. рис. 1.4) [1, с.61-62]:

Рис 1.4 Джерела фінансування дефіциту бюджету

Емісійні джерела пов'язані з додатковим залученням грошової маси для покриття державних видатків і супроводжуються емісією грошей.

Неемісійні джерела відображають взаємовідносини між державою як позичальником і юридичними та фізичними особами, урядами інших країн та міжнародними фінансовими організаціями як кредиторами і не мають безпосереднього відношення до емісії грошей.

Важливе значення в ефективності та дієвості системи формування та фінансування бюджетного дефіциту займає забезпечення правової бази для визначення джерел його покриття. Усю правову базу можна умовно поділити на такі групи:

- група законодавчо-правових актів, які визначають загальні тенденції формування бюджетного дефіциту, його критичні розміри відповідно до економічного розвитку країни;

- закони, постанови, які регулюють структуру, порядок, умови, терміни, види, бюджетного дефіциту, тобто визначають порядок його формування і фінансування;

- правові акти, які регулюють питання залучення ресурсів із внутрішніх фінансових ринків для покриття бюджетного дефіциту з метою стимулювання і розвитку виробничо-господарської діяльності;

- правові акти, що регулюють питання залучення ресурсів із внутрішніх фінансових ринків, тобто отримання кредитних ресурсів зі світового ринку позикових капіталів для фінансування державних програм. Значна частина правової бази, яка стосується цієї проблеми, охоплює безпосередньо угоди між урядами іноземних держав, міжнародними фінансово-кредитними організаціями та Україною щодо надання позик. Цей складник містить правову базу, яка регулює питання, пов'язані з отриманням, використанням ресурсів, сплатою доходів і погашенням заборгованості, і визначається відповідно до законодавчої бази країни-кредитора та країни-боржника [1, с.61-62].

Наслідки бюджетного дефіциту можуть бути позитивні, негативні або жодних наслідків.

Дефіцит стане позитивним, якщо він спонукатиме до пошуку ефективних шляхів використання бюджетних коштів, посилення бюджетної дисципліни, збільшення доходів бюджету в майбутньому. Проте неконтрольованість бюджетного дефіциту призводить до економічних криз, що заперечує позитивність цього явища.

Негативні наслідки дефіциту проявляються у марнотратстві уряду, макрофінансовій нестабільності, підвищенні ризиків економічної діяльності держави, посиленні інфляційних процесів, кризі державних фінансів, грошової системи, поглиблюванні диференціації у доходах громадян [7, с.47- 48].

Всі ці негативні явища ще більше посилюються, якщо бюджетний дефіцит набуває хронічного характеру. Як наслідок це зумовлює неконтрольованість дефіциту, погіршує фінансову дисципліну, поглиблює фінансову безвідповідальність уряду і несе потенційний ризик дефолту.

Дефіцит бюджету є виправданим у тому випадку, коли темпи приросту ВВП випереджають приріст обсягів бюджетів, бюджетного дефіциту і видатків на обслуговування боргу. Якщо за рахунок дефіцитного бюджету зміцнюється фундамент економіки, він характеризується позитивними явищами [6, с.47- 48].

1.3. Сутність боргової безпеки України

Боргову безпеку держави, як елемент національних інтересів, доцільно розглядати з позицій комплексного підходу, як підсистему у складній, багаторівневій системі фінансово-економічної безпеки держави.

Враховуючи альтернативні погляди на цю проблему, під борговою безпекою держави найчастіше розуміють (у вузькому розумінні) певний критичний рівень державної заборгованості, який дозволяє зберегти стійкість фінансової системи країни до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечити певний рівень фінан-

сової незалежності держави, зберігаючи при цьому економічну можливість країни здійснювати виплати на погашення основної суми і відсотків (відповідно до зафіксованого у кредитному контракті графіку платежів), підтримуючи належний рівень платоспроможності та кредитного рейтингу.

У широкому розумінні (саме такий підхід знайшов відображення у Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України) боргова безпека держави визначається не лише критичним рівнем державної заборгованості, а загальним рівнем державного (внутрішнього і зовнішнього) боргу та рівнем корпоративного зовнішнього боргу з урахуванням вартості їх обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та збереження оптимального співвідношення між ними. При цьому загальний рівень запозичень має бути достатнім для вирішення нагальних соціально-економічних потреб і не загрожувати втратою суверенітету й руйнуванням вітчизняної фінансової системи.

Таким чином, виконання умов боргової безпеки спрямовується на задоволення економічних потреб держави у фінансових ресурсах із врахуванням того, що перевищення цього критичного рівня може призвести до незворотних процесів щодо можливостей повернення боргів, їхнього обслуговування, до так званої боргової кризи або кризи ліквідності, чи одновекторної фінансової, економічної і навіть політичної залежності від кредиторів [9, с. 136-137].

Боргова безпека — відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі [10].

З огляду на визначення, можна стверджувати, що на боргову безпеку безпосередньо впливає обсяг державного боргу.

Державний борг — загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення.

Державний борг утворюється в результаті здійснення запозичень державою за необхідності збалансування доходів і видатків бюджету. Тобто державні запозичення здійснюються для покриття дефіциту бюджету.

Державні запозичення здійснюються в межах, визначених законом про Державний бюджет України, з дотриманням граничного обсягу державного боргу на кінець бюджетного періоду.

Право на здійснення державних внутрішніх та зовнішніх запозичень належить державі в особі Міністра фінансів України, за дорученням Кабінету Міністрів України [11, с. 58].

Державний борг можна класифікувати за різними ознаками:

а) за строком дії розрізняють:

- 1) короткостроковий (до одного року),
- 2) середньостроковий (від одного до п'яти років);
- 3) довгостроковий (5 і більше років);

б) за територіальністю поділяється на:

- 1) зовнішній державний борг — це борг іноземним державам, організаціям і особам;
- 2) внутрішній державний борг — це борг держави своєму населенню (юридичним і фізичним особам);

в) залежно від виду виплат:

- 1) капітальний борг, який включає усю суму випущених та непогашених зобов'язань з процентами по них;
- 2) поточний борг, який включає лише витрати, пов'язані з виплатою процентів по боргових зобов'язаннях, та ті боргові зобов'язання, строк погашення яких наступив;

г) за формою державні боргові зобов'язання поділяються на:

- 1) облігації внутрішніх державних позик;
- 2) казначейські зобов'язання України; інші зобов'язання у грошовій формі, гарантовані Урядом;
- 3) кредити, отримані урядом [12, с. 188-189].

Основні причини збільшення державного боргу:

- наявність зовнішньої агресії;
- низький рівень державних доходів у структурі ВВП;
- неефективність фіскальної політики держави;
- неінвестиційне спрямування коштів від приватизації державного майна;
- нерозвиненість фондового ринку країни;
- високі інфляційні очікування;
- складне соціальне становище населення [13, с. 132].

В Україні фактично є два типи державного боргу:

-офіційно визнаний державний борг (заборгованість перед юридичними особами за внутрішніми державними позиками, заборгованість перед НБУ за прямими кредитами, зовнішня заборгованість за кредитами міжнародних фінансових інституцій та урядів іноземних держав, за товарними поставками країн СНД, заборгованість за позиками іноземних комерційних банків, за міждержавними кредитними лініями та за облігаціями зовнішньої державної позики);

-заборгованість, що в складі державного боргу не враховується, проте за економічною природою є державною (невиконані фінансові зобов'язання держави перед суб'єктами економіки (неоплачені державні замовлення, заборгованість із заробітної плати перед працівниками бюджетної сфери, невідшкодований податок на додану вартість і найбільшою мірою, гарантії держави щодо компенсації знецінених заощаджень громадян в установах Ощадного банку СРСР) [13, с. 132-133].

Погашення та обслуговування державного боргу здійснюється Мінфіном за рахунок коштів Державного бюджету відповідно до умов здійснення державних запозичень.

Погашення державного боргу – повернення позичальником кредитів (позик) відповідно до умов кредитних договорів (договорів позики) та випуску державних боргових цінних паперів.

Обслуговування державного боргу – видатки із сплати відсотків (відсоткового доходу), комісії, штрафів та інших платежів, пов'язаних з виконанням боргових зобов'язань, і видатки на управління державним боргом [9, с. 133].

З метою недопущення ситуації перевищення заборгованості держави прийнятого рівня урядом можуть застосовуються наступні процедури:

- пролонгація кредитів та позик;
- консолідація боргових зобов'язань;
- конверсія боргу (переведення боргу в активи або нові облігації);
- реструктуризація боргу комерційним банкам;
- списання боргу за рішенням кредиторів;
- дефолт (відмова від платежів за боргом) [13, с. 133].

Окрім внутрішніх та зовнішніх запозичень, дуже важливу роль у забезпеченні боргової безпеки держави відіграє здорова макроекономічна політика. Натомість необґрунтовані кроки у бюджетно-податковій, грошово-кредитній або валютно-курсовій політиці викликають занепокоєність фінансового ринку, невпевненість інвесторів щодо їх майбутніх доходів. Як наслідок, останні вимагають вищої премії за ризик.

Крім того, вимушене утримання від прийняття довгострокових рішень не сприяє формуванню національного ринку капіталів, що підвищує залежність економіки країни від зовнішніх запозичень і, відповідно, ризиків глобального характеру. Таким чином, можна стверджувати, що навіть розвинута система управління державним боргом не може запобігти виникненню кризи при слабкій макроекономічній політиці [9, с.134].

Оцінка боргової складової фінансової безпеки держави потребує ґрунтовного вивчення як критеріїв, так і індикаторів оцінки платоспроможності держави. Таким чином, оцінюючи рівень боргового тягара в державі, доцільно, з точки зору методології, чітко розмежовувати два поняття:

- платоспроможність у широкому розумінні (або загальна платоспроможність) — здатність країни-боржника залучати іноземні позичкові ресурси і обслуговувати свій зовнішній борг, не порушуючи при цьому нормальний хід

відтворювального процесу, і передбачає підтримку певних стабільних темпів економічного зростання;

— платоспроможність у вузькому розумінні (або стан ліквідності) — базується на порівнянні розмірів поточних (прогнозованих) платежів за зовнішнім боргом з наявними (прогнозованими) обсягами ліквідних ресурсів (доходи бюджету, експортна виручка, золотовалютні резерви, резервна позиція в МВФ, та інші) [9, с.137].

Згідно з Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013р. № 1277 затверджено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Методологія включає в себе наступні індикатори:

- відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, відсотків;
- відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, відсотків;
- середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, відсотків;
- індекс ЕМВІ+Україна;
- відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, відсотків [10].

Без належного контролю за борговою безпекою країна не зможе ефективно функціонувати та розвиватися. Нажаль, в Україні досі не існує єдиної методики розрахунку боргової безпеки, хоча перші кроки в цьому напрямку вже зроблені.

Для оцінки параметрів боргової безпеки світова практика використовує близько двох десятків показників-індикаторів і ще більшу кількість їх граничних (порогових) значень. Така кількість індикаторів та їх граничних значень зумовлена:

- різноманітністю методик, що застосовуються для їх розрахунку;
- специфікою розрахунку та застосуванням певних макроекономічних показників кожною окремою державою;

— родом заборгованості (державна, приватна, гарантована державою) і джерелами її погашення [9, с.138].

Для аналізу боргової безпеки держави Світовий банк пропонує використовувати Мінімальну стандартну модель (див.табл.1.1)[9, с.139].

Удосконалюючи систему індикаторів, що характеризують борговий тягар держави, Світовий банк розробив нову методологію (відповідно до якої при розрахунку індикаторів до уваги беруть поточну (теперішню), а не номінальну величину запланованого погашення заборгованості.

Таблиця 1.1

**Мінімальна стандартна модель Світового банку
для оцінки боргової безпеки держави**

Назва	Зміст	Формула	Одиниці вимірювання
1	2	3	4
Відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг	Демонструє відносну довгострокову спроможність держави акумулювати валютні надходження без додаткового пресингу на сальдо платіжного балансу	EDT / XGS	%
Відношення валового зовнішнього боргу до ВВП	Показує загальний рівень боргової складової економіки	EDT / GNP	%
Відношення загальних платежів з обслуговування боргу до експорту товарів і послуг	Коефіцієнт обслуговування боргу, який показує, яка частина валютних надходжень спрямовується у сферу погашення боргу	TDS / XGS	%
Відношення відсоткових платежів до ВВП	Визначає можливість обслуговування зовнішнього боргу	INT / GNP	%
Відношення відсоткових платежів до експорту товарів і послуг	Визначає частину валютних надходжень, які використовуються на обслуговування боргу	INT / XGS	%
Відношення міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу	Показує чи може країна використовувати свої резерви (і яку їх частину) для погашення зовнішнього боргу	RES / EDT	%
Відношення міжнародних резервів до імпорту товарів і послуг	Відображає запас фінансової міцності держави	RES / MGS	%
Відношення короткострокового боргу до валового зовнішнього боргу	Показує, яку частку становить короткотерміновий борг у загальній сумі зовнішнього боргу	$Shortterm / EDT$	%
Відношення боргу міжнародним організаціям до валового зовнішнього боргу	Відображає питому частку заборгованості міжнародним фінансовим організаціям у загальній сумі зовнішнього боргу, або, свого роду, залежність держави від фінансування цими організаціями	$Multilateral / EDT$	%

Згідно нової методології, рівень заборгованості держави визначають за такими двома індикаторами заборгованості:

-співвідношення поточної (теперішньої) вартості обслуговування заборгованості до ВВП;

-співвідношення поточної (теперішньої) вартості обслуговування боргу до експорту.

Ці співвідношення оцінюють рівень заборгованості країн за двома важливими аспектами їх потенційної здатності обслуговування боргу:

— експорт (через те, що він забезпечує іноземну валюту для обслуговування боргу);

— ВВП (через те, що це узагальнюючий вимірник створення доходу в економіці) [9, с.141].

Боргова безпека як важливий чинник соціально-економічного розвитку держави виступає свого роду індикатором і критерієм ефективності провадження виваженої боргової політики держави.

З позицій об'єктивної реальності боргова безпека виражається у здатності дотримання такого рівня заборгованості, який задовольняє потреби держави у фінансових ресурсах та дає змогу зберегти стійкість фінансової системи країни, і при цьому не ставить під загрозу можливість виконання державою своїх функцій та зобов'язань щодо погашення та обслуговування боргів.

Відтак, забезпечення боргової безпеки слід розглядати серед ключових завдань при реалізації стратегічних пріоритетів боргової політики країни.

Завдання ж боргової безпеки обумовлюються вагомістю боргу в гарантуванні економічного суверенітету держави, забезпеченні її макроекономічної стабільності та реалізації соціально-економічної стратегії.

Таким чином, гарантування боргової безпеки є однією з передумов досягнення стратегічних, соціально-економічних пріоритетів боргової стабільності і вимагає детального вивчення [14, с.334-335].

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РІВНЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз макроекономічних показників України у 2013-2017 роках

Аналіз макроекономічних показників у період 2013-2017 років є необхідним для розуміння середовища, що вплинуло на динаміку обсягів бюджетів, їх дефіциту та державного і гарантованого державою боргу.

Одним із основних індикаторів розвитку економіки вважається ВВП, його дослідження є необхідним для аналізу економічної картини 2013-2017 років.

Динаміка номінального ВВП у період 2013-2017 років була наступною (див. рис. 2.1) [15].

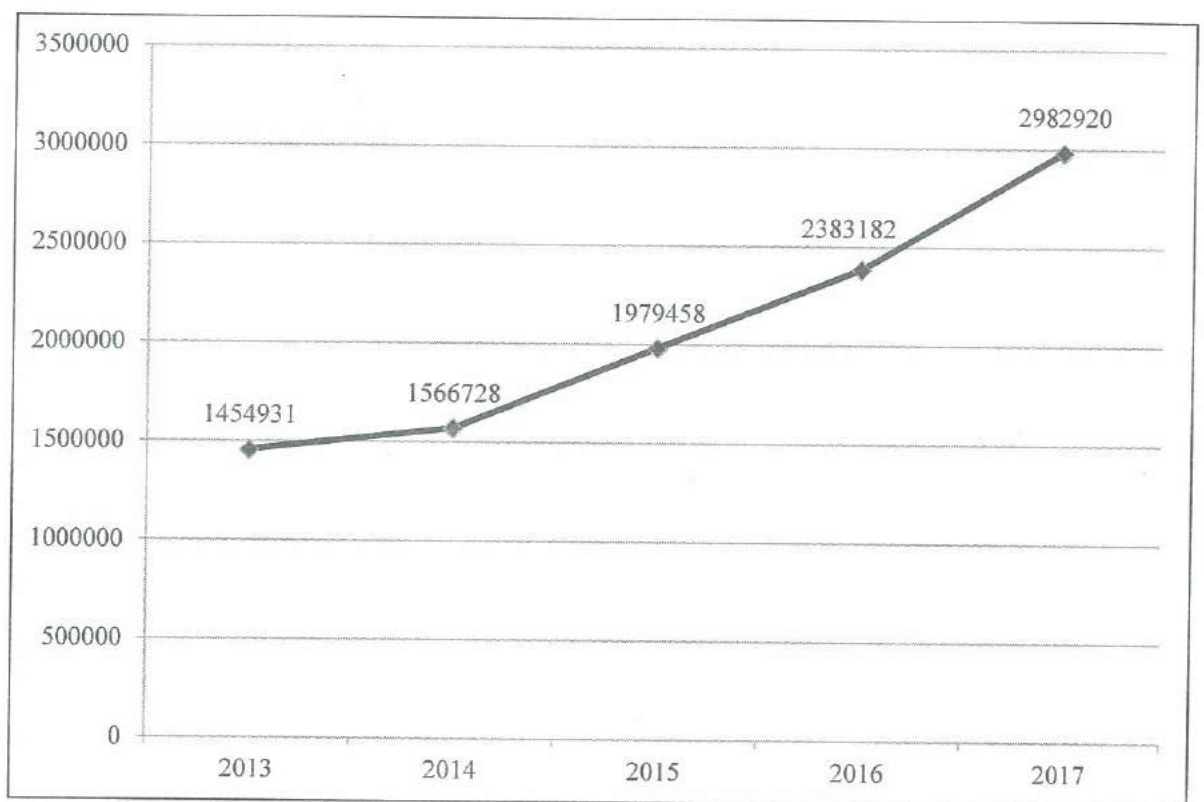

Рис. 2.1 Динаміка номінального ВВП України 2013-2017 роках, млн.грн.

Як видно з рисунку 2.1, номінальний ВВП має висхідну динаміку, але для більш детального аналізу необхідно визначити абсолютне та відносне відхилення (див. табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Динаміка номінального ВВП України 2013-2017 роках

Роки	Номінальний ВВП України,	Абсолютне відхилення, млн.грн		Відносне відхилення, %	
		ланцю- гове	базисне	ланцю- гове	базисне
2013	1454931	-	-	-	-
2014	1566728	111797	111797	7,68	7,68
2015	1979458	412730	524527	26,34	36,05
2016	2383182	403724	928251	20,40	63,80
2017	2982920	599738	1527989	25,17	105,02

Згідно таблиці 2.1, обсяг номінального ВВП у 2014 році порівняно з 2013 збільшився на 111797 млн.грн або на 7,68%, у 2015 році порівняно з 2014 — на 412730 млн.грн або на 26,34%, у 2016 році порівняно з 2015 роком — на 403724 млн.грн або на 20,40%, у 2017 році порівняно з 2016 — на 599738 млн.грн або 25,17%.

Динаміка номінального ВВП у порівнянні з 2013 роком була наступною: у 2014 році збільшилося на 111797 млн.грн або на 7,68%, у 2015 році — на 524527 млн.грн або на 36,05%, у 2016 році — на 928251 млн.грн або на 63,80%, у 2017 році — на 1527989 млн.грн або на 105,02%.

Слід зазначити, що після 2013 року спостерігалось падіння обсягів номінального ВВП в доларовому еквіваленті в країні.

Основними факторами цього процесу була втрата частини промислових регіонів Донецької та Луганської областей, де розташовувалися бюджетотворюючі промислові комплекси, негативна волатильність на міжнародних ринках та деструктивна монетарна політика держави.

За підсумками 2015 року номінальний ВВП знизився до 90,6 млрд. дол., що на 50,5 % менше показника 2013 року. Власне, це активізувало фундаментальну кризу вітчизняної економіки, яку й досі не вдалося подолати.

Так, новий рівень номінального ВВП зумовила грошово-кредитна політика держави, яка вилилася в значну інфляцію (дефлятор ВВП – 22 %) в умовах падіння виробництва:

- ОВДП, розміщені на первинному ринку в 2017 році, – + 3,7 млрд.дол. (105,4 млрд грн);
- збільшення грошової маси (агрегат M0) у 2017 році – + 1,3 млрд.дол (37,84 млрд грн);
- державні та приватні зовнішні запозичення (приплив капіталу за фінансовим рахунком) – + 6,4 млрд. дол (169,9 млрд грн);
- прямі інвестиції в 2017 році – + 2,3 млрд. дол, або 60,9 млрд грн (26 % із них – операції з переоформлення боргу в статутний капітал банків);
- грошові перекази з-за кордону в 2017 році – + 9,2 млрд.дол (244,2 млрд грн) [20].

Для більш повної характеристики економічного середовища необхідно проаналізувати динаміку реального ВВП України у 2013-2017 роки, абсолютне та відносне відхилення (див. табл. 2.2) [16].

Згідно таблиці 2.2, обсяг реального ВВП у 2014 році порівняно з 2013 зменшився на 45486 млн.грн або на 3,22%, у 2015 році порівняно з 2014 збільшився на 65167 млн.грн або на 4,77%, у 2016 році порівняно з 2015 роком — на 403724 млн.грн або на 42,24%, у 2017 році порівняно з 2016 — на 411157 млн.грн або 20,21%.

Динаміка реального ВВП у порівнянні з 2013 роком була наступною: у 2014 році зменшився на 45486 млн.грн або на 3,22%, у 2015 році зріс на 19681 млн.грн або на 1,40%, у 2016 році — на 623821 млн.грн або на 44,22%, у 2017 році — на 1034978 млн.грн або на 73,37%.

Аналіз динаміки реального ВВП чітко вказує на рецесійні процеси української економіки, а саме: падіння виробництва.

Разом із тим, при підрахунку реального ВВП можливі маніпуляції через принципову розбіжність за значенням чистого експорту між даними Державної Служби статистики України та Нацбанку. Річ у тому, що НБУ оперує даними за

операціями ЗЕД, отриманими від банків (здійснюють ЗЕД-розрахунки), а Держслужба статистики отримує інформацію на підставі анкетування підприємств (юридичні особи, чисельність робітників яких перевищує 10 осіб). Тобто, Держслужба статистики не враховує експортні операції торгових компаній, у штаті яких перебуває до 10 осіб, а це значно спотворює загальну статистику.

Крім того, важливий факт: НБУ в березні 2018 року змінив методику підрахунку обсягу приватних грошових переказів в Україну і ретроспективно перерахував річні розміри приватних переказів за 2015–2017 роки – вони були збільшені на \$ 2 млрд, або 1,8 % ВВП.

Таблиця 2.2

Динаміка реального ВВП 2013-2017 років

Роки	Реальний ВВП, млн.грн	Абсолютне відхилення, млн.грн		Відносне відхилення, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	1410609	—	—	—	—
2014	1365123	-45486	-45486	-3,22	-3,22
2015	1430290	65167	19681	4,77	1,40
2016	2034430	604140	623821	42,24	44,22
2017	2445587	411157	1034978	20,21	73,37

Нацбанк зробив припущення, що більшість мігрантів привозять зароблені кошти особисто – тому рівень приватних переказів неформальними каналами істотно збільшився, а суми офіційних переказів залишаються низькими.

Перерахунок за переказами через банки та міжнародні платіжні системи не може бути істотним, бо НБУ є первинним розпорядником аналізованої інформації [16]. Перегляд методики дозволив поліпшити сальдо поточного рахунку платіжного балансу: в 2015 році – з дефіциту в 0,2 % ВВП до профіциту в 1,8 % ВВП; у 2016 році – з дефіциту в 3,7 % ВВП до дефіциту в 1,4 % ВВП; у 2017 році – з дефіциту в 3,5 % ВВП до дефіциту в 1,6 % ВВП.

Різниця в перерахунках становить 2 млрд. дол (1,8 %), вона ґрунтується на припущеннях НБУ, а не на фактичній інформації про надходження.

Оцінене Держслужбою статистики «зростання» ВВП у 2017 році пов'язане з майбутніми виплатами комітету кредиторів додаткових відсотків від росту номінального ВВП, які активізуються, як тільки номінальний ВВП України перевищить \$ 125,4 млрд, а річний – сягне 3 % [16].

Також важливим показником є ВВП на душу населення, у період 2013-2017 років він мав наступні показники (див.табл. 2.3) [17].

Таблиця 2.3

ВВП на душу населення у 2013-2017 роках (дол.США на 1 людину)

Рік	ВВП на душу населення, дол.США на 1 людину	Абсолютне відхилення, дол.США на 1 людину		Темп (коефіцієнт)зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	3969	—	—	—	—	—	—
2014	3095	-874	-874	0,7798	0,7798	-22,02	-22,02
2015	2135	-960	-1834	0,6898	0,5379	-31,02	-46,21
2016	2201	66	-1768	1,0309	0,5545	3,09	-44,55
2017	2656	455	-1313	1,2067	0,6692	20,67	-33,08

Згідно таблиці 2.3, обсяг ВВП на душу населення у 2014 році порівняно з 2013 зменшився на 874 дол.США на 1 людину або на 22,02%, у 2015 році порівняно з 2014 впав на 960 дол.США на 1 людину або на 31,02%, у 2016 році порівняно з 2015 роком зріс на 66 дол.США на 1 людину або на 3,09%, у 2017 році порівняно з 2016 — на 455 дол.США на 1 людину або 20,67%.

Динаміка ВВП на душу населення у порівнянні з 2013 роком була наступною: у 2014 році показник 874 дол.США на 1 людину або на 22,02%, у 2015 році впав на 1834 дол.США на 1 людину або на 46,21%, у 2016 році — на 1768 дол.США на 1 людину або на 44,55%, у 2017 році — на 1313 дол.США на 1 людину або на 33,08%.

Аналіз ВВП на душу населення демонструє тенденцію щодо регресу лише економіки та зубожіння населення. Проте при порівнянні з іншими постсоціалістичними країнами за показником «ВВП за паритетом купівельної спроможності» справи в Україні йдуть непогано (див. рис. 2.2) [18].

Згідно рисунку 2.2, за рівнем доступності товарів і послуг Україна посідає третє місце серед постсоціалістичних країн згідно значення ВВП за паритетом купівельної спроможності. Динаміку Польщі можна вважати найкращою: в 1989 році 261 млрд.дол., то в 2017-му – 1114 млрд дол. Чехія демонструє позитивне зростання даного показника з 143 млрд дол. до 369 млрд дол. В Україні в 1992 році показник становив 318 млрд.дол., а у 2017 році – 368 млрд. В 1989 році ВВП за паритетом Угорщини склав 114 млрд.дол, а в 2017-му – 284 млрд. Показник Словаччини з 1993 року зріс із 44 млрд дол. до 180 млрд. ВВП за паритетом купівельної спроможності в Болгарії у 2017 році склав 152 млрд дол. Нестабільний цей показник у Литві: в 1995 році він був 25 млрд дол., із 2007 року демонстрував то зростання, то зниження, й до підвищення повернувся лише в 2011 році і в 2017 році склав 90 млрд.дол. Мінімальне зростання з 1990-х ВВП за паритетом показує в Латвії, Естонії та Грузії: показники в цих країнах склали 53, 40 і 39 млрд дол. відповідно [18].

Однак, не зважаючи на зростання ВВП за паритетом купівельної спроможності, динаміка зростання цього показника є найповільнішою серед вищезазначених країн.

ВВП за паритетом купівельної спроможності України зросло на 15,72%, у той час як у Чехії — на 158,04%, Польщі — на 326,82%, Угорщини — на 149,12%, Словаччини — на 309,09%, Болгарії — на 97,40%, Литви — на 260,00%, Латвії — на 231,52%, Естонії — на 263,64%, Грузії — на 387,50%.

Україна є найбіднішою країною Європи, це зазначають експерти, згідно даних МВФ.

Наприклад, у порівнянні з Молдовою, яка займає 133-тє місце в світі з 2694,469 доларів ВВП на душу населення, Україна знаходиться на 134-му місці в світі з 2656,01 доларів ВВП на душу населення [19].

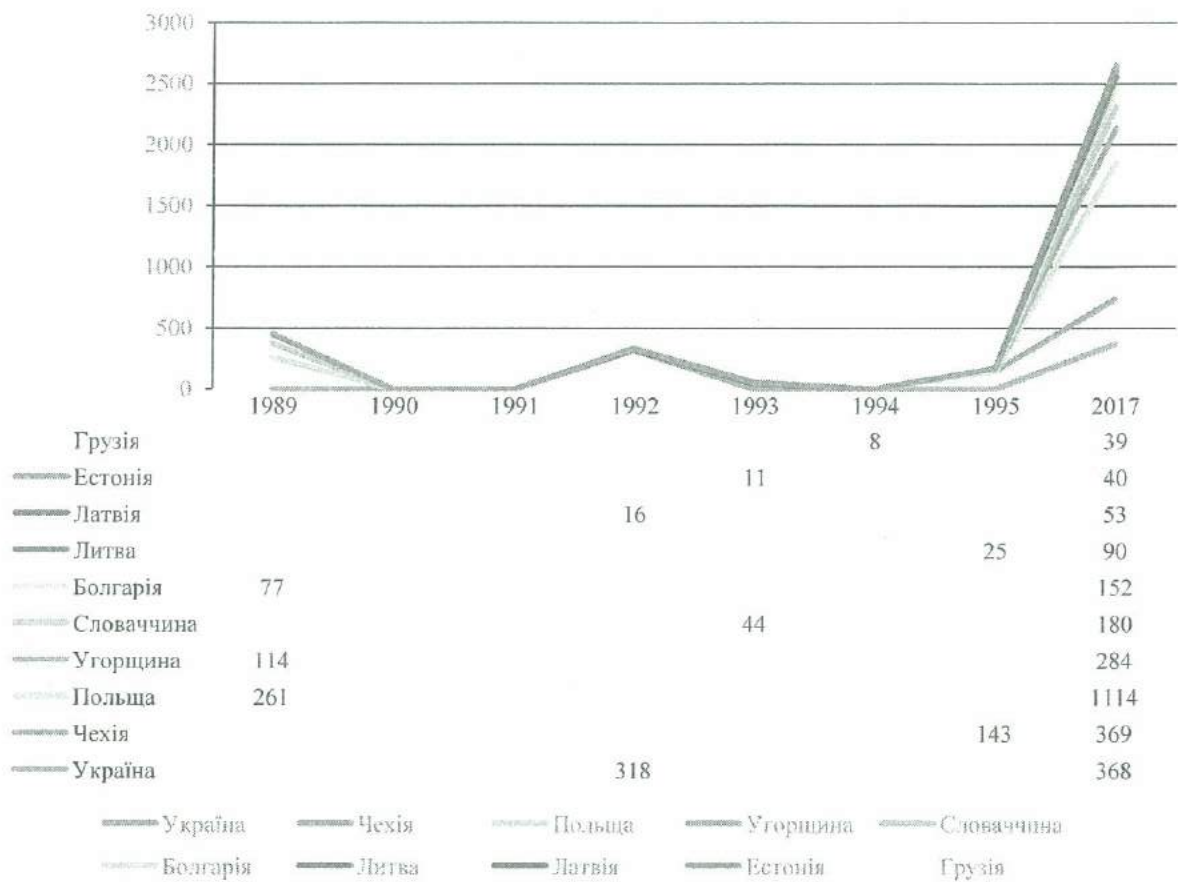

Рис. 2.2 ВВП за паритетом купівельної спроможності України та інших по-стоціалістичних країн, млрд.дол. США

Для аналізу макроекономічної ситуації в країні необхідно дослідити інфляційні процеси. У 2013-2017 роки інфляція мала наступний вигляд (див. табл. 2.4) [20].

Згідно таблиці 2.4, у 2014 році, порівняно з 2013 роком, інфляція зросла на 24,4%, у 2015 році, порівняно з 2014, — на 18,4%, у 2016 році, порівняно з 2015 роком, інфляція зменшилася на 30,9%, а у 2017 році, порівняно з 2016 роком, знову зросла на 1,3%.

Якщо порівнювати динаміку інфляційних процесів по відношенню до 2013 року, то у 2014 році інфляція збільшилася на 24,4%, у 2015 році — на 42,8%, у 2016 році — на 11,9%, у 2017 році — на 13,2%.

Стрімке зростання інфляції у 2014-2015 роках пояснюється втратою важливих для економіки регіонів, нераціональною державною політикою, наслідком

якої стало зниження темпів виробництва та його мала ефективність. Завдяки адміністративним діям та політиці «утримання» з боку уряду та НБУ вдалося досягти спадання темпів інфляції, проте наслідком стало суттєве скорочення ділової активності через дефіцит вітчизняної валюти [16].

Таблиця 2.4

Динаміка інфляції у період 2013-2017 років

Роки	Інфляція, %	Абсолютне відхилення, в.п.	
		ланцюгове	базисне
2013	100,5	—	—
2014	124,9	24,4	24,4
2015	143,3	18,4	42,8
2016	112,4	-30,9	11,9
2017	113,7	1,3	13,2

Великі руйнівні економічні наслідки викликав розрив між інфляцією та реальним ВВП. Зростання цін було вигідним тільки Уряду, який через інфляційні процеси виконував показники надходжень державного бюджету. У той же час в умовах відсутності ділової активності та подорожчання собівартості (за рахунок тарифів) вітчизняні підприємства опинилися в складній фінансовій ситуації [16].

Економіку України можна визнати гіперінфляційною у період 2013-2017 років, так як вона відповідала 5 характеристикам гіперінфляції в країні:

- основна маса населення надає перевагу збереженню своїх цінностей у формі немонетарних активів або у відносно стабільній іноземній валюті. Суми, утримувані в національній валюті, негайно інвестуються для збереження купівельної спроможності;
- населення порівнює рівень своїх доходів за минулий час або станом на сьогодні в стабільній іноземній валюті (переважно в доларах США);
- продаж та придбання на умовах відстрочки платежу здійснюється за цінами, які компенсують очікувану втрату купівельної спроможності протягом періоду цієї відстрочки, навіть якщо строк є коротким;
- фіскальна служба вповноважена давати в межах своїх повноважень відстрочку або розстрочку сплати податків, інших платежів;

— відсоткові ставки, заробітна плата та ціни індексуються згідно з індексом цін. Відповідно до законодавства індексація заробітної плати найманих працівників є обов'язковою [16].

Аналіз платіжного балансу. Співвідношення експорту-імпорту до ВВП у період 2013-2017 років було наступним (див.табл. 2.5) [21, 22].

Таблиця 2.5

Співвідношення експорту-імпорту до ВВП

Роки	Експорт по відношенню до ВВП, %		Імпорт по відношенню до ВВП, %	
	порівняно з попереднім роком	порівняно з 2013 роком	порівняно з попереднім роком	порівняно з 2013 роком
2013	46,87	46,87	55,37	55,37
2014	49,15	52,93	53,24	57,33
2015	52,77	71,79	54,76	74,51
2016	49,29	80,73	55,52	90,94
2017	47,95	98,30	54,27	111,26

Як видно з таблиці 2.5, експорт по відношенню до ВВП мав наступну динаміку: у 2014 році, порівняно з 2013 роком, збільшився на 2,29 в.п., у 2015 році, порівняно з 2014 роком, зріс на 3,61 в.п., у 2016 році, порівняно з 2015 роком, зменшився на 3,48 в.п., у 2016 році, порівняно з 2017 роком зменшився на 1,34 в.п.

У порівнянні з 2013 роком, зміна динаміки співвідношення експорту до ВВП була наступною: у 2014 році збільшилося на 6,06 в.п., у 2015 — на 18,86 в.п., у 2016 — на 8,94 в.п., у 2017 — на 17,57 в.п.

Імпорт по відношенню до ВВП мав такі зміни: у 2014 році, порівняно з 2013 роком, зменшився на 2,13 в.п., у 2015 році, порівняно з 2014 роком, зріс на 1,52 в.п., у 2016 році, порівняно з 2015 роком, збільшився на 0,76 в.п., у 2016 році, порівняно з 2017 роком зменшився на 1,25 в.п.

У порівнянні з 2013 роком, зміна динаміки співвідношення імпорту до ВВП була наступною: у 2014 році збільшилося на 1,96 в.п., у 2015 — на 17,17 в.п., у 2016 — на 16,43 в.п., у 2017 — на 20,32 в.п.

Основна частина виробленої української продукції продається закордон, однак експортується сировина, а не готова продукція. Це найлегший шлях отримання доходу, адже немає необхідності розвивати технологічне виробництво, проте існує високий ризик щодо здешевлення сировини, що може обвалити економіку.

Наведені вище дані показують, що внутрішній ринок України залежить від імпортової продукції, що призводить до зменшення національного доходу і становить тягар для економіки [16].

Структура промисловості мала наступний вигляд: локомотивом української економіки в 2017 році залишилися залізорудна та металургійна галузі, незважаючи на економічну блокаду Донбасу. Та вже у 2017 році порівняно з 2016-м загальне виробництво сталі в Україні зменшилося на 12% – до 21,3 млн тонн; виплавка чавуну на 5% – до 20 млн тонн; виробництво загального металопрокату скоротилося на 14 % – до 18,4 млн тонн. У світовому рейтингу виробників сталі Україна опустилася аж на 12 місце, хоча останні 20 років впевнено займала сходинку в першій десятці [23].

Проте, власникам металургійних підприємств вдалося знайти додаткові ринки збуту, адже валютна виручка від експорту чорних металів минулого року проти позаминулого зросла на 20% – до 8,67 млрд.дол.; металовиробів – на 30%, до 897 млн.дол. Разом вони склали 20,1% від загального експорту країни. Втім, у металургів залишилася багаторічна проблема – нестача залізничних вагонів для перевезення руди та металопрокату.

Певну підтримку українським машинобудівним заводам надав і Кабмін: у червні 2017 було прийнято рішення, згідно з яким усі сільськогосподарські підприємства, що купують вітчизняну техніку, отримуватимуть 20% компенсації за таке придбання. Під дію цієї норми підпадають 40 вітчизняних підприємств, серед яких: Харківський тракторний завод (ХТЗ); ДП «Південмаш ім. Макарова»

(ПМЗ); Хорольський механічний завод; ПАТ «Завод Фрегат»; Лозовський ковальсько-механічний завод (ЛКМЗ); Карловський машинобудівний завод; Херсонський машинобудівний завод; «Бердянські жатки»; ПАТ «Ельворі» [23].

Українські сільгоспвиробники на 90% залежать від добрив, які монополюють виробляють хімічні підприємства GROUP DF Дмитра Фірташа – черкаський «Азот», «Рівнеазот» та Сєверодонецьке об'єднання «Азот».

У березні 2017 року, напередодні посівної, заводи відмовилися випускати добрива, незважаючи на отримані 2 млрд.грн передоплати. Антимонопольний комітет України розпочав розслідування щодо позиції цих підприємств, проте це нічим не закінчилося.

Проблема із перевезенням вантажів залізницею поглиблюватиметься. У 2017 році «Укрзалізниця» планувала замовити 2500 вантажних вагонів та напіввагонів, але майже всі тендери були скасовані. Вдалося замовити лише 250 вагонів [23].

Візитною карткою України на світовій арені може стати космічна галузь. Досі вона не отримувала належної підтримки від дипломатичної спільноти, тож мусила сама собі допомагати.

Головний виробник космічних ракет – завод «Південмаш» уже в 2017-му відновив виробництво ракет-носіїв «Зеніт» для міжнародних проектів Sea Launch («Морський старт») и Land Launch («Наземний старт»). Поки що йдеться про 12 ракет, проте, може бути прийняте рішення щодо збільшення кількості пусків [23].

Крім того, у 2018 році очікується розширення промислової кооперації із компанією Orbital ATK Inc. (США) за програмою будівництва ракети-носія середнього класу Antares.

Ракети забезпечують виконання контракту NASA із постачання матеріалів, обладнання та продуктів на міжнародну космічну станцію (МКС).

«Південмаш» розраховує, що американські контрагенти замовлять додаткові конструкції для першої ступені на ракеті Antares. А це принаймні ще 12 конструкцій [23].

2.2. Аналіз динаміки бюджету України 2013-2017 років

Державний бюджет можна вважати індикатором соціально-економічної ситуації, його динаміка є віддзеркаленням процесів, що відбуваються у суспільстві та господарстві країни, а також показником впливу зовнішніх факторів.

Показники динаміки доходів місцевого бюджету України в період 2013-2017 років були наступні (див.табл. 2.6) [24].

Як видно з таблиці 2.6, протягом 2013-2017 років відбувається зростання обсягу доходів місцевого бюджету, крім 2014 року. Динаміка обсягу доходів місцевого бюджету була наступною: 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, він зменшився на 3351 млн.грн або на 3,63%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зріс на 31463 млн.грн або на 35,34%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 50165 млн.грн або на 41,64%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зріс на 58846 млн.грн або 34,48%.

Таблиця 2.6

Динаміка доходів місцевого бюджету України 2013-2017 років

Роки	Місцевий бюджет, млн.грн	Абсолютне відхилення, млн.грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	92368	—	—	—	—	—	—
2014	89017	-3351	-3351	0,9637	0,9637	-3,63	-3,63
2015	120480	31463	28112	1,3534	1,3043	35,34	30,43
2016	170645	50165	78277	1,4164	1,8474	41,64	84,74
2017	229491	58846	137123	1,3448	2,4845	34,48	148,45

У порівнянні з 2013 роком, динаміка доходів місцевого бюджету була такою: у 2014 році обсяг доходів зменшився на 3351 млн.грн., або на 3,63% у 2015

році збільшився на 28112 млн.грн або на 30,43%, у 2016 році зріс на 78277 млн.грн або на 84,74%, у 2017 році збільшився на 137123 млн.грн або на 148,45%.

Показники динаміки доходів державного бюджету України в період 2013-2017 років були такими (див.табл. 2.7) [24].

Таблиця 2.7

Динаміка доходів державного бюджету України 2013-2017 років

Роки	Доходи державного бюджету, млн.грн	Абсолютне відхилення, млн.грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
1	2	3	4	5	6	7	8
2013	337618	—	—	—	—	—	—
2014	354966	17348	17348	1,0514	1,0514	5,14	5,14
2015	531551	176585	193933	1,4975	1,5744	49,75	57,44
2016	612103	80552	274485	1,1515	1,8130	15,15	81,30
2017	787297	175194	449679	1,2862	2,3319	28,62	133,19

Згідно таблиці 2.7, динаміка доходів Державного бюджету була висхідною: у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, обсяг доходів зріс на 17348 млн.грн або на 5,14%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зріс на 176585 млн.грн або на 49,75%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 80552 млн.грн або на 15,15%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зріс на 175194 млн.грн або на 28,62%.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка доходів державного бюджету була такою: у 2014 році обсяг доходів зріс на 17348 млн.грн., або на 5,14% у 2015 році збільшився на 193933 млн.грн або на 57,44%, у 2016 році зріс на 274485 млн.грн або на 81,30%, у 2017 році збільшився на 449679 млн.грн або на 133,19%.

Не дивлячись на номінальне зростання доходів бюджету, існує ряд ризиків для його виконання, наприклад, тінізація економіки в Україні є основною причиною недоотримання потенційного обсягу доходів до бюджету.

Непропорційне зростання повноважень, відповідальності та професійної кваліфікації новостворених органів місцевої влади із їх фінансовим забезпеченням у місцевих бюджетах. Затримка із добровільним об'єднанням територіальних громад порушує цілісність бюджетної системи [25]. Для більш повного та широкого аналізу необхідно дослідити як доходи місцевого та державного бюджетів розподіляються між населенням загалом, та між працюючими особами.

У період 2013-2017 років показники динаміки доходів місцевого бюджету на одну людину мали наступні дані (див. табл. 2.8) [24].

Згідно таблиці 2.8, кількість доходів місцевого бюджету на одну людину показує висхідну динаміку. Доходи місцевого бюджету в розрахунку на одну людину у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, зменшилися на 68 грн або на 3,35%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зросли на 852 грн або на 43,47%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, збільшилися на 1187 грн або на 42,21%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зросли на 1403 грн або 35,08%.

Таблиця 2.8

**Динаміка доходів місцевого бюджету на одну людину у
2013-2017 роках**

Роки	Доходи місцевого бюджету на одну людину, грн	Абсолютне відхилення, грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	2028	—	—	—	1,0	—	—
2014	1960	-68	-68	0,9665	0,9665	-3,35	-3,35
2015	2812	852	784	1,4347	1,3866	43,47	38,66
2016	3999	1187	1971	1,4221	1,9719	42,21	97,19
2017	5402	1403	3374	1,3508	2,6637	35,08	166,37

У порівнянні з 2013 роком, динаміка доходів місцевого бюджету на одну людину була такою: у 2014 році обсяг доходів зменшився на 68 грн або на 3,35%,

у 2015 році збільшився на 784 грн або на 38,66%, у 2016 році зріс на 1971 грн або на 97,19%, у 2017 році збільшився на 3374 грн або на 166,37%.

У період 2013-2017 років показники динаміки доходів державного бюджету на одну людину мали наступні дані (див. табл. 2.9) [24].

Згідно таблиці 2.9, динаміка доходів державного бюджету в розрахунку на одну людину була висхідною: у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, його обсяг зріс на 402 грн або на 5,42%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зріс на 4592 грн або на 58,77%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 1938 грн або на 15,62%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зріс на 4187 грн або на 29,19%.

Таблиця 2.9

**Динаміка доходів державного бюджету на одну людину
у 2013-2017 роках**

Рік	Доходи державного бюджету на одну людину, грн	Абсолютне відхилення, грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	7412	—	—	—	1,0	—	—
2014	7814	402	402	1,0542	1,0542	5,42	5,42
2015	12406	4592	4994	1,5877	1,6738	58,77	67,38
2016	14344	1938	6932	1,1562	1,9352	15,62	93,52
2017	18531	4187	11119	1,2919	2,5001	29,19	150,01

У порівнянні з 2013 роком, динаміка доходів державного бюджету на одну людину була наступною: у 2014 році обсяг доходів збільшився на 402 грн або на 5,42%, у 2015 році збільшився на 4994 грн або на 67,38%, у 2016 році зріс на 6932 грн або на 93,52%, у 2017 році збільшився на 11119 грн або на 150,01%.

У період 2013-2017 років показники динаміки доходів місцевого бюджету на одного працюючого мали наступні дані (див. дод. А табл. А.1) [24]. Згідно таблиці А.1, доходи місцевого бюджету в розрахунку на одного працюючого у

2014 році, у порівнянні з 2013 роком, збільшилися на 398 грн або на 8,79%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зріс на 2402 грн або на 48,77%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 3157 грн або на 43,09%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зріс на 3720 грн або 35,48%.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка доходів місцевого бюджету на одного працюючого була наступною: у 2014 році обсяг доходів збільшився на 398 грн або на 8,79%, у 2015 році збільшився на 2800 грн або на 61,85%, у 2016 році зріс на 5957 грн або на 131,59%, у 2017 році збільшився на 9677 грн або на 213,76%.

У період 2013-2017 років показники динаміки доходів державного бюджету на одного працюючого мали наступні дані (див. дод. А табл. А.2) [24].

Згідно таблиці А.2, динаміка доходів державного бюджету в розрахунку на одного працюючого була висхідною: то у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, його обсяг зріс на 3093 грн або на 18,69%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зріс на 12686 грн або на 64,59%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 5280 грн або на 16,33%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зріс на 11124 грн або на 29,58%.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка доходів державного бюджету на одного працюючого була наступною: у 2014 році обсяг доходів збільшився на 3093 грн або на 18,69%, у 2015 році збільшився на 15779 грн або на 95,36%, у 2016 році зріс на 21059 грн або на 127,27%, у 2017 році збільшився на 32183 грн або на 194,49%.

По відношенню до ВВП у період 2013-2017 років обсяг доходів місцевого та державного бюджету України мав наступні показники (див.рис. 2.3).

Згідно рисунку 2.3, відношення доходів місцевого бюджету до ВВП у 2013-2017 роках місцевого бюджету у 2014 році, порівняно з 2013 роком, знизилось на 0,7 в.п, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зросло на 0,5 в.п, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зросло на 1,1 в.п, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком — на 0,5 в.п.

Динаміка відношення доходів Державного бюджету до ВВП у 2013-2017 роках була наступною: у 2014 році, порівняно з 2013 роком, знизилось на 0,6 в.п, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зросло на 4,3 в.п, у 2016 році, в порівнянні з 2015, знизилось на 1,0 в.п, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком — на 0,7 в.п.

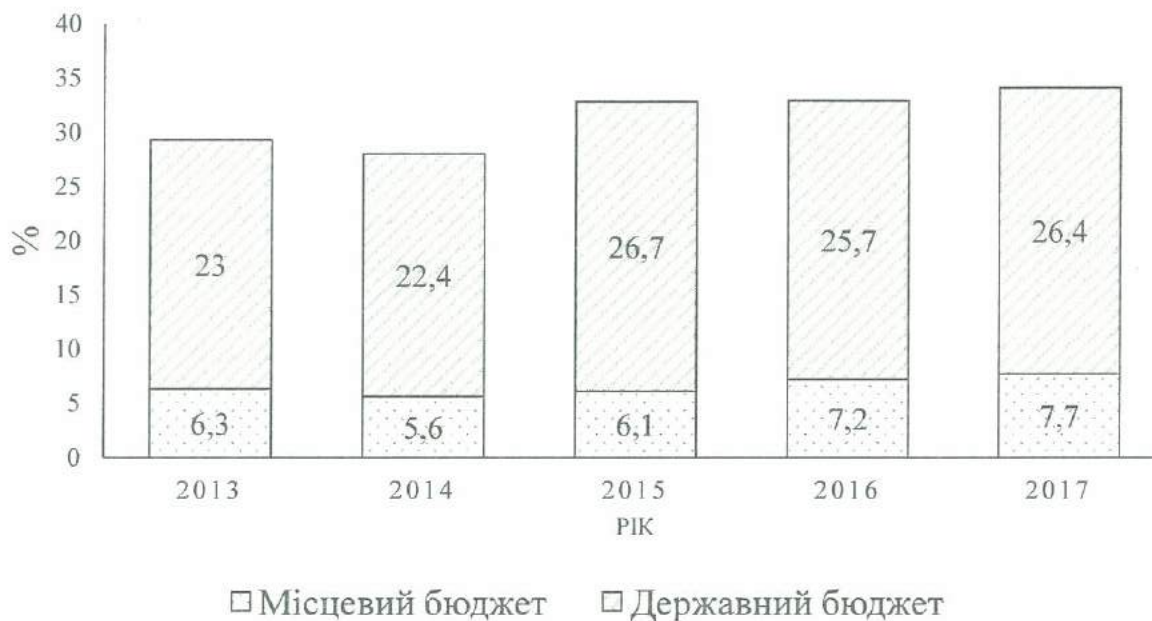

Рис. 2.3 Обсяг доходів місцевого та державного бюджету України по відношенню до ВВП у 2013-2017 роках

Окупація частини території Донецької та Луганської областей призвела до скорочення податкової бази: втрати частини митної території; захоплення терористами, руйнування або пошкодження майна громадян та підприємств; зменшення обсягів або припинення господарської діяльності; міграції платників податків; зростання заборгованості із виплати заробітної плати та ін.

Означене зумовило втрати доходів бюджетів всіх рівнів, що мало негативний вплив на збалансованість бюджетної системи, посилення соціальної напруги та збільшення навантаження на державний бюджет для покриття дефіциту ресурсу місцевих бюджетів регіону.

Великі підприємства, які розташовані на непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей на сьогодні продовжують сплачувати податки до

державного та місцевих бюджетів України. Слід зазначити, що малі підприємства під тиском експропріації майна терористичними організаціями сплачують податки до квазі-бюджетів самопроголошених республік, проте великі підприємства зацікавлені мати українську юрисдикцію аби продавати свою продукцію на підконтрольну територію та здійснювати експортні поставки закордон. Середні ж підприємства все менше сплачують до вітчизняних бюджетів, що є вкрай негативною тенденцією.

Зменшення доходів відповідно обумовило скорочення обсягів видатків Донецької та Луганської областей у період розгортання збройної агресії. В цей період пріоритетом фінансування були лише захищені статті видатків.

Збалансованість місцевих бюджетів забезпечувалась трансфертними коштами з державного бюджету, що обумовило посилення навантаження на центральний бюджетний фонд в умовах дефіциту фінансових ресурсів та дисбалансу державних фінансів [26].

У зв'язку з вищезазначеними розрахунками можна стверджувати що зростання доходів було номінальним і досягнуто не за рахунок ринкових методів а альтернативних (додаткова емісія коштів збільшення грошової маси тощо)

Виконання Зведеного бюджету за 2013-2017 роки наведено нижче (див.табл. 2.10) [24].

Таблиця 2.10

Виконання Зведеного бюджету за 2013-2017 роки (млн.грн)

Тип надходжень	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6
Податкові надходження:					
збір ПДВ	181717	189241	246858	329911	434041
податок на доходи фізичних осіб	72151	75203	99983	138782	185686
акцизний податок	36668	45100	70795	101751	121449
податок на прибуток підприємств	54994	40201	39053	60223	73397

Продовж. табл. 2.10

1	2	3	4	5	6
місцеві податки і збори	7314	8056	27041	42261	53282
плата за користування надрами	14225	19620	38008	40781	44979
ввізне мито	13265	12389	39881	20001	23898
відшкодування ПДВ	-53448	-50216	-68405	-94405	-120061
інше	14279	15835	14421	11476	11487
всього	341165	355428	507636	650782	828159
Неподаткові надходження:					
надходження бюджетних установ	37903	31672	41693	48839	52478
надходження від НБУ	28308	22807	61804	38164	44379
доходи державних підприємств (окрім НБУ)	5436	5999	9759	15201	29516
адміністративні збори та платежі	7089	6889	17854	11387	14418
інше	6245	13245	9044	11802	13580
всього	84981	80613	140154	125392	154371

Згідно таблиці 2.10, динаміка податкових надходжень у період 2013-2017 років була в основному висхідною, але для аналізу необхідну визначити абсолютне та відносне відхилення (див.табл. 2.11) [24].

Згідно таблиці 2.11, у 2014 році, порівняно з 2013 роком, їх обсяг зріс на 14263 млн.грн або на 4,18%, у 2015 році, порівняно з 2014 роком, обсяг податкових надходжень зріс на 152208 млн.грн або на 42,82%, у 2016 році, порівняно з 2015 роком, зріс на 143146 млн.грн або на 28,20%, у 2017, порівняно з 2016 роком, — на 177377 млн.грн або на 27,26%. Неподаткові надходження у період 2013-2017 років характеризувалися наступною динамікою: у 2014 році, порівняно з 2013 роком, їх обсяг зменшився на 4368 млн.грн або на 5,14%, у 2015 році, порівняно з 2014 роком, обсяг неподаткових надходжень зріс на 59541 млн.грн або на 73,86%, у 2016 році, порівняно з 2015 роком, зменшився на 14762 млн.грн

або на 10,53%, у 2017, порівняно з 2016 роком, збільшився на 28979 млн.грн або на 23,11%.

Таблиця 2.11

**Абсолютне та відносне відхилення доходів Зведеного бюджету
України 2013-2017 років**

Доходи Зведеного бюджету України	Абсолютне відхилення, млн.грн				Відносне відхилення, %			
	2014	2015	2016	2017	2014 рік	2015	2016	2017
	рік до 2013	рік до 2014	рік до 2015	рік до 2016	до 2013	рік до 2014	рік до 2015	рік до 2016
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Податкові надходження:								
збір ПДВ	7524	57617	83053	104130	4,14	30,45	33,64	31,56
податок на доходи фізичних осіб	3052	24780	38799	46904	4,23	32,95	38,81	33,80
акцизний податок	8432	25695	30956	19698	23,00	56,97	43,73	19,36
податок на прибуток підприємств	-14793	-1148	21170	13174	-26,90	-2,86	54,21	21,88
місцеві податки і збори	742	18985	15220	11021	10,14	235,66	56,28	26,08
плата за користування надрами	5395	18388	2773	4198	37,93	93,72	7,30	10,29
ввізне мито	-876	27492	-19880	3897	-6,60	221,91	-49,85	19,48
відшкодування ПДВ	3232	-18189	-26000	-25656	-6,05	36,22	38,01	27,18
інше	1556	-1414	-2945	11	10,90	-8,93	-20,42	0,10
всього	14263	152208	143146	177377	4,18	42,82	28,20	27,26
Неподаткові надходження:								
надходження бюджетних установ	-6231	10021	7146	3639	-16,44	31,64	17,14	7,45

Продовж. табл. 2.11

1	2	3	4	5	6	7	8	9
надходження від НБУ	-5501	38997	-23640	6215	-19,43	170,99	-38,25	16,28
доходи державних підприємств (окрім НБУ)	563	3760	5442	14315	10,36	62,68	55,76	94,17
адміністративні збори та платежі	-200	10965	-6467	3031	-2,82	159,17	-36,22	26,62
інше	7000	-4201	2758	1778	112,09	-31,72	30,50	15,07
всього	-4368	59541	-14762	28979	-5,14	73,86	-10,53	23,11

Таке відносно помірне зростання відбувається передусім через нижчі темпи зростання неподаткових та інших надходжень, зокрема через суттєво менші надходження коштів від конфіскації. Крім того, зростання неподаткових надходжень відображає закладені в бюджет підвищені обсяги перерахувань НБУ, чистий прибуток та дивіденди від господарських товариств, у статутному капіталі яких є частка держави, а також надходження від надання 4G-ліцензій. Значна частина цих надходжень не носить системного характеру, а їх фактичне виконання може відчутно відхилитися від запланованих показників [27].

Доходи Зведеного бюджету на початок і кінець періоду (див.табл. 2.12). Згідно таблиці 2.12, у 2017 році порівняно з 2013 роком збір ПДВ збільшився на 252324 тис.грн або на 138,86%, податок на доходи фізичних осіб — на 113535 тис.грн або на 157,36%, акцизний податок — на 84781 тис.грн або на 231,21%, податок на прибуток підприємств — на 18403 тис.грн або на 33,46%, місцеві податки і збори — на 45968 тис.грн або на 628,49%, плата за користування надрами — на 30754 тис.грн або на 216,20%, ввізне мито — на 10633 тис.грн або на 80,16%, відшкодування ПДВ — на -66613 тис.грн або на 124,63%, інше зменшилося на 2792 тис.грн або на 19,55%, всього податкові надходження зросли на 69390 тис.грн або на 142,74%.

Неподаткові надходження у 2017 році порівняно з 2013 роком зросли наступним чином: надходження бюджетних установ — на 14575 тис.грн або на 38,45%, надходження від НБУ — на 16071 тис.грн або на 56,77%, доходи державних підприємств (окрім НБУ) — на 24080 тис.грн або на 442,97%, адміністративні збори та платежі — на 7329 тис.грн або на 103,39%, інше — на 7335 тис.грн або на 117,45%, всього — на 69390 тис.грн або на 81,65%.

Таблиця 2.12

**Абсолютне та відносне відхилення доходів Зведеного бюджету
України у 2017 році в порівнянні з 2013 роком [27]**

Доходи Зведеного бюджету України	Абсолютне відхилення, грн	Відносне відхилення %
1	2	3
Податкові надходження		
збір ПДВ	252324	138,86
податок на доходи фізичних осіб	113535	157,36
акцизний податок	84781	231,21
податок на прибуток підприємств	18403	33,46
місцеві податки і збори	45968	628,49
плата за користування надрами	30754	216,20
ввізне мито	10633	80,16
відшкодування ПДВ	-66613	124,63
інше	-2792	-19,55
всього	486994	142,74
Неподаткові надходження		
надходження бюджетних установ	14575	38,45
надходження від НБУ	16071	56,77
доходи державних підприємств (окрім НБУ)	24080	442,97
адміністративні збори та платежі	7329	103,39
інше	7335	117,45
всього	69390	81,65

Для аналізу бюджету не менш важливим показником, крім доходів, є видатки. Дослідження цього явища допомагає зіставити картину використання ко-

штів, функцій, що виконуються державою. Показники динаміки видатків місцевого бюджету України в період 2013-2017 років були наступні (див.табл. 2.13) [28].

Таблиця 2.13

Динаміка видатків місцевого бюджету України 2013-2017 років

Роки	Видатки місцевого бюджету, млн.грн	Абсолютне відхилення млн.грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	218236	—	—	—	—	—	—
2014	223509	5273	5273	1,0242	1,0242	2,42	2,42
2015	276940	53431	58704	1,2391	1,2690	23,91	26,90
2016	346242	69302	128006	1,2502	1,5865	25,02	58,65
2017	490119	143877	271883	1,4155	2,2458	41,55	124,58

Згідно таблиці 2.13, протягом 2013-2017 років відбувається зростання обсягу видатків місцевого бюджету: у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, він збільшився на 5273 млн.грн або на 2,42%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зріс на 53431 млн.грн або на 23,91%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 69302 млн.грн або на 25,02%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зріс на 143877 млн.грн або 41,55%.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка видатків місцевого бюджету була наступною: у 2014 році обсяг видатків збільшився на 5273 млн.грн, або на 2,42%, у 2015 році збільшився на 58704 млн.грн або на 26,90%, у 2016 році зріс на 128006 млн.грн або на 58,65%, у 2017 році збільшився на 271883 грн або на 124,58%.

Показники динаміки видатків державного бюджету України в період 2013-2017 років були такими (див.табл. 2.14) [28].

Згідно таблиці 2.14, динаміка видатків Державного бюджету була висхідною: у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, його обсяг зріс на 12009 млн.грн або

на 4,18%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зріс на 103314 млн.грн або на 34,48%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 86417 млн.грн або на 21,45%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зріс на 77293 млн.грн або на 15,80%.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка видатків державного бюджету була наступною: у 2014 році обсяг видатків збільшився на 12009 млн.грн або на 4,18%, у 2015 році збільшився на 115323 млн.грн або на 40,10%, у 2016 році зріс на 201740 млн.грн або на 70,14%, у 2017 році збільшився на 279033 грн або на 97,02%.

Таблиця 2.14

Динаміка видатків державного бюджету України 2013-2017 років

Роки	Видатків державного бюджету, млн.грн	Абсолютне відхилення млн.грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	287608	—	—	—	1,0	—	—
2014	299617	12009	12009	1,0418	1,0418	4,18	4,18
2015	402931	103314	115323	1,3448	1,4010	34,48	40,10
2016	489348	86417	201740	1,2145	1,7014	21,45	70,14
2017	566641	77293	279033	1,1580	1,9702	15,80	97,02

У період 2013-2017 показники динаміки видатків місцевого бюджету України на одну людину в період 2013-2017 років були наступні (див. табл. 2.15) [28].

Згідно таблиці 2.15, видатки місцевого бюджету в розрахунку на одну людину у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, зменшилися на 129 грн або на 2,69%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зросли на 1544 грн або на 31,38%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, збільшилися на 1650 грн або на 25,53%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зросли на 3422 грн або 42,17%.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка видатків місцевого бюджету на одну людину була наступною: у 2014 році обсяг видатків збільшився на 129 грн або

на 2,69%, у 2015 році збільшився на 1673 грн або на 34,92%, у 2016 році зріс на 3323 грн або на 69,36%, у 2017 році збільшився на 6745 грн або на 140,78%.

Таблиця 2.15

**Динаміка видатків місцевого бюджету на одну людину
у 2013-2017 роках**

Рік	Видатки місцевого бюджету на одну людину, грн	Абсолютне відхилення, грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	4791	—	—	—	—	—	—
2014	4920	129	129	1,0269	1,0269	2,69	2,69
2015	6464	1544	1673	1,3138	1,3492	31,38	34,92
2016	8114	1650	3323	1,2553	1,6936	25,53	69,36
2017	11536	3422	6745	1,4217	2,4078	42,17	140,78

У період 2013-2017 показники динаміки видатків державного бюджету України на одну людину в період 2013-2017 років були наступні (див. табл. 2.16) [28].

Таблиця 2.16

**Показники динаміки видатків державного бюджету на одну людину
у 2013-2017 роках**

Рік	Видатки державного бюджету на одну людину, грн	Абсолютне відхилення, грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	6314	—	—	—	1,0	—	—
2014	6596	282	282	1,0447	1,0447	4,47	4,47
2015	9404	2808	3090	1,4257	1,4894	42,57	48,94
2016	11468	2064	5154	1,2195	1,8163	21,95	81,63
2017	13337	1869	7023	1,1630	2,1123	16,30	111,23

Згідно таблиці 2.16, динаміка видатків державного бюджету в розрахунку на одну людину була висхідною: у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, його обсяг зріс на 282 грн або на 4,47%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зріс на 2808 грн або на 42,57%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 2064 грн або на 21,95%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зріс на 1869 грн або на 16,30%.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка видатків державного бюджету на одну людину була наступною: у 2014 році обсяг видатків збільшився на 282 грн або на 4,47%, у 2015 році збільшився на 3090 грн або на 48,94%, у 2016 році зріс на 5154 грн або на 81,63%, у 2017 році збільшився на 7023 грн або на 111,23%.

У період 2013-2017 років показники динаміки видатків місцевого бюджету на одного працюючого мали наступні дані (див. дод. А табл. А.3) [28].

Згідно таблиці А.3, видатки місцевого бюджету в розрахунку на одного працюючого у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, збільшилися на 1671 грн або на 15,62%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зросли на 4475 грн або на 36,19%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, збільшилися на 4430 грн або на 26,30%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зросли на 9064 грн або 42,61%.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка видатків місцевого бюджету на одного працюючого була наступною: у 2014 році обсяг видатків збільшився на 1671 грн або на 15,62%, у 2015 році збільшився на 6146 грн або на 57,46%, у 2016 році зріс на 10576 грн або на 98,88%, у 2017 році збільшився на 19640 грн або на 183,62%.

У період 2013-2017 років показники динаміки видатків державного бюджету України на одного працюючого в період 2013-2017 років були наступні (див. дод.А табл. А.4) [28].

Згідно таблиці А.4, динаміка видатків державного бюджету в розрахунку на одного працюючого була висхідною: у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, його обсяг зріс на 2482 грн або на 17,61%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зріс на 7926 грн або на 47,81%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 5560 грн або на 22,69%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зріс на 5008 грн або на 16,66%.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка видатків державного бюджету на одного працюючого була наступною: у 2014 році обсяг видатків збільшився на 2482 грн або на 17,61%, у 2015 році збільшився на 10408 грн або на 73,84%, у 2016 році зріс на 15968 грн або на 113,28%, у 2017 році збільшився на 20976 грн або на 148,81%.

По відношенню до ВВП у період 2013-2017 років обсяг видатків місцевого та Державного бюджету України мав наступні показники (див.рис. 2.4).

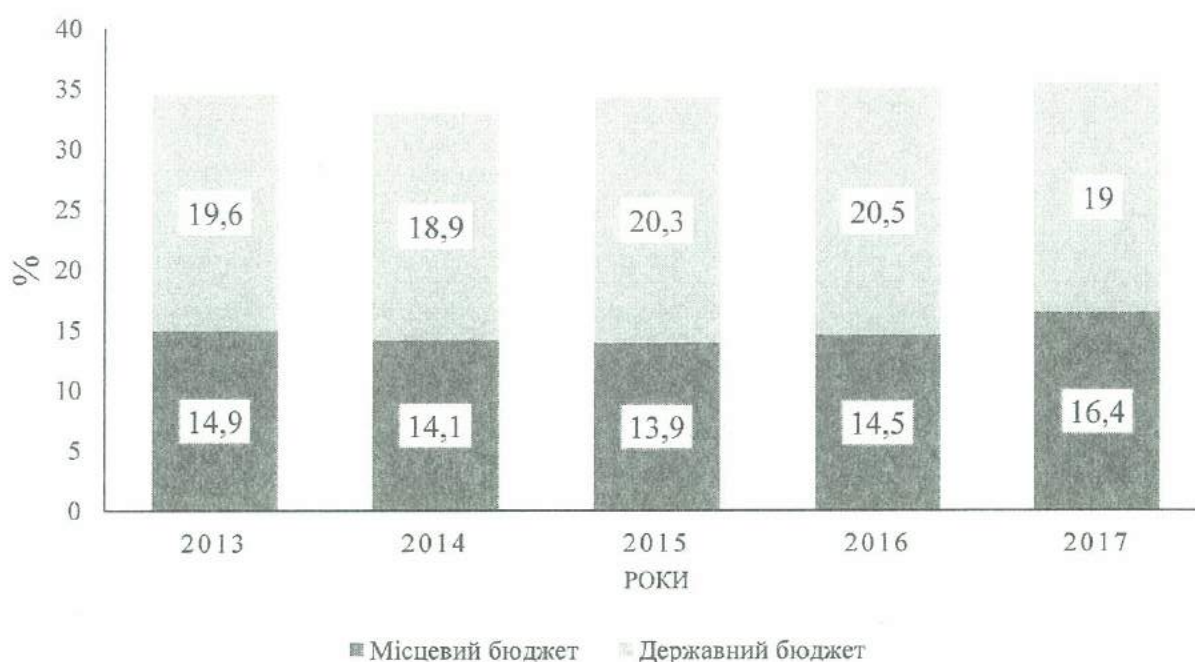

Рис. 2.4 Обсяг видатків місцевого та державного бюджету України по відношенню до ВВП у 2013-2017 роках

Збройна військова агресія РФ на Донбасі обумовила необхідність швидкого нарощення оборонних видатків.

Попри щорічне повільне зростання номінальних показників видатків бюджету на фінансування оборони їх питома вага у бюджеті та як частки ВВП впродовж останніх десяти років поступово зменшувалася.

Ризик подальшого загострення воєнного конфлікту обумовлює необхідність високого рівня видатків передусім в частині грошового та матеріально-технічного забезпечення.

Збройна військова агресія РФ в 2014 р. потребувала швидкого створення армії, яка відповідно потребувала фінансового забезпечення. Так окрім загальних заходів із розширення податкової бази та суворої економії бюджетних коштів, перерозподілу коштів на підтримку обороноздатності держави та боєготовності її війська, до бюджету того ж року було вжиті безпрецедентні цільові заходи – запровадження військового збору та випуск двох військових державних позик. Зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення. Проведення антитерористичної операції на Донбасі зумовило збільшення навантаження на державний бюджет в частині фінансування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення. Бюджетами всіх рівнів забезпечується державна підтримка тимчасово переміщених осіб, військовослужбовців, постраждалих та сімей загиблих [26].

Видатки бюджету України за елементами за 2013-2017 роки наведено нижче (див.табл. 2.17) [28]:

Таблиця 2.17

**Видатки Зведеного бюджету України за елементами
за 2013-2017 роки (млн.грн)**

Тип видатків	2013	2014	2015	2016	2017
Поточні видатки:					
оплата праці	167676	162453	185566	221661	263852
дослідження та регіональні програми	44486	46066	46886	48832	134572
Пенсії	85015	77539	96165	144077	134707
відсотки за запозиченнями	35904	52484	88484	97687	111696
поточні трансферти підприємствам	29381	37057	25609	23409	43932
комунальні послуги	18196	16083	22032	24268	22014
предмети та обладнання	8244	12274	19392	23817	23136
Продукти харчування	8316	8702	11836	13034	13487
медикаменти	7987	7849	12274	14837	9620
стипендії	1378	1228	1303	1259	5165
поточні трансферти за кордон	332	192	1608	1794	2758
інше	69548	81000	121963	147886	192210
всього	476464	502926	633119	762561	957148
Капітальні видатки:					
капітальні трансферти підприємствам	12134	5515	10742	20 483	38485

Продовж. табл. 2.17

Тип видатків	2013	2014	2015	2016	2017
капітальний ремонт	7835	6246	16422	24 943	33089
предмети та обладнання довгострокового користування	6415	5809	8791	18395	15865
капітальне будівництво	2399	1903	8293	7011	9823
земля та нематеріальні активи	268	658	1920	1416	1059
капітальні трансферти населенню	184	59	253	674	645
державні запаси	146	9	333	106	528
Капітальні міжбюджетні трансферти	—	—	—	—	117
інше	—	—	—	—	—
всього	29380	20200	46753	73028	99612

Згідно таблиці 2.17, динаміка поточних видатків у період 2013-2017 років в основному висхідною, але для аналізу необхідну визначити абсолютне та відносне відхилення (див. табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Абсолютне та відносне відхилення видатків Зведеного бюджету України 2013-2017 років

Видатки Зведеного бюджету України	Абсолютне відхилення, млн.грн				Відносне відхилення, %			
	2014 рік до 2013	2015 рік до 2014	2016 рік до 2015	2017 рік до 2016	2014 рік до 2013	2015 рік до 2014	2016 рік до 2015	2017 рік до 2016
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Поточні видатки								
оплата праці	-5223	23113	36095	42191	-3,11	14,23	19,45	19,03
дослідження та регіональні програми	1580	820	1946	85740	3,55	1,78	4,15	175,58
пенсії	-7476	18626	47912	-9370	-8,79	24,02	49,82	-6,50
відсотки за запозиченнями	16580	36000	9203	14009	46,18	68,59	10,40	14,34
поточні трансферти підприємствам	7676	-11448	-2200	20523	26,13	-30,89	-8,59	87,67
комунальні послуги	-2113	5949	2236	-2254	-11,61	36,99	10,15	-9,29

Продовж. табл. 2.18

1	2	3	4	5	6	7	8	9
предмети та обладнання	4030	7118	4425	-681	48,88	57,99	22,82	-2,86
Продукти харчування	386	3134	1198	453	4,64	36,01	10,12	3,48
медикаменти	-138	4425	2563	-5217	-1,73	56,38	20,88	-35,16
стипендії	-150	75	-44	3906	-10,89	6,11	-3,38	310,25
поточні трансферти за кордон	-140	1416	186	964	-42,17	737,50	11,57	53,73
інше	11452	40963	25923	44324	16,47	50,57	21,25	29,97
всього	26462	130193	129442	194587	5,55	25,89	20,45	25,52
Капітальні видатки								
капітальні трансферти підприємствам	-6619	5227	9741	18002	-54,55	94,78	90,68	87,89
капітальний ремонт	-1589	10176	8521	8146	-20,28	162,92	51,89	32,66
предмети та обладнання довгострокового користування	-606	2982	9604	-2530	-9,45	51,33	109,25	-13,75
капітальне будівництво	-496	6390	-1282	2812	-20,68	335,79	-15,46	40,11
земля та нематеріальні активи	390	1262	-504	-357	145,52	191,79	-26,25	-25,21
капітальні трансферти населенню	-125	194	421	-29	-67,93	328,81	166,40	-4,30
державні запаси	-137	324	-227	422	-93,84	3600,00	-68,17	398,11
Капітальні міжбюджетні трансферти	—	—	—	—	—	—	—	—
інше	—	—	—	—	—	—	—	—
всього	-9180	26553	26275	26584	-31,25	131,45	56,20	36,40

Згідно таблиці 2.18, динаміка поточних видатків у період 2013-2017 років була наступною: у 2014 році, порівняно з 2013 роком, їх обсяг зріс на 26462 млн.грн або на 5,55%, у 2015 році, порівняно з 2014 роком, обсяг поточних видатків зріс на 130193 млн.грн або на 25,89%, у 2016 році, порівняно з 2015 роком,

зріс на 129442 млн.грн або на 20,45%, у 2017, порівняно з 2016 роком, — на 194587 млн.грн або на 25,52%.

Капітальні видатки у період 2013-2017 років характеризувалися наступною динамікою: у 2014 році, порівняно з 2013 роком, їх обсяг зменшився на 9180 млн.грн або на 31,25%, у 2015 році, порівняно з 2014 роком, обсяг капітальних видатків зріс на 26553 млн.грн або на 131,45%, у 2016 році, порівняно з 2015 роком, збільшився на 26275 млн.грн або на 56,20%, у 2017, порівняно з 2016 роком, збільшився на 26584 млн.грн або на 36,40%.

Видатки збільшуються майже за всіма напрямками, найбільше на оновлення дорожньої інфраструктури, енергетику та агропромисловий комплекс (у тому числі на фінансову підтримку сільськогосподарських виробників), а також на подальше посилення обороноздатності.

Натомість частка соціально спрямованих видатків у загальних видатках дещо зменшується. Підтримка Пенсійного фонду зменшується через перерозподіл витрат на користь субвенції місцевим бюджетам на виплату соціальних допомог, у тому числі особам, які не мають права на отримання пенсії (у рамках пенсійної реформи). Утім, підтримка Пенсійного фонду з бюджету, як і в цілому частка соціально спрямованих витрат у загальних видатках державного бюджету, залишається суттєвою [27].

Важливо також порівняти зміни, що відбувалися з видатками Зведеного бюджету на початок і кінець періоду (див.табл. 2.19):

Таблиця 2.19

**Абсолютне та відносне відхилення доходів Зведеного бюджету
України у 2017 році в порівнянні з 2013 роком**

Видатки Зведеного бюджету України	Абсолютне відхилення, млн.грн	Відносне відхилення %
1	2	3
Поточні видатки:		
оплата праці	96176	57,36
дослідження та регіональні програми	90086	202,50
пенсії	49692	58,45
відсотки за запозиченнями	75792	211,10

Продовж. табл. 2.19

1	2	3
поточні трансферти підприємствам	14551	49,53
комунальні послуги	3818	20,98
предмети та обладнання	14892	180,64
продукти харчування	5171	62,18
медикаменти	1633	20,45
стипендії	3787	274,82
поточні трансферти за кордон	2426	730,72
інше	122662	176,37
всього	480684	100,89
Капітальні видатки:		
капітальні трансферти підприємствам	26351	217,17
капітальний ремонт	25254	322,32
предмети та обладнання довгострокового користування	9450	147,31
капітальне будівництво	7424	309,46
земля та нематеріальні активи	791	295,15
капітальні трансферти населенню	461	250,54
державні запаси	382	261,64
Капітальні міжбюджетні трансферти	—	—
інше	—	—
всього	70232	239,05

Згідно таблиці 2.19, у 2017 році порівняно з 2013 роком оплата праці збільшилася на 96176 млн.грн або на 57,36%, дослідження та регіональні програми — на 90086 млн.грн або на 202,50%, пенсії — на 49692 млн.грн або на 58,45%, відсотки за запозиченнями — на 75792 тис.грн або на 211,10%, поточні трансферти підприємствам — на 14551 тис.грн або на 49,53%, комунальні послуги — на 3818 млн.грн або на 20,98%, предмети та обладнання — на 14892млн.грн або на 180,64%, продукти харчування — на 5171млн.грн або на 62,18%, медикаменти збільшилися на 1633 млн.грн або на 20,45%, стипендії зросли на 3787 млн.грн або на 274,82%, поточні трансферти за кордон — на 2426 млн.грн або на 730,72%, інше — на 122662 млн.грн або на 176,37%, всього — на 480684млн.грн або на 100,89%.

Капітальні видатки у 2017 році порівняно з 2013 роком зросли наступним чином: капітальні трансферти підприємствам — на 26351 млн.грн або на 217,17%, капітальний ремонт — на 25254 млн.грн або на 322,32%, предмети та

обладнання довгострокового користування — на 9450 млн.грн або на 147,31%, капітальне будівництво — на 7424 млн.грн або на 309,46%, земля та нематеріальні активи — на 791 млн.грн або на 295,15%, всього — на 69390 млн.грн або на 81,65%, капітальні трансферти населенню — на 461 млн.грн або на 250,54%, державні запаси — на 382 млн.грн або на 261,64%, всього — на 70232 млн.грн або на 239,05%.

2.3. Аналіз дефіциту бюджету України у 2013-2017 роках

Дефіцит бюджету є звичним явищем для економіки України, його аналіз є необхідним для розкриття поняття боргової безпеки. Показники динаміки профіциту місцевого бюджету України в період 2013-2017 років були наступні (див.табл. 2.20) [29].

Таблиця 2.20

Показники динаміки профіциту місцевого бюджету України 2013-2017 років

Рік	Профіцит місцевого бюджету, млн.грн	Абсолютне відхилення, млн.грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	1116	—	—	—	1,0	—	—
2014	6022	4906	4906	5,3961	5,3961	439,61	439,61
2015	14269	8247	13153	2,3695	12,7858	136,95	1178,58
2016	15448	1179	14332	1,0826	13,8423	8,26	1284,23
2017	5756	-9692	4640	0,3726	5,1577	-62,74	415,77

Згідно таблиці 2.20, місцевий бюджет демонструє профіцит: у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, він збільшився на 4906 млн.грн або на 439,61%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зріс на 8247 млн.грн або на 136,95 %, у 2016 році, в

порівнянні з 2015, зріс на 1179 млн.грн або на 8,26 %, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зменшився на 9692 млн.грн або 37,26 %.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка профіциту місцевого бюджету була наступною: у 2014 році обсяг профіциту збільшився на 4906 млн.грн або на 439,61%, у 2015 році збільшився на 13153 млн.грн або на 1178,58%, у 2016 році зріс на 14332 млн.грн або на 1284,23%, у 2017 році збільшився на 4640 млн.грн або на 415,77%.

Показники динаміки дефіциту державного бюджету України в період 2013-2017 років були наступні (див.табл. 2.21) [29]:

Таблиця 2.21

**Показники динаміки дефіциту державного бюджету України
2013-2017 років**

Рік	Дефіцит державного бюджету, млн.грн	Абсолютне відхилення, млн.грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	-64707	—	—	—	1,0	—	—
2014	-78053	-13346	-13346	1,2063	1,2063	20,63	20,63
2015	-45168	32885	19539	0,5787	0,6980	-42,13	-30,20
2016	-70130	-24962	-5423	1,5526	1,0838	55,26	8,38
2017	-47850	22280	16857	0,6823	0,7395	-31,77	-26,05

Згідно таблиці 2.21, динаміка дефіциту державного бюджету в розрахунку була висхідною: у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, його обсяг зріс на 13346 млн.грн або на 20,63%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зменшився на 32885 млн.грн або на 42,13%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 24962 млн.грн або на 55,26%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зменшився на 22280 млн.грн або на 31,77%.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка дефіциту державного бюджету була наступною: у 2014 році обсяг дефіциту збільшився на 13346 млн.грн або на 20,63%, у 2015 році зменшився на 19539 млн.грн або на 30,20%, у 2016 році зріс на 5423 млн.грн або на 8,38%, у 2017 році зменшився на 16857 млн.грн або на 26,05%.

Державний дефіцит бюджету є тягарем для економіки, тому для його аналізу необхідно дослідити навантаження як на населення загалом, так і на працююче (див. рис. 2.5) [29].

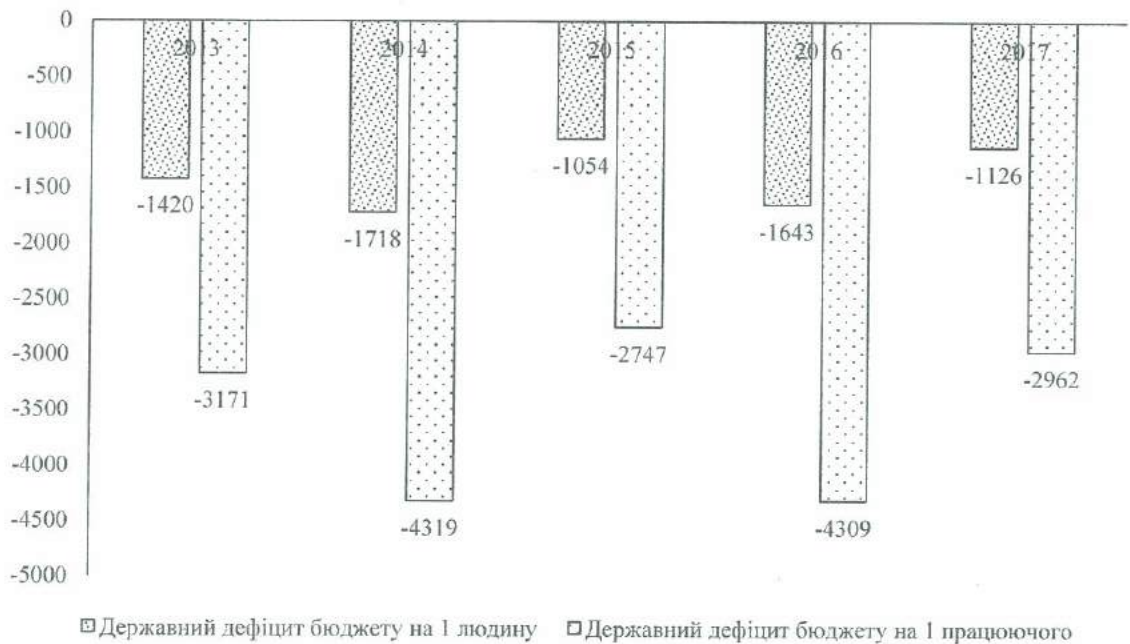

Рис. 2.5 Порівняння дефіциту державного бюджету на 1 людину та 1 працюючого 2013-2017 років, грн

Згідно рисунку 2.5, динаміка дефіциту державного бюджету в розрахунку на одну людину була наступною: у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, його обсяг збільшився на 298 грн або на 20,99%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зменшився на 664 грн або на 38,65%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 589 грн або на 55,88%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зменшився на 517 грн або на 31,47%.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка дефіциту державного бюджету на одну людину була наступною: у 2014 році обсяг дефіциту збільшився на 298 грн або на 20,99%, у 2015 році зменшився на 366 грн або на 25,77%, у 2016 році зріс на 223 грн або на 15,70%, у 2017 році зменшився на 294 грн або на 20,70%.

Динаміка дефіциту державного бюджету в розрахунку на одного працюючого була такою: у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, його обсяг зріс на 1148

грн або на 36,20%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зменшився на 1572 грн або на 36,40%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 1562 грн або на 56,86%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зменшився на 1347 грн або на 31,26%.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка дефіциту державного бюджету на одного працюючого була наступною: у 2014 році обсяг дефіциту збільшився на 1148 грн або на 36,20%, у 2015 році зменшився на 424 грн або на 13,37%, у 2016 році зріс на 1138 грн або на 35,89%, у 2017 році зменшився на 209 грн або на 6,59%. Навантаження на 1 працюючого є вищим, ніж на 1 людину у 2013 році на 1751 грн, у 2014 році — на 2601 грн, у 2015 році — на 1693 грн, у 2016 році — на 2666 грн, у 2017 році — на 1836 грн.

По відношенню до ВВП у період 2013-2017 років обсяг дефіциту місцевого, державного бюджету України мав наступні показники (див.рис. 2.6).

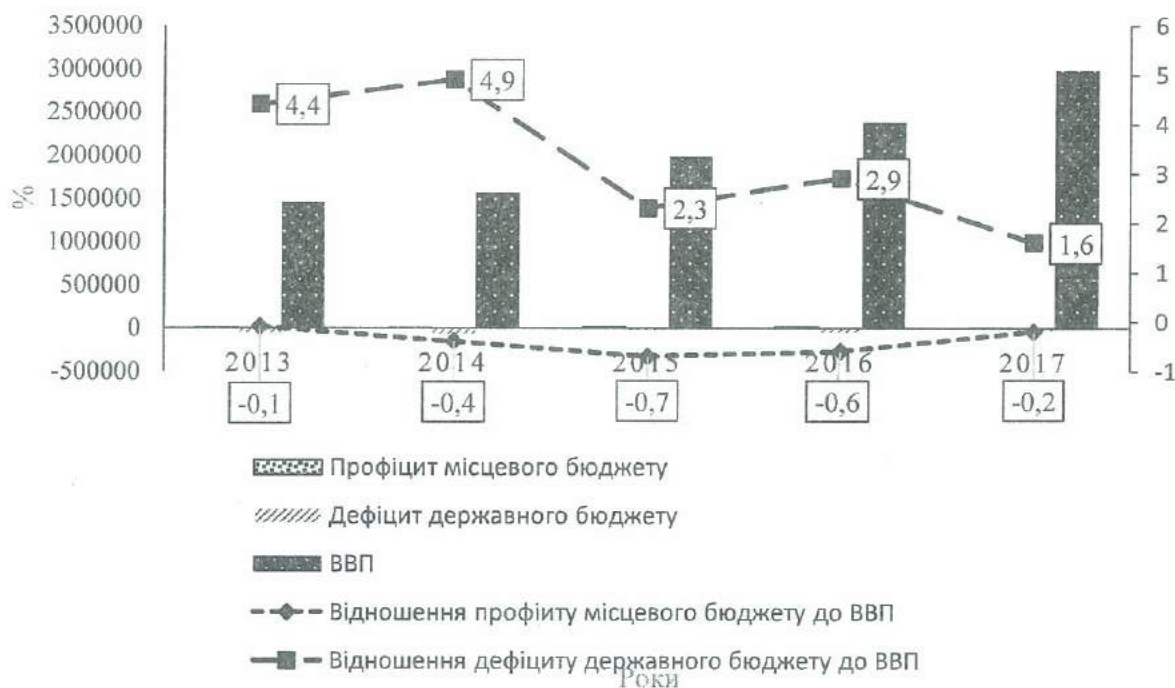

Рис. 2.6 Обсяг дефіциту місцевого та державного України по відношенню до ВВП у 2013-2017 роках

Згідно рисунку 2.6, відношення профіциту місцевого бюджету до ВВП у 2013-2017 роках місцевого бюджету у 2014 році, порівняно з 2013 роком, збільшилося на 0,3 в.п, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зросло на 0,3 в.п, у 2016 році,

в порівнянні з 2015, зменшилось на 0,1 в.п, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком — на 0,4 в.п.

Динаміка відношення дефіциту Державного бюджету до ВВП у 2013-2017 роках була наступною: у 2014 році, порівняно з 2013 роком, знизилось на 0,5 в.п, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зменшилось на 2,6 в.п, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зросло на 0,6 в.п, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком зменшилось на 1,3 в.п.

Після глобальної фінансово-економічної рецесії 2009 р. та впродовж 2010 р. під тиском рекомендацій зовнішніх кредиторів МФВ бюджетна система відносно збалансувалася.

Гібридна агресія призвела до зменшення податкової бази та зростання видатків, що в результаті призвело до подальшого розбалансування бюджету Ресурси державного бюджету спрямовувались, у першу чергу, на фінансування основних захищених статей бюджету.

В умовах зниження золотовалютних резервів до критичного рівня інфляції та девальвація. Девальвація національної грошової одиниці різко збільшила вартість обслуговування боргових зобов'язань держави, корпоративного сектору та приватних осіб. Відповідно здорожчала закупівля імпорту, передусім природного газу.

Як наслідок необхідності фінансування бюджетного дефіциту, обслуговування і погашення раніше взятих боргових зобов'язань держави вдалася до залучення міжнародної фінансово-кредитної допомоги від МВФ [26].

Впродовж 2014-2015 р. Уряд вжив ряд заходів фіскальної консолідації: оптимізацію видатків бюджету, зростання та розширення податкової бази існуючих податків, а також запровадження нових зборів.

До найбільш значущих із вжитих заходів слід віднести наступні:

— встановлено режим суворої економії у бюджетних установах: була введена заборона на придбання форменого одягу, автотранспорту, мобільних телефонів, ноутбуків, проведення ремонтів, здійснення витрат на обслуговування мобільних телефонів, оплати чартерних рейсів;

- переглянуто перелік державних програм, які протягом останніх років не фінансувалися, та достроково припинено виконання 14 державних цільових програм, проведена детальна ревізія 65 рішень попереднього Уряду;

- запроваджено ПДВ на ліки 7 %;

- скорочено перелік галузевих пільг з податку на прибуток підприємств (легка, суднобудівна промисловість, електроенергетика, готелі, виробники біопалива, підприємства машинобудування для агропромислового комплексу; літакобудівна промисловість, індустрія програмної продукції тощо);

- запроваджено акцизний податок з реалізації через роздрібну торговельну мережу пива, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та палива за ставкою 5 %;

- розширено базу майнових податків: зменшено розмір неоподатковуваних площ житлової нерухомості, включено комерційну нежитлову нерухомість до об'єктів оподаткування, збільшено ставки податку на нерухоме майно, запроваджено транспортний податок на розкішні автомобілі;

- запроваджено збір на обов'язкове державне пенсійне страхування з купівлі іноземної валюти в безготівковій (пізніше скасовано) та готівковій формах (пізніше ставку підвищено з 0,5 до 2,0 %) фізичними особами.

- в подальшому впродовж 2016 р. знов намітилася тенденція до порушення фіскального балансу як ризик утримання стану фіскальної забезпеченості [29].

Основне фінансування дефіциту традиційно передбачається за рахунок боргових джерел, зокрема плануються більші внутрішні залучення, а також збільшено план щодо приватизаційних надходжень.

Ризик невиконання останніх існує навіть попри прийняття закону про приватизацію, який покликаний прискорити, спростити та зробити більш прозорими приватизаційні процеси.

Водночас запуск приватизаційного процесу вимагає також прийняття низки інших підзаконних актів до вже прийнятого закону, що може затягнутися в часі [27].

Головною причиною виникнення та збільшення державного боргу виступає дефіцит бюджету. Динаміка дефіциту бюджету України формує підґрунтя для щорічного зростання державного боргу.

2.4. Аналіз стану боргової безпеки України згідно світових та українських методик у 2013-2017 роках

Одним із ключових факторів боргової безпеки є обсяги державного і гарантованого державою боргу.

Поточна економічна ситуація в Україні характеризується значним зростанням боргового навантаження, що значно гальмує економічний розвиток країни. Серед базових причин зростання державного боргу протягом останніх років доцільно виокремити:

- необхідність нарощення валютних резервів, які значно вичерпались валютними інтервенціями НБУ;
- залежність України від імпорту енергоносіїв;
- технічна відсталість значної частини сфер національної економіки;
- анексія Криму та військовий конфлікт на сході України;
- використання державних запозичень для покриття дефіциту державного бюджету, зумовленого збільшенням видатків на оборону та обслуговування державного боргу, сформованого у попередні роки;
- необхідність потужної державної підтримки державних підприємств та банків [33].

Показники динаміки державного зовнішнього боргу України в період 2013-2017 років були наступні (див.табл. 2.22) [31].

Згідно таблиці 2.22, у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, обсяг державного зовнішнього боргу зріс на 263011 млн.грн або на 117,93%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, збільшився на 340243 млн.грн або на 70,00%, у 2016 році, в

порівнянні з 2015, зріс на 153915 млн.грн або на 18,63%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зріс на 100125 млн.грн або 10,21%.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка державного зовнішнього боргу була наступною: у 2014 році обсяг збільшився на 263011 млн.грн або на 117,93%, у 2015 році збільшився на 603254 млн.грн або на 270,50%, у 2016 році зріс на 757169 млн.грн або на 339,51%, у 2017 році збільшився на 857294 млн.грн або на 384,41%.

Таблиця 2.22

Показники динаміки державного зовнішнього боргу України 2013-2017 років

Рік	Державний зовнішній борг, млн.грн	Абсолютне відхилення, млн.грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	223016	—	—	—	1,0	—	—
2014	486027	263011	263011	2,1793	2,1793	117,93	117,93
2015	826270	340243	603254	1,7000	3,7050	70,00	270,50
2016	980185	153915	757169	1,1863	4,3951	18,63	339,51
2017	1080310	100125	857294	1,1021	4,8441	10,21	384,41

Показники динаміки державного внутрішнього боргу України в період 2013-2017 років були наступні (див.табл. 2.23) [31].

Таблиця 2.23

Показники динаміки державного внутрішнього боргу України 2013-2017 років

Рік	Державний внутрішній борг, млн.грн	Абсолютне відхилення, млн.грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	256960	—	—	—	1,0	—	—
2014	461004	204044	204044	1,7941	1,7941	79,41	79,41
2015	508001	46997	251041	1,1019	1,9770	10,19	97,70
2016	670646	162645	413686	1,3202	2,6099	32,02	160,99
2017	753399	82753	496439	1,1234	2,9320	12,34	193,20

Згідно таблиці 2.23, динаміка державного внутрішнього боргу була висхідною: у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, його обсяг зріс на 204044

млн.грн або на 79,41%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зріс на 46997 млн.грн або на 10,19%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 162645 млн.грн або на 32,02%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зріс на 175194 млн.грн або на 28,62%.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка державного внутрішнього боргу була наступною: у 2014 році обсяг збільшився на 204044 млн.грн або на 79,41%, у 2015 році збільшився на 251041 млн.грн або на 97,70%, у 2016 році зріс на 413686 млн.грн або на 160,99%, у 2017 році збільшився на 496439 млн.грн або на 193,20%.

Показники гарантованого державою зовнішнього боргу України в період 2013-2017 років були наступні (див.табл. 2.24) [31].

Таблиця 2.24

**Показники динаміки гарантованого державою зовнішнього боргу
України 2013-2017 років**

Рік	Гарантований державою зовнішній борг, млн.грн	Абсолютне відхилення, млн.грн		Темп зростання (коефіцієнт) (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	77009	—	—	—	1,0	—	—
2014	125939	48930	48930	1,6354	1,6354	63,54	63,54
2015	216449	90510	139440	1,7187	2,8107	71,87	181,07
2016	259843	43394	182834	1,2005	3,3742	20,05	237,42
2017	294685	34842	217676	1,1341	3,8266	13,41	282,66

Згідно таблиці 2.24, зміна обсягу гарантованого державою зовнішнього боргу була наступною: то у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, він зріс на 48930 млн.грн або на 63,54%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, збільшився на 90510 млн.грн або на 71,87%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 43394 млн.грн або на 20,05%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зріс на 34842 млн.грн або 13,41%.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка гарантованого державою зовнішнього боргу була наступною: у 2014 році обсяг збільшився на 48930 млн.грн або

на 63,54%, у 2015 році збільшився на 139440 млн.грн або на 181,07%, у 2016 році зріс на 182834 млн.грн або на 237,42%, у 2017 році збільшився на 217676 млн.грн або на 282,66%.

Показники гарантованого державою внутрішнього боргу України в період 2013-2017 років були наступні (див.табл. 2.25) [31].

Таблиця 2.25

**Показники динаміки гарантованого державою внутрішнього боргу
України 2013-2017 років**

Рік	Гарантований державою внутрішній борг, млн.грн	Абсолютне відхилення, млн.грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	27129	—	—	—	—	—	—
2014	27863	734	734	1,0271	1,0271	2,71	2,71
2015	21459	-6404	-5670	0,7702	0,7910	-22,98	-20,90
2016	19084	-2375	-8045	0,8893	0,7035	-11,07	-29,65
2017	13280	-5804	-13849	0,6959	0,4895	-30,41	-51,05

Згідно таблиці 2.25, динаміка гарантованого державою внутрішнього боргу була такою: у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, його обсяг збільшився на 734 млн.грн або на 2,71%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зменшився на 6404 млн.грн або на 22,98%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, знизився на 2375 млн.грн або на 11,07%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зріс на 5804 млн.грн або на 30,41%.

У порівнянні з 2013 роком, динаміка гарантованого державою внутрішнього боргу була наступною: у 2014 році обсяг збільшився на 734 млн.грн або на 2,71%, у 2015 році зменшився на 5670 млн.грн або на 20,90%, у 2016 році знизився на 8045 млн.грн або на 29,65%, у 2017 році зменшився на 13849 млн.грн або на 51,05%.

Показники державного зовнішнього боргу, державного внутрішнього боргу, гарантованого державою зовнішнього боргу, гарантованого державою внутрішнього боргу України по відношенню до ВВП в період 2013-2017 років були наступні (див.рис. 2.7).

Рис. 2.7 Показники державного зовнішнього боргу, державного внутрішнього боргу, гарантованого державою зовнішнього боргу, гарантованого державою внутрішнього боргу України по відношенню до ВВП

Згідно рисунку 2.7, протягом 2013-2017 років відбувається зростання обсягу державного зовнішнього боргу по відношенню до ВВП: то у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, він зріс на 15,4 в.п, у 2015 році, у порівнянні з 2014, збільшився на 11 в.п, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зменшився на 0,5 в.п. у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, впав на 4,9 в.п.

Динаміка державного внутрішнього боргу по відношенню до ВВП була наступною: то у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, його обсяг зріс на 11,6 в.п, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зменшився на 3,6 в.п, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 2,6 в.п, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зменшився на 2,8 в.п.

Зміна обсягу гарантованого державою зовнішнього боргу по відношенню до ВВП була наступною: то у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, він зріс на 2,6 в.п, у 2015 році, у порівнянні з 2014, збільшився на 3 в.п, у 2016 році, в порівнянні з 2015, не змінився, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зменшився на 1 в.п.

Динаміка гарантованого державою внутрішнього боргу по відношенню до ВВП була нисхідною: то у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, його обсяг зменшився на 0,1 в.п, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зменшився на 0,7 в.п, у 2016 році, в порівнянні з 2015, знизився на 0,3 в.п, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, знизився на 0,4 в.п.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 60 відсотків річного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України [32].

Проте обсяг державного і гарантованого державою боргу перевищує цей показник (див. дод. Б рис. Б.1). У 2013 році державний та гарантований державою борг відповідав нормативу і був меншим від граничного значення на 19,85%, у 2014 році перевищував граничне значення на 10,25%, у 2015 році — на 19,42%, у 2016 — на 20,97%, у 2017 році — на 11,80%.

Також у 2013-2017 роках державний та гарантований державою борг до ВВП перевищував середній рівень державного та гарантованого державою боргу країн, що розвиваються.

У 2013 році цей показник був меншим від середнього значення на 8,85%, але у 2014 році перевищував його на 21,25%, у 2015 — на 30,42%, у 2016 — на 31,97%, у 2017 — на 22,80%.

Згідно методики Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, що викладена у наказі № 1277 від 29.10.2013, то показники боргової безпеки України є наступними (див. табл. 2.26) [33].

Згідно таблиці 2.26, показники стану боргової безпеки не відповідали нормативам у 2013-2017 роках.

Показник відношення загального обсягу державного боргу до ВВП у 2013 році демонстрував позитивне значення і був менше нормативу на 14,85 в.п., у 2014 році цей показник набув негативного значення та перевищував норматив на 15,25 в.п., у 2015 році — на 24,42 в.п., у 2016 — на 25,97 в.п., у 2017 — на 16,8 в.п.

Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП у 2013 році було менше від граничної норми на 4,38 в.п., у період 2014-2017 років перевищувало норматив, що є негативною тенденцією: у 2014 — на 14,04 в.п., у 2015 — на 27,68 в.п., у 2016 — на 27,03 в.п., у 2017 — на 21,10 в.п.

Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг у 2013 році було меншим від граничної норми на 26,00 в.п., а у 2014 році перевищувало її на 9,43 в.п., у 2015 році — на 29,83 в.п., у 2016 — на 35,57 в.п., у 2017 — на 26,14 в.п.

Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходу державного бюджету у 2013 році було меншим за граничну норму на 8,72 в.п., у 2014 році — меншим на 4,44 в.п., але починаючи з 2015 року перевищувало на 34,00 в.п., у 2016 — 1,2 в.п., у 2017 — знову менше граничного значення на 9,68 в.п.

Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП у 2013 році було меншим від граничної норми на 10,47 в.п., у 2014 році перевищувало її на 1,2 в.п., у 2015 році було меншим від граничної норми на 3,25 в.п., у 2016 році — меншим на 1,06 в.п., у 2017 — на 9,68 в.п.

Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування внутрішнього боргу до доходу державного бюджету було у 2013 році меншим від нормативу на 9,72 в.п., у 2014 році — на 1,87 в.п., у 2015 — на 1,8 в.п., але в 2016 році перевищувало граничну норму на 58,43 в.п., у 2017 році було меншим від нормативу на 10,20 в.п.

Відношення заборгованості уряду за державними ЦП у 2013 році був менше граничного значення на 9,66 в.п., у 2014 році перевищував норматив на 1,84 в.п., у 2015 році знову був менший від нього на 2,77 в.п., у 2016 році продовжувалася позитивна тенденція дотримання у рамках нормативу і значення показника відношення заборгованості уряду за державними ЦП було меншим на 0,5 в.п. Від нормативу, у 2017 році значення показника менше нормативу на 3,84 в.п.

Таблиця 2.26

**Показники стану боргової безпеки згідно методики Міністерства
економічного розвитку і торгівлі України**

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	Норма- тив
Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	40,15	70,25	79,42	80,97	71,80	≤ 55
Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	20,62	39,04	52,68	52,03	46,10	≤ 25
Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	44,00	79,43	99,83	105,57	96,14	≤ 70
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходу державного бюджету, %	11,28	15,56	54,00	21,20	10,32	≤ 20
Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, %	19,53	31,20	26,75	28,94	25,70	≤ 30
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування внутрішнього боргу до доходу державного бюджету, %	15,28	23,13	23,20	83,43	14,80	≤ 25
Відношення заборгованості уряду за державними ЦП до ВВП, %	20,34	31,84	27,23	29,50	26,16	≤ 30

Згідно світової практики, динаміка індикаторів боргового навантаження України у 2013-2017 роках була наступною (див. рис. 2.8).

Згідно рисунку 2.8, обслуговування державного боргу у відсотках видатків бюджету відповідає нормативу або є меншим від нього, що є позитивною тенденцією. У 2013 році значення показника від граничної норми є меншим на 6,5 в.п., у 2014 році — на 4,1 в.п., у 2015 році відповідає граничному значенню, у 2016 році менший від нормативу на 0,8 в.п. у 2017 — на 1,8 в.п.

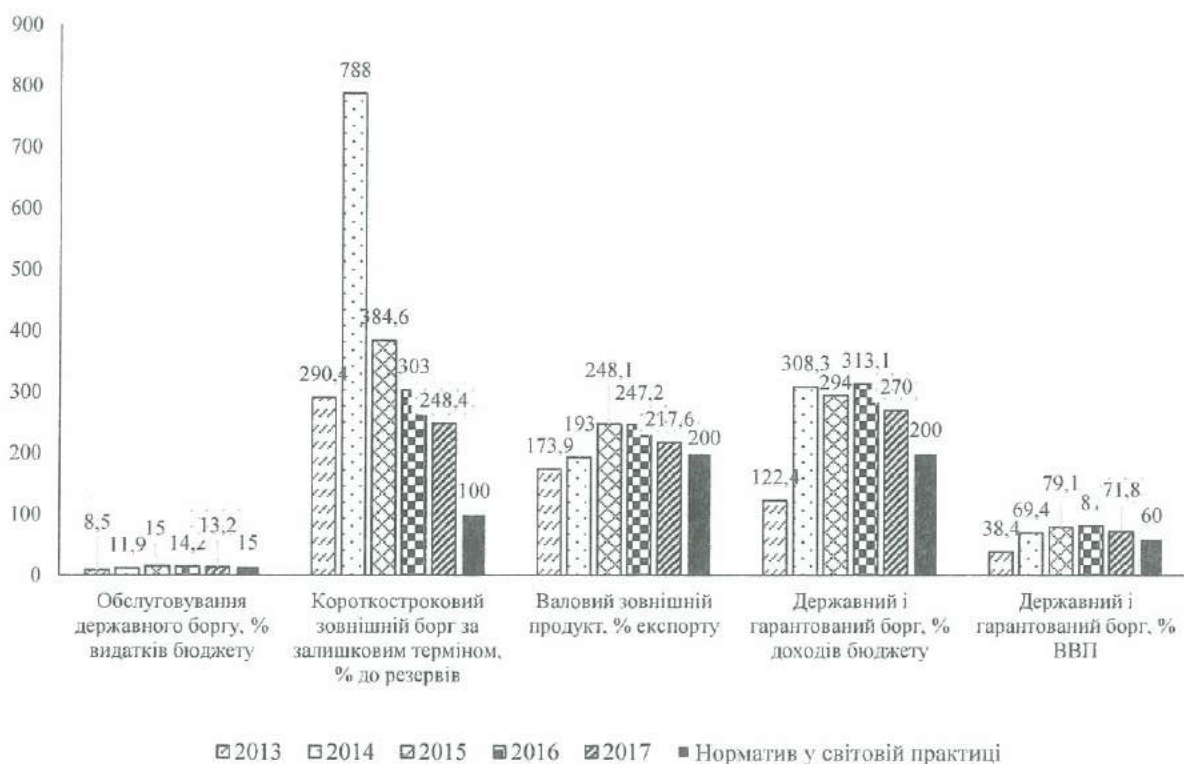

Рис. 2.8 Динаміка індикаторів боргового навантаження України у 2013-2017 роках згідно світової практики

Структура державного та гарантованого боргу є наступною (див. дод.Б табл. Б.2) [101].

Оснoву складає ринкове фінансування у розмірі 74 %, проте вільгове фінансування у розмірі 26% свідчить про високий ступінь підтримки України міжнародними партнерами. Одним з основним джерел фінансування є Міжнародний валютний фонд, потім Світовий банк. Найменше фінансування отримується від органів управління іноземних держав. Саме тому значна частина державного боргу номінована в іноземних валютах, зокрема в дол.США, що демонструє вразливість України до валютних шоків [32].

Майже весь гарантований державою борг – це зовнішній борг, основна частка якого це заборгованість перед Міжнародним валютним фондом. Більша частина зовнішнього державного боргу – це заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку та заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій [34].

Короткостроковий зовнішній борг за залишковим терміном у відсотках резервів у період 2013-2017 років перевищує граничне значення: у 2013 році — на 190,4 в.п., у 2014 році — на 688 в.п., у 2015 році — на 284,6 в.п., у 2016 році — на 203 в.п., у 2017 році — на 148,4 в.п.

Валовий зовнішній продукт у відсотках експорту у 2013 ці є меншим від граничного значення на 26,1 в.п., у 2014 році — на 7 в.п., але у 2015 році перевищував граничне значення на 48,1 в.п., у 2016 році — на 47,2 в.п., у 2017 році — на 17,6 в.п.

Державний і гарантований борг у відсотках доходів бюджету у 2013-2017 роках мав наступну тенденцію: у 2013 році менше від граничного значення на 77,6 в.п., у 2014 році більший нормативу на 108, в.п., у 2015 році — більший на 94 в.п., у 2016 році — на 113,1 в.п., у 2017 році — на 70 в.п.

Державний і гарантований борг у відсотках ВВП складав такі значення: у 2013 році менше від граничного значення на 21,6 в.п., у 2014 році був більший на 9,4 в.п., у 2015 році перевищував норматив на 19,1 в.п., у 2016 році — на 21 в.п., у 2017 році — на 11,8 в.п.

В умовах продовження військових дій на сході України перенесення акцентів її гібридного впливу з боку РФ в площину «економічного розхитування держави», вітчизняна фінансова система зазнала значних втрат.

Одним із ключових напрямів гібридної війни РФ стали наміри дестабілізації ситуації у фінансовій сфері України з метою зниження боргової безпеки держави, зокрема, із використанням тактики «боргового тиску».

За таких умов правильним кроком Уряду України щодо реагування на боргові загрози було прийняття нестандартного рішення щодо проведення боргової операції по реструктуризації зовнішнього комерційного боргу шляхом введення мораторію на виплату всіх боргів перед РФ.

Такі заходи дозволили на кінець 2015 р. – початок 2016 р. досягти зняття надмірної напруги у фінансовій системі та певних позитивних ефектів, а саме: уникнення «дефолту»; послаблення боргового тиску на державний бюджет в наступних роках; підвищення міжнародних кредитних рейтингів держави.

Тактика «боргового тиску» РФ у спосіб відмови щодо реструктуризації боргу та подання у лютому 2016 р. позову до Високого суду Лондона з вимогою негайної виплати боргу призвело до низки негативних наслідків, зокрема:

- зростанню зовнішнього боргу України та зниженню платоспроможності держави;
- зниженню рейтингів міжнародними рейтинговими агентствами за цінними паперами відповідних емітентів України на міжнародних фінансових ринках, що негативно вплинуло на інвестиційну привабливість держави та відтік іноземного капіталу;
- збільшенню виплат за боргом, що включатимуть його погашення та виплату штрафних санкцій в разі негативного для України судового рішення [36].

Вагомим боргоформуєчим чинником став первинний дефіцит бюджету, покриття якого здійснювалось за рахунок запозичень.

Упродовж багатьох років зростання боргу в Україні зумовлювала необхідність бюджетного фінансування дефіциту НАК «Нафтогаз України», що здійснює найбільші обсяги квазіфіскальних функцій в Україні.

Випередження темпів нарощування обсягів боргу порівняно з темпами зростання ВВП в умовах впливу внутрішніх та зовнішніх дестабілізаційних чинників сприяли перевищенню безпекових значень рівня боргу та посиленню ризику неплатоспроможності держави.

Збільшення в загальній структурі боргу питомої ваги зобов'язань, номінованих в іноземній валюті чи прив'язаних до обмінного курсу, як важливого показника стану вразливості фінансової системи до курсових коливань: висока частка такого боргу створює додаткові загрози для боргової стійкості щодо посилення валютного ризику та девальвації національної грошової одиниці.

Небезпечним викликом фінансовій безпеці впродовж останніх років став зростаючий борговий тиск на державний бюджет за рахунок збільшення платежів на виконання зобов'язань за державним боргом.

У структурі сукупних боргових платежів утримується тенденція до зростання бюджетних витрат на погашення державного боргу.

Особливо критичним для боргової стійкості є зростання сукупних боргових платежів у середньостроковій перспективі, що значною мірою може спровокувати кризу неплатоспроможності держави (за умови невизначеності щодо подальшого кредитування МВФ та сповільнення економічного зростання внаслідок негативного впливу зовнішніх та внутрішніх чинників):

Упродовж останніх років відслідковується збільшення простроченої заборгованості перед бюджетом за залученими державою або під державні гарантії кредитами (позиками) [35].

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Світовий досвід регулювання боргової безпеки

Міжнародні фінансові організації та світові експертні кола визначають надмірне зростання сукупного глобального боргу в якості одного з потужних системних ризиків для глобальної економіки.

На кінець 2017 року його рівень досяг свого історичного максимуму – 237 трлн дол. або майже 317,8% глобального ВВП.

Суттєву частку обсягу глобальної заборгованості становлять державні борги. Державний борг розвинених країн досяг рівня 105,4% ВВП. Найвищим рівнем боргового навантаження по відношенню до ВВП характеризуються: Японія – 236,4%, Греція – 181,9%, Італія – 131,5%, Португалія – 125,6%, Сінгапур – 110,9%, США – 107,8%, Бельгія – 103,2%, Іспанія – 98,4%, Франція – 97%, Канада – 89,7% ВВП.

Набагато нижчими, проте також небезпечними відносними показниками характеризується державний борг країн з низьким рівнем доходів, який на кінець 2017 року становив 44,3% ВВП, і країн з ринками, що формуються із середнім рівнем доходів, який досяг майже 50% ВВП.

Загальний бюджетний дефіцит у розвинутих країнах перебував на стабільному рівні 2,6% ВВП у 2015-2017 рр. У країнах з низьким рівнем доходів величина дефіциту бюджету збільшилася до 4,3% ВВП у 2017 році, у країнах з ринками, що формуються, і з середнім рівнем доходів бюджетний дефіцит сягнув величини 4,4 % ВВП [36].

Хоча вищезазначеній ситуації передували наступні благоприємні умови, що дозволили країнам зменшити боргове навантаження, однак на сьогодні проблема регулювання боргової безпеки залишається актуальною:

- у період низьких відсоткових ставок на глобальних ринках багато країн скористалися можливістю подовження строковості боргових зобов'язань та зниження вартості запозичень, що в багатьох випадках пом'якшило ризики рефінансування боргу (з початку 2009 року середня строковість державних боргових зобов'язань підвищилася на 1,4 роки у країнах з високими доходами і на 1 рік у країнах з низькими і середніми доходами). У багатьох країнах уряди забезпечили зниження відсоткових ставок за боргом, в тому числі і отримання позик з від'ємними ставками доходності, що досягалось при розміщенні коротко- і середньострокових інструментів;

- основними кредиторами продовжували залишатися приватні суб'єкти, на яких припадало 75% довгострокового зовнішнього фінансування країн з низьким і середнім рівнем доходів;

- поряд з приватним, зростало і офіційне зовнішнє фінансування цих країн. Джерелом такого приросту стали позики офіційних двосторонніх кредиторів (на противагу багатонаціональним кредиторам), значне місце серед яких займали кредитори з Китаю та інших країн БРІКС.

Покращення умов для залучення іноземного капіталу країнами з низьким і середнім рівнем доходів відбувалося під впливом таких глобальних чинників:

- зростання цін на сировинні товари (що підвищувало кредитоспроможність країн – експортерів сировини);
- утримання низьких відсоткових ставок у розвинутих країнах;
- зниження ступеню «несприйняття ризиків» міжнародними інвесторами [36].

Незважаючи на позитивний вплив світових відсоткових ставок, у багатьох країнах з ринками, що формуються, структура державних боргів залишається вразливою до коливань валютних курсів (внаслідок високої частки боргів в іноземній валюті), рівня глобальної ліквідності та ставлення глобальних інвесторів до ризиків. Зміна структури зовнішніх запозичень на користь позик міжнародного ринку капіталів викликає зростання ризиків рефінансування боргу. А розширення участі нерезидентів у внутрішньо-боргових операціях урядів країн з

ринками, що формуються, посилює їх вразливість до ризиків зупинки і реверсу потоків капіталу [36].

Наявність державного боргу ще не означає занепад економіки чи погіршення рівня життя населення. Важливо адекватно управляти державним боргом, аби він не був тягарем на плечах населення.

Однак у середньо- і довгостроковому періодах, за застереженнями МВФ, слід зважати на дію таких ризиків, які з високою вірогідністю погіршуватимуть перспективи боргової стійкості в глобальному масштабі:

- можливе зростання глобальних відсоткових ставок у відповідь на дію непередбачуваних факторів (наприклад, підвищення темпів інфляції в США) означатиме подальше нарощування боргового навантаження, особливо у країнах із значними потребами у валовому фінансуванні та низькими темпами економічного зростання, і може стати причиною втрати їх доступу до ринку;

- глобальна економічна і політична непевність: непевність у програмах фіскальної консолідації багатьох країн, труднощі в ЄС, пов'язані з «Brexit», геополітичні ризики і регіональні збройні конфлікти – всі ці чинники можуть підірвати довіру учасників фінансового ринку, що ускладнюватиме рефінансування державних боргів;

- можливе уповільнення світового економічного зростання перекреслюватиме плани скорочення відносних показників державного боргу, а також погіршуватиме первинні баланси бюджетів у схильних до рецесії країн;

- несприятливі демографічні зміни і старіння населення породжуватимуть гострі виклики у довгостроковій перспективі: скорочення кількості робочої сили у розвинутих країнах зменшуватиме потенційні темпи економічного зростання, а зростання бюджетних видатків на медичне обслуговування літніх людей та їх пенсійне забезпечення може порушити фіскальну стійкість [36].

Тому необхідно регулювати державний борг та боргове навантаження, бо дане безконтрольне економічне явище може призвести навіть до стагнації економіки країни.

При управлінні державним боргом вирішуються такі завдання:

- пошук ефективних умов запозичення коштів з точки зору мінімізації вартості боргу;
- недопущення неефективного та нецільового використання запозичених коштів;
- забезпечення своєчасної та повної сплати суми основного боргу та нарахованих відсотків;
- визначення оптимального співвідношення між внутрішніми та зовнішніми запозиченнями за умови збереження фінансової рівноваги в країні;
- забезпечення стабільності валютного курсу та фондового ринку країни [40].

Також можна виділити декілька підходів щодо управління державними запозиченнями у світовій практиці (див. табл. 3.1) [41].

Таблиця 3.1

Підходи до управління державними запозиченнями

Назва	Країни, що застосовують	Суть
Традиційний підхід 1	США, Франція, Словенія, Польща	Збереження функцій управління державними позиками виключно за Міністерством фінансів або борговим центром, який є підрозділом цього міністерства
Традиційний підхід 2	Італія, Данія, Норвегія, Казахстан, Індія	Розподіл функцій обслуговування та управління державними запозиченнями між Міністерством фінансів та центральним банком
Альтернативний підхід	Швеція, Ірландія, Нова Зеландія, Бразилія	Делегування повноважень щодо здійснення запозичень незалежним органом – агентством по обслуговуванню та управлінню зовнішнім державним боргом

Методи управління державним боргом є різноманітними. Реструктуризація є основним методом управління державним боргом, що використовується останнім часом у Молдавії.

Зменшення величини зовнішнього боргу досягла Молдавія за рахунок реструктуризації у 2006 р. державного боргу перед Росією та США на умовах Паризького клубу кредиторів.

Реструктуризація, як традиційний метод управління державним боргом набула розповсюдження і в Польщі.

Так, зокрема, Польща, здійснювала реструктуризацію шляхом викупу боргів та обміну облігацій Брейді у відповідності із планом Брейді, що покращило умови обслуговування та погашення заборгованості [40].

Досвід Польщі в управлінні державним боргом є надзвичайно цікавим, бо в перші роки членства в ЄС ця країна мала значні проблеми, серед яких можна виділити високий рівень боргового навантаження.

Основним здобутком в боротьбі з державним боргом є затвердження стратегії управління державним боргом, яка розробляється на три роки. Варто відзначити, що Міністерство фінансів розробляє стратегію управління боргом сектору публічних фінансів і одночасно представляє стратегію регулювання боргу державного сектору. Надалі обидві стратегії об'єднуються в одному документі, адже така послідовність передбачена положеннями Конституції Республіки Польща [42].

Метод сек'юритизації зовнішнього боргу був застосований в Болгарії, що дозволило зменшити величину заборгованості та покращити її структуру за рахунок збільшення частки довгострокових позик [40].

Одним із можливих варіантів управління державним боргом науковці називають випуск облігацій внутрішньої державної позики.

При цьому попит на ОВДП розширюють за допомогою таких інструментів: у Великобританії – короткострокові облігації держави для великих підприємств; у США – федеральні і муніципальні облігації, ощадні бони (неринкові облігації, що поширюються серед фізичних осіб).

Крайнім методом управління державним боргом є його списання. Проте він застосовується у випадках перевищення межі критичного рівня співвідношення державного боргу до ВВП (в Україні це співвідношення становить 60 %).

Схеми повного або часткового списання з боку зовнішніх кредиторів застосовувались по відношенню до Болгарії, Польщі [40].

Ще одним прикладом законодавчого обмеження розмірів державного боргу є Білорусія, яка встановлює обмеження на зростання внутрішнього державного боргу. Зокрема, у державному бюджеті на 2007 рік обмежується приріст державного внутрішнього боргу на рівні 3 % від ВВП.

В інших країнах (Франція, Великобританія, Німеччина) відсутні обмеження на абсолютний розмір державного боргу, але підконтрольним є показник приросту його за рік, тобто різниця між сумою випущених і погашених в даному році позик. Так, у Німеччині вказаний приріст не може перевищувати об'єму передбачених в даному році асигнувань на капітальні вкладення в федеральному бюджеті і бюджеті земель. Боргова політика у Великобританії передбачає дотримання 2 основних правил: «золоте правило» – уряд робить позики тільки для того, щоб інвестувати їх у певні сектори економіки, а не витратити; «правило стабільного інвестування» – відношення суми внутрішнього державного боргу до ВВП протягом економічного циклу має утримуватися на стабільному рівні 30% [43].

Окрім використання основних інструментів щодо контролю боргового навантаження та їх ефективності в розрізі економік країн світу, також доцільно звернути увагу на досвід країн, що мали схожі проблеми та соціо-історичний контекст як, наприклад, Казахстан. Так, відношення державного боргу Казахстану протягом 2010–2015 рр. не перевищувало 20%, причому значення цього показника зростало постійно повільними темпами.

Щодо структури боргу Казахстану, то на 95% валюта представлена саме долларом США. Позики, залучені за фіксованою ставкою, є менш ризиковими, оскільки видатки на їх обслуговування залишаються незмінними, в Казахстані плаваюча відсоткова ставка значно переважає в цій структурі.

Ознаками ефективної боргової політики Казахстану є ефективне законодавство, встановлені ліміти державної й місцевої заборгованості, а також засто-

сування методу управління борговими зобов'язаннями (конвертація частини зовнішнього державного боргу у внутрішній через випуск цінних паперів у національній валюті). Такі заходи спрямовані на підвищення доступності фінансових інструментів для інституційних інвесторів, скорочення валютних ризиків та відкритих валютних позицій Казахстану [42].

Таким чином, внаслідок падіння рівня виробництва і ВВП, зростання рівня безробіття та скорочення світової торгівлі країни Європейської цивілізації мають намір узяти під контроль свої бюджетні дефіцити та скоригувати величину державних заборгованостей, тим самим підвищуючи рівень боргової безпекою.

Завдяки збільшенню податкового навантаження, боротьбі з шахрайством, скороченням соціальних виплат та збільшенням обсягом інвестицій в інфраструктуру уряди держав Європейської цивілізації планують зменшити видатки, й тим самим скоротити дефіцит бюджету.

Щодо стосується зменшення боргових зобов'язань, то методами досягнення цього результату є реструктуризація борговим зобов'язань, конвертація через випуск цінних паперів в національній валюті, використання приватизаційних програм, випуск облігацій та законодавче встановлення лімітів заборгованості.

3.2. Моделювання рівня боргової безпеки України

Боргова безпека України безпосередньо пов'язана з обсягом державного та гарантованого державою боргу. Необхідно зрозуміти, що та яким чином впливає на розмір державного та гарантованого державою боргу. Пропонуємо використати кореляційно-регресійний аналіз для надходження залежностей.

Розрізняють такі типи залежностей між економічними явищами та процесами: функціональна – характеризуються повною відповідністю між причиною і

наслідком; схоластична – кожному значенню ознаки «х» відповідає певна множина значень ознаки «у»; кореляційна – зі зміною факторної ознаки х змінюються групові середні результативної ознаки «у» [44].

Одним з найскладніших етапів для дослідника є вибір незалежних факторів, що, на його думку, впливають на залежний фактор. Адже підбір здійснюється суб'єктивно, виходячи з чому віддає перевагу дослідник.

Для кореляційно-регресійного аналізу нами були обрані наступні незалежні фактори х:

- ВВП;
- обсяг експорту товарів та послуг;
- обсяг імпорту товарів та послуг;
- доходи Держбюджету;
- видатки Держбюджету;
- обсяг дефіциту бюджету;
- прямі інвестиції в Україну з країн світу;
- прямі інвестиції з України в країни світу;
- курс долару до гривні;
- населення країни.

Для зручності помістимо вихідні дані в таблицю Б.1 (див. дод. Б) [15, 21, 22, 24, 28, 29, 31, 46, 47, 48, 49, 50]. Для отримання лінійного багатофакторного рівняння необхідно застосувати функцію Excel «ЛИНЕЙН» (див. дод. В. табл. В.1). Рівняння багатофакторної моделі має вигляд:

$$\hat{y} = -312598,20 + 0,51 \cdot x_1 - 0,68 \cdot x_4 + 5,49 \cdot x_5 + 43,36 \cdot x_6 - 6,08 \cdot x_7 + 2,79 \cdot x_8 - 5,73 \cdot x_9 + 1,33 \cdot x_{10} + 74,74 \cdot x_{11} - 0,48 \cdot x_{12} + 0,00 \cdot x_{13}. \quad (3.1)$$

Коефіцієнт детермінації дорівнює 1, тобто усі зміни обсягу державного та гарантованого державою боргу пояснюються змінами незалежних факторів х. Критерій Фішера не розраховувався, тому значимість рівняння залишається під сумнівом. Для критичного значення критерія Стьюдента застосовується функція

«СТЪДРАСПОБР». Критичне значення дорівнює 2,31. Для визначення фактичних значень кожного с параметрів необхідно застосувати формулу 2.2:

$$t_i = |b_i / SE_i|, \quad (3.2)$$

де b_i — параметри рівняння

SE_i — середньоквадратичне відхилення для вибірових параметрів регресії

Так як середньоквадратичні відхилення складають 0,00 для кожного параметру, то розрахувати їх фактичне значення неможливо, отже параметри рівняння не можна вважати значимими. Хоча коефіцієнт детермінації є найвищим з усіх можливих варіантів, однак і рівняння і параметри не є значимими, бо важливою умовою багатфакторної моделі є те, що фактори не повинні інтеркорелювати, тим паче знаходитися в точній функціональній залежності.

Для перевірки кореляції в Excel застосовується функція КОРРЕЛ (див.табл. Б.1 Дод. Б). Для вибору факторів є важливим наступне: коефіцієнт детермінації між залежним і незалежним фактором якомога вищим, однак між незалежними факторами менше, або дорівнювати 0,7. Якщо коефіцієнт детермінації незалежних факторів вище або дорівнює 0,7, то фактори колінеарні і не можна визначити їх ізольований вплив на результативний показник.

Як бачимо в таблиці В.2, деякі незалежні фактори корелюють між собою. Для усунення цього явища фактори, що корелюють, виключаються з моделі. Оптимально виключити наступні фактори: державний і гарантований державою зовнішній борг України (x_2), державний і гарантований державою внутрішній борг України (x_3), кредитування за рахунок Зведеного бюджету (x_6). Перші два фактори є складовими частинами залежного фактора y , мають високий коефіцієнт детермінації, тому неможливо визначити їх ізольований вплив на залежний фактор. Фактор «Кредитування за рахунок Зведеного бюджету» навпаки має низький коефіцієнт детермінації, його вплив є незначним та ним можна знехтувати.

Процедура виключення факторів та перевірки їх на кореляцію триває до тих пір, поки значення коефіцієнтів детермінації не будуть задовольняти потрібні умови. (див. табл. В3, В4, В5). Згідно таблиці В3, необхідно виключити фактори «Прямі інвестиції в Україну з країн світу (x_{10})» та «Прямі інвестиції з України в країни світу (x_{11})», бо їх коефіцієнти детермінації вище значення «0,7».

Згідно таблиці В4, фактори «Курс долара до гривні станом на 31.12 (x_{12})», «Населення України (x_{13})» мають коефіцієнт детермінації вище значення «0,7», тому неможливо визначити їх ізольоване значення, для чистоти моделі їх не потрібно враховувати.

Згідно таблиці В.5, фактори, окрім «Дефіцит Зведеного бюджету України» та «Доходи Зведеного бюджету України», демонструють значення коефіцієнту детермінації, що є вищими за значення «0,7», тому враховувати їх у моделі неоптимально.

Способом підбору та застосуванням функції «КОРРЕЛ» були залишені фактори, що відповідають вимогам. Цими факторами є «Доходи Зведеного бюджету України» та «Дефіцит бюджету» (див.табл. 3.2). Хоча обсяг дефіциту бюджету має слабкий взаємозв'язок з обсягом державного та гарантованого державою боргу, однак, на нашу думку, цей фактор необхідно включити для подальшої перевірки.

Таблиця 3.2

Результат кореляції факторів багатфакторної моделі

Показники	Державний і гарантований державою борг (y)	Видатки (x_5)	Дефіцит бюджету (x_6)
Державний і гарантований державою борг (y)	1		
Доходи Зведеного бюджету України (x_4)	0,6335	1	
Дефіцит бюджету (x_7)	0.3584	0,1378	1

Для того, щоб виявити рівняння багатофакторної моделі, застосовується функція «ЛИНЕЙН» (див.рис.3.1).

8,97	1,83	-288984,96
8,38	0,79	477474,48
0,48	584457,08	
3,64	8	
2485147863020,29	2732720655303,48	

Рис. 3.1 Вихідний масив даних функції «ЛИНЕЙН»

Рівняння багатофакторної моделі має вигляд:

$$\hat{y} = -288984,96 + 1,83 * x_4 + 8,97 * x_7. \quad (3.3)$$

Коефіцієнт детермінації складає 0,48. Значення критерію Фішера складає 3,64. Коефіцієнт детермінації є занижким і пояснює лише 48% змін залежного фактору у, які пояснюються зміною незалежного фактору х.

Для того, щоб визначити є регресія значущою, необхідно порівняти з критичним значенням критерію Фішера, що знаходиться за допомогою функції FРАСПОБР. Критичне значення дорівнює 5,32, що свідчить про незначимість рівняння.

Отже, з огляду на неможливість визначити ізольований вплив незалежних факторів х на залежний фактор у через їх інтеркореляцію, пропонуємо розрахувати лінійні однофакторні моделі з незалежними факторами х, що, на нашу думку, мають найбільший вплив на обсяг державного та гарантованого державою боргу.

Такими факторами є ВВП, так як це комплексне явище, що охоплює широке коло економічних аспектів, та видатки, адже ця стаття бюджету є причиною як дефіциту, так і заборгованостей.

Показник ВВП та його вплив на державний та гарантований державою борг виділять у своїх дослідженнях також такі вчені, як Р. Барро, Дж. Бьюкенена, А. Лернера, Р. Масгрейва та інші.

В Україні цій проблемі приділяли увагу: у контексті зовнішніх запозичень – А. Сендерович, Г. Ігнатова, В. Оспішев; внутрішніх зобов'язань – С. Силантьєв; середовище розвитку державного боргу досліджували В. Андрущенко та В. Федосова; оцінку впливу валютних ризиків та вартість державних запозичень досліджував В. Башко; значення та місце державного боргу в умовах ринкової трансформації економіки України розкрив В. Козюк [51].

Також у роботі Федорович І.М. ВВП визначено як один із основних факторів що впливають на стан державного та гарантованого державою боргу [52].

Розрахунки однофакторної моделі з незалежним фактором ВВП мають наступний вигляд (див.табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Результати застосування функції «Регресія»

Регресійна статистика	
Множинний R	0,9689
R-квадрат	0,9387
Нормований R-квадрат	0,9319
Стандартна помилка	188444,43
Спостереження	11

Згідно таблиці 3.3, результати аналізу однофакторної моделі є наступним: коефіцієнт кореляції складає 0,9689, тобто зв'язок між факторами є сильним.

Коефіцієнт детермінації, який показує якою мірою варіація залежної змінної у (обсяг державного та гарантованого державою боргу) визначається варіацією незалежної змінної x (ВВП), дорівнює 0,9387.

Тобто 93,87% змін обсягів державного та гарантованого державою боргу пояснюється зміною обсягів ВВП бюджету. Дані щодо значимості рівняння наступні (див. табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Результат використання функції «Регресія»

Показник	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	1	4,9E+12	4,9E+12	137,9354	9,25E-07
Залишок	9	3,2E+11	3,55E+10		
Всього	10	5,22E+12			

Згідно таблиці 3.4, для перевірки значущості регресії застосовується критерій Фішера. Функція «Регресія» розраховує значення «Значимість F» — ймовірність отриманого значення критеріальної статистики [42].

Коли ця ймовірність менше рівня значущості, то регресія значима. Рівень значущості складає 0,05, що перевищує «Значимість F», тобто регресія значима.

Для оцінки значущості параметрів регресії необхідно застосувати критерій Стьюдента.

Якщо «P –значення» менше, ніж рівень значущості, то параметри є значимими. У даному рівнянні параметри є значимими.

Дані регресії зазначені далі (див. табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Дані регресії

Показник	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	Нижні 95%	Верхні 95%	Нижні 95,0%	Верхні 95,0%
Y-пересічення	-708772,4	144331,8	-4,91072	0,000835	-1035274	-382271	-1035274	-382271
Змінна X	1,022873	0,087093	11,74459	9,25E-07	0,825854	1,219891	0,825854	1,219891

Згідно таблиці 3.5, коефіцієнт а складає -708772,4, а коефіцієнт b — 1,02.

Для оцінки точності розрахунку теоретичного значення від фактичного необхідно розрахувати їх відхилення.

Відхилення фактичного обсягу державного та гарантованого державою боргу від теоретичного значення наступні (див. табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Відхилення фактичного обсягу державного та гарантованого державою боргу від прогнозованого

Рік	Теоретичний обсяг державного та гарантованого державою боргу, млн. грн	Залишки, млн. грн
2007	28443,63	60301,37
2008	260968,14	-71558,14
2009	225463,21	91421,39
2010	398557,81	33677,59
2011	637941,71	-164820,11
2012	732341,60	-216831,00
2013	779436,70	-195322,60
2014	893790,79	206773,21
2015	1315961,00	256219,20
2016	1728919,22	200839,48
2017	2342374,79	-200700,39

Лінійне рівняння однофакторної моделі має вигляд:

$$\hat{y} = -708772,37 + 1,02 * x. \quad (3.4)$$

Для візуалізації теоретичного та фактичного обсягів державного та гарантованого державою боргу необхідно створити графік (див. рис. 3.2).

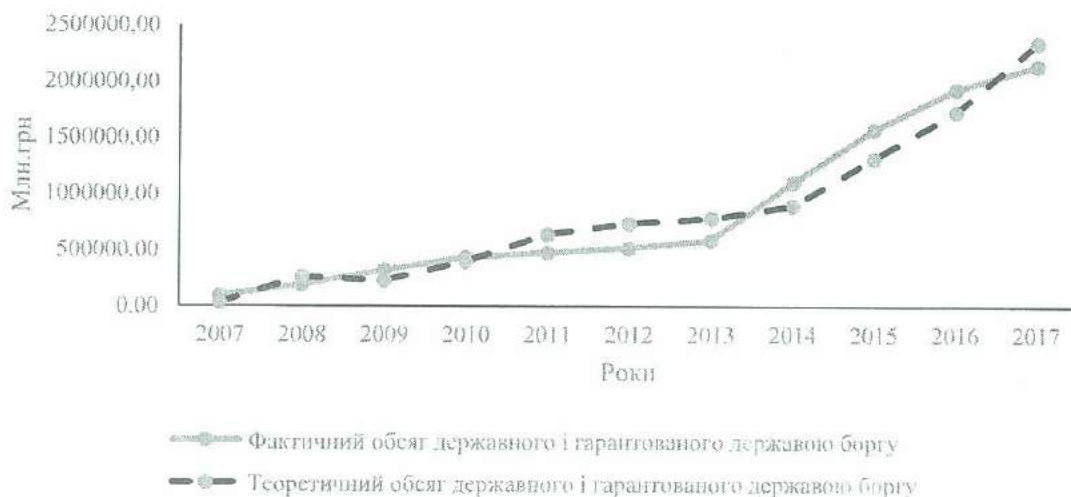

Рис. 3.2 Теоретичний та фактичний обсяг державного та гарантованого державою боргу за незалежного фактору «ВВП»

З огляду на лінійне рівняння однофакторної моделі, можна виявити тенденцію, що при збільшенні обсягів ВВП зростатиме й обсяг державного і гарантованого державою боргу. Ця тенденція може свідчити про те, що:

- під час економічних спадів державне запозичення слугує цілям стабілізації економіки, оскільки перешкоджає падінню сукупного попиту. Позитивний вплив дефіцитно-фінансованих видатків посилюється дією ефекту мультиплікатора: зростання державних видатків викликає зростання сукупних, витрат, а отже й обсягу ВВП;
- значний державний борг загострює проблему його обслуговування;
- надмірний державний борг може опосередковано підірвати економічне зростання країни і перекладає тягар оподаткування на майбутні покоління;
- найбільш негативним наслідком зростання державного боргу є падіння виробничих інвестицій та зменшення капіталу й майбутніх доходів (ефект витіснення);
- унаслідок збільшення витрат на обслуговування боргу обмежуються можливості держави фінансувати соціально-економічні програми;
- надмірні зовнішні запозичення підривають стабільність валютної і банківської систем, збільшують чутливість країни до коливань кон'юнктури на світових товарних ринках [52].

Розрахунки однофакторної моделі з незалежним фактором «Видатки» мають наступний вигляд (див.табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Результати застосування функції «Регресія»

Регресійна статистика	
Множинний R	0,9654
R-квадрат	0,9320
Нормований R-квадрат	0,9244
Стандартна помилка	198622,18
Спостереження	11

Згідно таблиці 3.7, результати аналізу однофакторної моделі є наступним: коефіцієнт кореляції складає 0,9654, тобто зв'язок між факторами є сильним.

Коефіцієнт детермінації, який показує якою мірою варіація залежної змінної y (обсяг державного та гарантованого державою боргу) визначається варіацією незалежної змінної x (Видатки бюджету), дорівнює 0,9320. Тобто 93,20% змін обсягів державного та гарантованого державою боргу пояснюється зміною обсягів видатків бюджету.

Дані щодо значимості рівняння наступні (див. табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Результат використання функції «Регресія»

Показник	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	1	4,86E+12	4,86E+12	123,2628	1,49E-06
Залишок	9	3,55E+11	3,95E+10		
Всього	10	5,22E+12			

Згідно таблиці 3.8, Для перевірки значущості регресії застосовується критерій Фішера. Функція «Регресія» розраховує значення «Значимість F» — ймовірність отриманого значення критеріальної статистики [44]. Коли ця ймовірність менше рівня значущості, то регресія значима. Рівень значущості складає 0,05, що перевищує «Значимість F», тобто регресія значима.

Для оцінки значущості параметрів регресії необхідно застосувати критерій Стюдента. Якщо «P –значення» менше, ніж рівень значущості, то параметри є значимими. У даному рівнянні параметри значимі.

Дані регресії зазначені далі (див. табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Дані регресії

Показник	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-Значення	Нижні 95%	Верхні 95%	Нижні 95,0%	Верхні 95,0%
Y-пересічення	-608267,52	144312,4	-4,21494	0,002256	-934725	-281810	-934725	-281810
Змінна X	2,80	0,252018	11,10238	1,49E-06	2,227893	3,3681	2,227893	3,3681

Згідно таблиці 3.9, коефіцієнт a складає -608267,52, а коефіцієнт b — 2,80.

Відхилення фактичного обсягу державного та гарантованого державою боргу від теоретичного значення наступні (див. табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Відхилення фактичного обсягу державного та гарантованого державою боргу від прогнозованого

Рік	Теоретичний обсяг державного та гарантованого державою боргу, млн. грн	Залишки, млн. грн
2008	24180,41	64564,59
2009	256917,75	-67507,75
2010	251590,36	65294,24
2011	449019,79	-16784,39
2012	558088,49	-84966,89
2013	769619,82	-254109,22
2014	807082,19	-222968,09
2015	855437,17	245126,83
2016	1294009,12	278171,08
2017	1729710,32	200048,38

Лінійне рівняння однофакторної моделі має вигляд:

$$\hat{y} = -608267,52 + 2,80 * x. \quad (3.5)$$

З огляду на лінійне рівняння однофакторної моделі, можна виявити тенденцію, що при збільшенні обсягів видатків бюджету збільшуватиметься й обсяг державного і гарантованого державою боргу.

Для візуалізації теоретичного та фактичного обсягів державного та гарантованого державою боргу необхідно створити графік (див. рис. 3.3).

Завдяки візуалізації теоретичного і фактичного обсягів державного і гарантованого державою боргу можна наочно визначити різницю їх динаміки, відхилення фактичних обсягів від теоретичних, що розраховані у моделі.

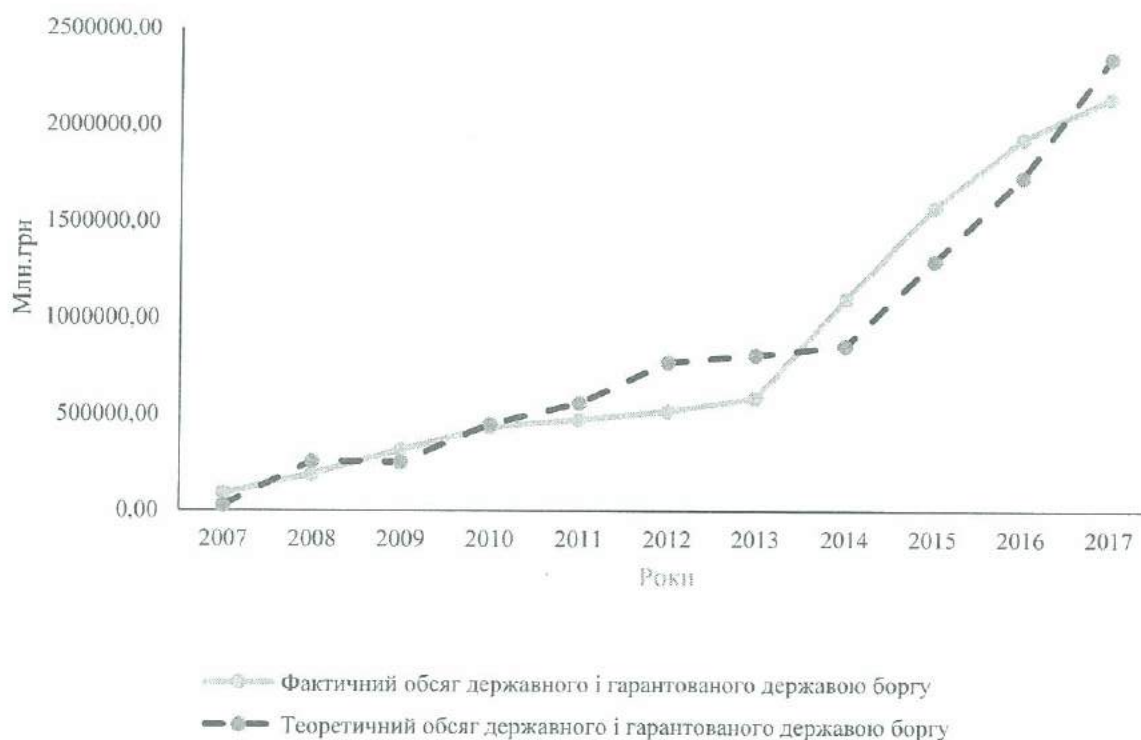

Рис. 3.3 Теоретичний та фактичний обсягів державного та гарантованого державою боргу за незалежного фактору «Видатки бюджету»

Отже, для порівняння лінійних однофакторних моделей складемо таблицю (див. табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Порівняння лінійних однофакторних моделей

Показник	Незалежний фактор - ВВП	Незалежний фактор – Видатки бюджету
Коефіцієнт кореляції	0,9689	0,9654
Коефіцієнт детермінації	0,9387	0,9320
Стандартна похибка	188444,43	198622,18

Згідно таблиці 3.11, лінійна однофакторна модель з незалежним фактором ВВП краще описує зміни залежної змінної «Обсяг державного та гарантованого державою боргу».

3.3. Шляхи оптимізації боргової безпеки в Україні

Управління державним боргом має свою специфіку. Звичайно, необхідно враховувати досвід інших країн, однак треба розробити власну методику зменшення боргового навантаження і підвищення боргової безпеки.

Для ефективного управління державним боргом потрібно дотримуватися таких принципів:

- безумовності – забезпечення режиму безумовного виконання державою всіх зобов'язань перед інвесторами і кредиторами, які держава, як позичальник, взяла на себе при укладанні договору позики;
- зниження ризиків – розміщення і погашення позик таким чином, щоб максимально знизити вплив коливань кон'юнктури світового ринку капіталів і спекулятивних тенденцій ринку цінних паперів на ринок державних зобов'язань;
- оптимальності структури – підтримання оптимальної структури боргових зобов'язань за термінами обертання і погашення;
- зберігання фінансової незалежності – підтримка оптимальної структури боргових зобов'язань держави між інвесторами-резидентами і інвесторами-нерезидентами;
- прозорості – дотримання відкритості при випуску позик, забезпечення доступу міжнародних рейтингових агентств до достовірної інформації про економічний стан у державі для підтримки високої кредитної репутації і рейтингу держави-позичальника.

У процесі управління державним боргом необхідно враховувати економічну та політичну ситуацію в державі, рівень інфляції, ділову активність суб'єктів підприємницької діяльності, ступінь ризику країни щодо неповернення боргу тощо.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що управління державним боргом включає декілька напрямів:

- мобілізацію коштів з метою забезпечення фінансування програм, не перекритих іншими (крім пов'язаних з державним боргом) джерелами;
- організацію раціонального використання мобілізованих ресурсів;
- здійснення сприятливого як для держави, так і для кредиторів погашення одержаних у борг коштів за умовами і строками;
- організацію обслуговування державного боргу в розмірах і структурі, узгоджених з кредиторами [53].

Опираючись на результати вищерозрахованих моделей, можна стверджувати, що обсяг державного та гарантованого державою боргу залежить від обсягів ВВП та видатків. Задля підвищення рівня боргової безпеки необхідно досягти такого обсягу ВВП, що збалансував би надходження до бюджету та обслуговування вже існуючого державного і гарантованого державою боргу. Крім того, це дозволить збільшити дохідну базу, зростання якої зменшило б видатковий тягар, не скорочуючи видатків та не знижуючи рівень життя населення й дозволяючи державі у повній мірі виконувати свої функції.

Задачу зростання обсягів ВВП необхідно розглядати з двох рівнів:

- державний рівень — законодавчі кроки у сфері податків, малого та середнього бізнесу;
- місцевий рівень — поживлення підприємницької діяльності на місцях.

Необхідно сприяти ініціативі «знизу». Тобто, підтримувати малий та середній бізнес. Великі суб'єкти підприємницької діяльності потребують більшого контролю та зусиль з боку держави, коли для суб'єктів малого та середнього бізнесу досить лише створення сприятливих умов. У секторі малого бізнесу найбільш прибутковими є наступні (див. табл. 3.12) [54].

Згідно таблиці 3.12, перелічені види малого бізнесу є досить прибутковими і затребуваними.

Діяльність у сфері життєдіяльності завжди є затребуваною, крім того вирощування сільськогосподарської продукції є актуальним у зв'язку з подорожчанням імпортованої продукції та інфляції.

Таблиця 3.12

Рентабельні сфери малого бізнесу в Україні

Сфери малого бізнесу	Характеристика
Сфера життєдіяльності	— вирощування та реалізації сільськогосподарської продукції; — вендинг (продаж товарів і послуг за допомогою торгових автоматів)
Бізнес на здоров'я	— організація тренажерних залів, косметичних салонів.
Бізнес на житло	— продаж обігрівальних котлів, дров; — установка дверей, вікон; — установка та настройка лічильників газу, води, електроенергії; — орендний бізнес.
Транспортна сфера	— пасажирські перевозки; — ремонт автотранспорту; — таксі.
Бізнес на інформаційних послугах населенню	— агентства по трудоустрою; — юридичні послуги.
Відпочинок як бізнес	— організація активного відпочинку (трекінг, велосипедний туризм); — квест-руми; — танцювальні студії.
ІТ-сфера	— написання та продвигання комп'ютерних ігор, інтернет-сайтів, софту. — фрилансерські послуги.

Конкурувати з величезними торговими мережами не вдасться, але локально це є вигідним. Торгівля продукцією через автомати є відносно новою пропозицією і цікавою для споживачів.

Естетика є складовою частиною здорового образу життя, що все більше набуває популярності, тому догляд за собою є однією з найголовніших умов, що диктує сучасне суспільство.

У зв'язку з подорожчанням електроносіїв та підвищенням цін на комунальні послуги, бізнес на житло дозволяє вирішити три проблеми: для держави — забезпечити економію ресурсів населенням, підвищити надходження до бюджету у вигляді податків, для населення — забезпечити комфортне існування.

Транспортна сфера знову ж таки вирішує декілька проблем: взагалі сприяє підприємницькій діяльності, адже мобільність та здатність до швидкого

переміщення товарів прямо пропорційно впливає на його купівельну привабливість; знімає навантаження з державного транспортного сектору, що потребує ремонту та модернізації в цілях підвищення безпеки, без негативного наслідку.

Бізнес на інформаційних послугах для населення не втрачає своєї актуальності, вирішуючи необхідні питання.

Сфера розваг в умовах кризи стає більш затребуваною, адже населення прагне відволіктися від проблем на соціально-економічних потрясінь. Якісна сфера розваг, окрім очевидного позитивного ефекту на бюджет, допоможе підняти культурний рівень населення та оживити близькі до неї сфери, наприклад, туризм.

Прибутковою та перспективною є ІТ-сфера, продукти якої могли б стати продуктом експорту на світовому ринку.

Наразі вищеперераховані види малого бізнесу діють на теренах України, однак їх «ігнорування» з боку держави, окрім випадків, коли необхідно здійснити податкові збори, негативно впливають, примушуючи або піди у тінь, або припинити свою діяльність.

Підтримка з боку держави у вигляді податкових канікул, пільг сприяла би виходу з тіні та не приховувати свої доходи.

Щодо розвитку «класичних» сфер виробництва в Україні, їх модернізація та формування конкурентоспроможності є важливим кроком для досягнення підвищення ВВП.

Кроки до підвищення обсягів ВВП на державному рівні можуть бути наступними:

- аналіз та оцінка найбільш ефективних та прибуткових сфер економіки та їх підтримка;
- визначення перспективних підприємств та створення для них сприятливого клімату функціонування;
- перегляд податкової системи в країні. Необхідно, щоб вона відповідала цілям держави.

Ще одним шляхом підвищення ВВП є залучення потоку іноземних інвестицій. Однак цей метод в собі багато протиріч, переваг та недоліків. Іноземними інвестиціями можна пожвавити економіку, дати початковий поштовх до розвитку, але необхідно робити ставку на вітчизняний бізнес.

Крім збільшення обсягів ВВП, для підвищення рівня боргової безпеки необхідна боргова реструктуризація. Урядом можуть бути запропоновані такі шляхи боргової реструктуризації в Україні:

- запропонувати кредиторам можливість негайного погашення деякої частини боргу, наприклад, до 10-15 % його номінальної суми;
- здійснити операцію із зворотного викупу облігацій після проведення реструктуризації;
- посилення взаємодії України з іншими міжнародними фінансовими інститутами та урядами країн для формування потоку іноземних інвестицій, перезапуску економіки та збільшення доходів бюджету;
- активізація структурних реформ у секторі загальнодержавного управління, спрямованих на підвищення ефективності використання бюджетних коштів, переходу від пасивного залучення коштів на фінансування дефіциту бюджету до системного управління боргом;
- посилення прозорості державних фінансів за рахунок введення паралельного обліку операцій та боргових зобов'язань установ, дефіциту бюджету за касовим методом та методом нарахувань для сектора загальнодержавного управління, законодавчого уточнення сутності видів та обліку квазіфіскальних операцій, що здійснюються в цьому секторі;
- вдосконалення механізму надання державних гарантій в Україні шляхом встановлення верхньої межі відповідальності Уряду при настанні гарантійного випадку та кількісних обмежень їх обсягу;
- підвищення рівня координації у сфері боргової безпеки між Урядом, Національним банком України, Міністерством фінансів України, Державною службою фінансового моніторингу України [55].

Однак ці методи направлені на управління все існуючим боргом, його контролем. Це важливо, однак не вирішує проблему повністю.

Таким чином, для підвищення боргової безпеки необхідно реструктуризувати державний борг, скоординувати діяльність у сфері боргової безпеки між Урядом та виконавчими структурами цієї сфери з метою вироблення чіткої та дієвої стратегії. Узгоджена взаємодія структур, чіткий план дій допоможуть знизити боргове навантаження та підвищити боргову безпеку країни.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Основна мета розділу — це розроблення заходів, що попереджують та запобігають професійним захворюванням, виробничому травматизму та негативному і шкідливого впливу на навколишнє середовище, що є специфічними при виконанні майбутніх службових обов'язків.

Так як темою дипломної роботи є «Боргова безпека України: стан та її оцінка», то необхідно розглянути заходи охорони праці у сфері фінансів та кредиту. У даній сфері робоче місце — це офіс, кабінет. Виконання трудових обов'язків неможливе без наступних предметів:

- технічне обладнання (персональний комп'ютер, принтер, сканер, телефон, калькулятор);
- програмне забезпечення (пакет програм Microsoft Office, Statgraphics);
- офісні меблі (стіл, стілець, полиці для документації);
- канцелярія (папір, ножиці, степлер, дырокол, кулькові ручки, олівці, лінійки, записники).

Аналіз потенційних небезпек.

Аналіз можливих небезпек на робочому місці має наступний вигляд:

- ураження електричним струмом, у наслідок несправності електродобладнання, яке використовується під час виконання трудових обов'язків, невиконання правил техніки безпеки при користуванні електричним обладнанням, що може призвести до електротравм різного ступеню або навіть до летального наслідку;

- механічне травмування в наслідок нераціонального розташування робочих місць;

— нервово-психічні навантаження, через специфічність роботи працівників економіко-гуманітарної сфери, яка передбачає постійний контакт з клієнтами, колегами по роботі, керівництвом, контрагентами при вирішенні робочих питань (деякі з них можуть бути конфліктними, суперечливими). Подібний характер роботи може викликати емоційний дискомфорт, внутрішнє роздратування та емоційну нестабільність під час короткотривалих певних негативних ситуацій, що може призвести до захворювань нервової системи, зниження наснаги на працю та стресових станів;

— кістково-м'язові порушення, у зв'язку з тривалим статичним напруженням м'язів спини, шиї, рук і ніг, що призводить до ушкодження опорно-рухового апарату;

— негативний вплив електромагнітних, в тому числі і рентгенівських випромінювань при використанні моніторів персональних комп'ютерів з електронно-променевою трубкою, що призводить до погіршень зору, зниження імунітету;

— недостатнє або надмірне освітлення робочих місць, в зв'язку з несправністю, або хибним вибором освітлювальних приладів, в зв'язку з неправильним розташуванням робочих місць по відношенню до джерел природного та штучного освітлення, що призводить до погіршення зору або ефекту засліплення;

— підвищений рівень шуму, який створюється перетворювачем напруги електронно-обчислювальної машини (далі ЕОМ), її технічною периферією, а також людьми, що працюють у приміщенні, і який призводить до погіршення слуху;

— незадовільні параметри мікроклімату робочого місця, у зв'язку із відсутністю приладів, що забезпечують необхідний повітряобмін та опалювальної системи, які можуть викликати загальні захворювання;

— вірогідність загоряння, в зв'язку з використанням несправного електрообладнання, обігрівачів з відкритим теном, недотриманням, або порушенням

правил протипожежної безпеки, відсутністю систем пожежної сигналізації і пожежогасіння, що призводить до пожежі;

- неправильні дії персоналу в умовах надзвичайних ситуацій, які призводять до паніки та загибелі людей;

- використання неліцензійного програмного забезпечення, що може призвести до неякісного виконання робочих обов'язків через відсутність повного спектру необхідного функціоналу і, як наслідок, до підвищення рівня стресу, роздратування, навантаження на нервову систему;

- недотримання правил ергономіки робочого місця використання меблів, що призводить до захворювань упорно-рухового апарату, втрати концентрації та підвищеної утомлюваності;

- інтер'єр та дизайн кабінету і офісного приміщення через використання занадто яскравих кольорів може пригнічувати нервову систему працівників, призводити до втоми та навіть панічних атак.

Заходи по забезпеченню безпеки.

При забезпеченні безпеки обираються найбільш ефективні заходи, що спрямовані на виключення або мінімізацію негативного впливу визначених потенційно небезпечних та шкідливих факторів виробничого процесу фізичного, хімічного та психофізіологічного характеру:

У приміщенні офісу застосовується широке різноманіття електроприладів: персональні комп'ютери, принтери, ксерокси, факси, освітлювальні прилади, кондиціонери, побутові електроприлади тощо. Небезпека ураження електричним струмом при використанні цих приладів з'являється при недотриманні заходів обережності, а також при відмові або несправності цього обладнання. Наслідки ураження електричним струмом залежать від багатьох факторів: опору організму, величини, тривалості дії, роду і частоти струму, шляхів його проходження через життєво важливі органи, умов зовнішнього середовища.

Для запобігання ураження електричним струмом встановлено електроустаткування, яке відповідає вимогам: ПУЕ («Правила устрою електроустановок») і ГОСТ 12.1.030-81 (2001) «ССБТ. Электробезопасность. Защитное заземление,

зануление», величина опору захисного заземлення електрообладнання приміщення - 4 Ом; НПАОП 40.1-1.32-01 «Правила устройства электроустановок. Электрооборудование специальных установок», приміщення, в якому розташовуються ЕОМ, різноманітне устаткування, відноситься до класу пожежезабезпеченої зони П-Іа, тому передбачений мінімальний ступінь захисту ізоляції обладнання IP44; ГОСТ 12.1.009-76 (1999) «ССБТ. Электробезопасность. Термины и определения» обладнання офісу має подвійну ізоляцію, яка складається з робочої та додаткової ізоляції; ГОСТ 12.2.007.0-75* (2001) «ССБТ. Изделия электро-технические. Общие требования безопасности» ЕОМ, периферійні пристрої ЕОМ та устаткування для обслуговування, ремонту та налагодження ЕОМ по способу захисту людини від ураження електричним струмом, належать до І класу, оскільки мають подвійну ізоляцію, елемент для заземлення та провід для приєднання до джерела живлення, що має заземлюючу жилу і вилку з заземлюючим контактом. Експлуатація електроустановок і електроустаткування проводиться відповідно до НПАОП 40.1-1.01-97 «Правила безпечної експлуатації електроустановок» та НПАОП 40.1-1.21-98 «Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів»

Ймовірність механічного травмування може виникнути внаслідок не раціонального розташування робочих місць, захаращення робочих місць або у зв'язку з недбалістю та неуважністю обслуговуючого персоналу. Для виключення травматизму згідно ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» зроблено більш зручне та раціональне розташування робочих місць, таким чином збільшена відстань між ними, яка відповідає нормованим значенням (площа на одне робоче місце має становити не менше ніж 6,0 м², а об'єм не менше ніж 20,0 м³).

У зв'язку із стресовими ситуаціями та нервово-емоційними навантаженнями у працівників може виникнути ймовірність захворювань загально-невротичного характеру.

З метою зниження нервово-емоційного напруження, стомлення зорового аналізатора, поліпшення мозкового кровообігу, подолання несприятливих наслідків гіподинамії, запобігання втоми, згідно ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» для робітників із застосування ЕОМ, передбачені регламентовані перерви для відпочинку тривалістю 15 хвилин через кожні дві години, а також обладнані побутові приміщення для відпочинку під час роботи, кімната психологічного розвантаження. В кімнаті психологічного розвантаження передбачені пристрої для приготування й роздачі тонізуючих напоїв, а також місця для занять фізичною культурою

Для оптимізації відносин у колективі проводяться тренінги з залучанням психологів на теми: «Адаптація у новому колективі», «Поведінка в суспільстві».

Для запобігання кістково-м'язових порушень у зв'язку з тривалим статичним напруженням м'язів спини, шиї, рук і ніг необхідно виконувати фізичні вправи 2-3 рази протягом робочого часу.

Підвищення рівня стресу та нервового напруження може бути викликано використанням неліцензійного програмного забезпечення, що не дозволяє якісно виконувати службові обов'язки. Погіршення якості виконуваної роботи через недбалість та економію адміністрації офісу на ліцензійному програмному забезпеченні негативно відображається на психічному стані працівника. Для виключення використання неліцензійного програмного забезпечення згідно до ч. 4 ст. 97 КПК України та статті 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення здійснюються перевірки на предмет використання в організаціях ліцензійного програмного забезпечення.

Ймовірність захворювання опорно-рухового апарату, зниження уваги та втрати концентрації можуть бути причинені порушенням правил ергономіки робочого місця. Їх використання може бути спричинене недбалістю, неухважністю та бажанням роботодавця зекономити на устаткуванні офісу чи кабінету. Для виключення ймовірності настання вищеперерахованих негативних факторів Конституцією України (ч. 4 ст. 43), ст. 153 Кодексу законів про працю України, ст. 6

та ч. 1 ст. 13 Закону України “Про охорону праці” передбачено санітарно-гігієнічні вимоги, щоб конструкція робочого столу та крісла користувача персонального комп’ютера має забезпечити підтримання оптимальної робочої пози та забезпечувати оптимальне розміщення на робочій поверхні використовуваного обладнання (дисплея, клавіатури, принтера) і документів: висота робочої поверхні робочого столу має регулюватися в межах 680-800 мм, а ширина і глибина — забезпечувати можливість виконання операцій у зоні досяжності моторного поля (рекомендовані розміри: 600-1400мм, глибина – 800-1000мм). Робочий стіл повинен мати простір для ніг заввишки не менше ніж 600мм, завширшки не менше ніж 500мм, завглибшки (на рівні колін) не менше ніж 450мм, на рівні простягнутої ноги не менше ніж 650мм. Робочий стілець має бути підйомно-поворотним, регульованим за висотою, з кутом і нахилу сидіння та спинки і за відстанню від спинки до переднього краю сидіння поверхня сидіння має бути плоскою, передній край – заокругленим. Регулювання за кожним із параметрів має здійснюватися незалежно, легко і надійно фіксуватися. Шаг регулювання елементів стільця має становити: для лінійних розмірів – 15-20мм, для кутових – 2-5 градусів. Зусилля регулювання має не перевищувати 20Н. Висота поверхні сидіння має регулюватися в межах 400-500мм, а ширина і глибина становити не менше ніж 400мм. Кут нахилу сидіння – до 15 градусів вперед і до 5 градусів назад. Висота спинки стільця має становити (300±20) мм, ширина – не менше ніж 380 мм, радіус кривизни горизонтальної площини – 400мм. Кут нахилу спинки має регулюватися в межах 1-30 градусів від вертикального положення. Відстань від спинки до переднього краю сидіння має регулюватися в межах 260-400мм. Для зниження статичного напруження м’язів верхніх кінцівок слід використовувати стаціонарні або змінні підлокітники завдовжки не менше ніж 250мм, завширшки 50-70мм, що регулюються за висотою над сидінням у межах 230-260мм і відстанню між підлокітниками в межах 350-500мм. Поверхня сидіння і спинки стільця має бути напівм’якою з нековзним, повітронепроникним покриттям, що легко чиститься і не електризується. Робоче місце має бути обладнане підставкою для ніг

завширшки не менше ніж 300мм, завглибшки не менше ніж 400мм, що регулюється за висотою в межах до 150мм і за кутом нахилу опорної поверхні підставки до 20 градусів. Підставка повинна мати рифлену поверхню і бортик по передньому краю заввишки 10мм.

Заходи по забезпеченню виробничої санітарії та гігієни праці.

Внаслідок роботи за ПК, на фізіологію людини негативно впливають електромагнітні випромінювання. Щоб зменшити наслідки впливу на людину та знизити негативні показники у робочій зоні до допустимих значень, згідно з ГОСТ 12.2.007.0-75 «Изделия электротехнические. Общие требования безопасности», вироби, які створюють електромагнітні поля, повинні мати захисні елементи (екрани, поглиначі і т.д.). Вимоги до захисних елементів повинні бути вказані в стандартах та технічних умовах на конкретні види виробів. Згідно з НПАОП 0.00-1.28-10 «Правила охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин» та ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин», на робочих місцях обладнаних ПК встановлені рідкокристалічні монітори, які не є джерелами рентгенівського та електромагнітного випромінювань.

Основними причинами недостатньої або надмірної освітленості робочих місць є несправність або хибний вибір освітлювальних приладів, неправильне розташування робочих місць по відношенню до джерел освітлення.

Незадовільна освітленість на робочому місці або на робочій зоні може бути причиною зниження продуктивності та якості праці, отримання травм. Недостатнє або надмірне освітлення викликає зоровий дискомфорт, що виражається у відчутті незручності або напруженості. Тривале перебування в умовах зорового дискомфорту призводить до розсіювання уваги, зменшення зосередженості, зоровій і загальній втомі.

У офісному приміщенні, згідно ДБН В.2.5-28-2006 «Інженерне обладнання будинків і споруд. Природне і штучне освітлення» передбачене природне та штучне освітлення. Природне освітлення здійснено через світлові прорізи, які

забезпечують коефіцієнт природної освітленості (КПО) не нижче 1,5%. Для захисту від прямих сонячних променів, які створюють прямі та відбиті відблиски на поверхні екранів і клавіатури, передбачено сонцезахисні пристрої, на вікнах встановлені жалюзі або штори.

Для визначення необхідного світлового потоку в приміщенні довжиною 12м, шириною 6м, висотою 3,3м, з висотою робочої поверхні 0,8 м, рівнем нормованого значення освітлення 300 лк, з коефіцієнтом запасу при проектуванні штучного освітлення 1,4 виконуються наступні розрахунки.

Розраховуємо кількість рядів світильників у приміщенні N_p :

$$N_p = \frac{B}{(H - h_p) \cdot [L/h]}, \quad (4.1)$$

де B – ширина приміщення, м;

H – висота приміщення, м;

h_p – висота робочої поверхні, м;

$[L/h]$ – числове значення коефіцієнта світильника.

$$N_p = \frac{6}{(3,3 - 0,8) \cdot 1,4} = 1,71 = 2 \text{ (шт.)}.$$

Визначаємо максимально припустиму відстань між рядами світильників

$L_{\max}$:

$$L_{\max} = \frac{B}{N_p}, \quad (4.2)$$

де B – ширина приміщення, м;

N_p – кількість рядів світильників у приміщенні, шт.

$$L_{\max} = \frac{6}{2} = 3 \text{ (м)}.$$

Визначаємо значення індексу приміщення i , що характеризує співвідношення розмірів освітлювального приміщення і висоти розміщення світильників:

$$i = \frac{A \cdot B}{(H - h_p) \cdot (A + B)}, \quad (4.3)$$

де A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

H – висота приміщення, м;

h_p – висота робочої поверхні, м.

$$i = \frac{12 \cdot 6}{(3,3 - 0,8) \cdot (12 + 6)} = 1,6.$$

Визначаємо значення коефіцієнта використання світлового потоку η , створюваного світильниками вибраного типу.

Вибирається в залежності від виду джерела світла, типу обраного світильника, коефіцієнтів відбиття поверхонь приміщення та індексу приміщення: $\eta = 50\% = 0,5$

Визначаємо сумарний світловий потік освітлювальної установки у даному приміщенні Φ_{Σ} :

$$\Phi_{\Sigma} = \frac{E_H \cdot A \cdot B \cdot k_z \cdot z}{\eta}, \quad (4.4)$$

де E_H – рівень нормованого загального освітлення, лк;

A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

k_z – коефіцієнт запасу;

z – коефіцієнт нерівномірності (мінімальної) освітленості (відношення середньої освітленості до мінімальної освітленості), як правило дорівнює (для люмінесцентних ламп $z=1,1$);

η – коефіцієнт використання світлового потоку.

$$\Phi_{\Sigma} = \frac{300 \cdot 12 \cdot 6 \cdot 1,4 \cdot 1,1}{0,5} = 66528,00 \text{ (лм)}.$$

Визначаємо умовну загальну кількість світильників у приміщенні $N_{\text{св}}^*$:

$$N_{\text{св}}^* = \frac{A \cdot B}{L_{\text{max}}^2}, \quad (4.5)$$

де A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

L_{max} – максимально припустима відстань між рядами світильників, м.

$$N_{\text{св}}^* = \frac{12 \cdot 6}{3^2} = 8 \text{ (шт.)}.$$

Характеристикою світильника ЛВО (растровий) є така кількість (n) і потужність ламп — 4x18.

Розрахуємо світловий потік умовного джерела світла Φ_{λ}^* :

$$\Phi_{\lambda}^* = \frac{\Phi_{\Sigma}}{N_{\lambda}^*}, \quad (4.6)$$

де Φ_{Σ} – сумарний світловий потік освітлювальної установки, лм;

N_{λ}^* – загальна кількість ламп у світильнику, яка розраховується за формулою:

$$N_{\lambda}^* = N_{\text{св}}^* \cdot n, \quad (4.7)$$

де n – кількість ламп у світильнику, шт.

$$N_{\lambda}^* = 8 \cdot 4 = 32 \text{ (шт.)}$$

$$\Phi_{\lambda}^* = \frac{66528}{32} = 2079 \text{ (лм)}.$$

Тип стандартної лампи з найближчим значенням фактичного світлового потоку лампи $\Phi_d = 1200$ лм.

Знайдемо знайти коефіцієнт m (співвідношення між розрахунковим світловим потоком лампи Φ_r^* та фактичним світловим потоком вибраної стандартної лампи Φ_d):

$$m = \frac{\Phi_r^*}{\Phi_d}. \quad (4.8)$$

$$m = \dots \frac{2079}{1200} = 1,73$$

Визначимо оптимальну (фактичну) кількість світильників у приміщенні N_{cv} :

$$N_{cv} = N_{cv}^* \cdot m, \quad (4.9)$$

де N_{cv}^* – умовна загальна кількість світильників у приміщенні, шт.

m – співвідношення між розрахунковим світловим потоком лампи та фактичним світловим потоком вибраної стандартної лампи.

$$N_{cv} = 8 \cdot 1,73 = 13,86 = 14 \text{ (шт.)}.$$

Визначимо фактичну кількість ламп у приміщенні N_s :

$$N_s = N_{cv} \cdot n, \quad (4.10)$$

де N_{cv} – оптимальна (фактична) кількість світильників у приміщенні, шт;

n – кількість ламп у світильнику, шт.

$$N_s = 14 \cdot 4 = 56 \text{ (шт.)}.$$

Визначимо загальну розрахункову освітленість E_p у приміщенні, що створюється при застосуванні стандартних ламп:

$$E_p = \frac{\Phi_s \cdot N_s \cdot \eta}{A \cdot B \cdot k_s \cdot z}, \quad (4.11)$$

де Φ_s – фактичний світловий потік вибраної стандартної лампи, лм;

N_s – фактична кількість ламп у приміщенні, шт;

η – коефіцієнт використання світлового потоку;

A – довжина приміщення, м;

B – ширина приміщення, м;

k_s – коефіцієнт запасу;

z – коефіцієнт нерівномірності (мінімальної) освітленості.

$$E_p = \frac{1200 \cdot 56 \cdot 0,5}{12 \cdot 6 \cdot 1,4 \cdot 1,1} = 303,03 \text{ (лк)}.$$

Виходячи з розрахунків, для даного офісного приміщення необхідно 2 ряди світильників типу ЛВО (растровый), максимальна відстань між рядами — 3 м, фактична кількість світильників складатиме 14 штук, фактична кількість ламп — 56 штук, а загальна освітленість складатиме 303,03 лк.

Рівні звукового тиску в октавних смугах частот, рівні звуку та еквівалентні рівні звуку на робочих місцях приміщення відповідають вимогам ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» та ДСН 3.3.6.037-99 «Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку». Зниження рівня шуму в приміщенні здійснено за допомогою:

- використання більш сучасного обладнання;
- розташування принтерів та різноманітного устаткування колективного користування на значній відстані від більшості робочих місць працівників;
- переведення жорсткого диска в режим сну (Standby), якщо комп'ютер не працює протягом визначеного часу;
- використання блоків живлення ПК з вентиляторами на гумових підвісках;

Неправильне проектування або несправність систем опалення та вентиляції в приміщенні офісу може призвести до негативних впливів на здоров'я працівників у вигляді простудних захворювань, перегрівань, проблем із дихальними шляхами тощо.

Метеорологічні умови в приміщенні офісу – температура повітря, відносна вологість повітря й швидкість його переміщення відповідають встановленим санітарно-гігієнічним вимогам ДСН 3.3.6.042-99 «Державні санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень» і ГОСТ 12.1.005-88 (1991) «ССБТ. Общие санитарно-гигиенические требования к воздуху рабочей зоны». Роботи в офісному приміщенні, належать до категорії Іб - легка робота, тому передбачені наступні оптимальні значення параметрів мікроклімату:

— у холодний період року: температура 21-23С; відносна вологість: 40-60%; швидкість переміщення повітря: 0,1 м/с;

— у теплий період року: температура 22-24С; відносна вологість: 40-60%; швидкість переміщення повітря: 0,2 м/с.

Забезпечення таких параметрів мікроклімату досягається оснащенням приміщень пристроями кондиціонування, вентиляції та дезодорації повітря, системами опалювання.

Оптимальні рівні позитивних (n+) і негативних (n-) іонів у повітрі приміщення з ВДТ відповідають вимогам ГН 2152-80 «Санітарно-гігієнічні норми допустимих рівнів іонізації повітря виробничих та громадських приміщень» і становить: n+=1500-30000 (шт. на 1см³); n- = 3000-5000 (шт. на 1см³). Підтримку оптимального рівня легких позитивних і негативних аероіонів у повітрі на робочих місцях забезпечуються за допомогою біполярних коронних аероіонізаторів.

Панічні атаки, роздратування, психологічне навантаження може виникнути при інтер'єрі та дизайні офісного приміщення та кабінету, щ не враховують психічні особливості людей та діяльність їх нервової системи. Для виключення вищезазначеного негативного впливу згідно Конституції України (ч. 4 ст. 43), ст. 153 Кодексу законів про працю України, ст. 6 та ч. 1 ст. 13 Закону України "Про

охорону праці” передбачено оптимальне оформлення дизайну приміщення: колір є засобом створення психологічного комфорту та підвищення продуктивності праці. Найбільш сприятливі для нервової системи світлі, пастельні тони – зеленувато-блакитний, ясно-сірий, золотавий. Яскраві, контрастні поєднання (синій і жовтогарячий, червоний і фіолетовий) викликають втому, роздратування.

Заходи з пожежної безпеки.

Площа офісного приміщення складає 12 м в довжину, 6 м в ширину та висотою в 3,3 м. В даному приміщенні потенційними джерелами спалаху є: електронно-обчислювальна техніка, проводка.

Стандарт ДСТУ EN 2:2014 «Класифікація пожеж (EN 2:1992; EN 2:1992/A1:2004, IDT)» встановлює класи пожеж залежно від матеріалу, що горить. Пожежі в офісному приміщенні відносяться до класів:

— А – пожежа, що супроводжуються горінням твердих матеріалів, зазвичай органічного походження, під час горіння яких, як правило, утворюються тліючі вуглини;

— Е – горіння електроустановок, що перебувають під напругою до 1000 В (згідно «Правил експлуатації та типових норм належності вогнегасників», затверджених наказом МВСУ 15.01.2018 № 25 та зареєстрованих в МЮУ 23.02.2018 р. за № 225/31677).

Згідно ДСТУ Б В.1.1-36:2016 «Визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою» та СНиП 2.09.02-85* «Производственные здания» офісне приміщення можна віднести до категорії Д (знижено пожежонебезпечно): характеристика речовин і матеріалів, що знаходяться (зберігаються, переробляються, транспортуються) у приміщенні є наступною — негорючі речовини і/або матеріали в холодному стані (за температури навколишнього середовища), за умов, що приміщення, в яких знаходяться (зберігаються, переробляються, транспортуються) зазначені вище речовини і/або матеріали, не відносяться до категорій А, Б або В.

Під час вибору типу і необхідної кількості вогнегасників як елементів протипожежного захисту об'єкта слід також керуватися галузевими правилами

пожежної безпеки, нормами технологічного проектування та іншими нормативно-правовими актами, що регламентують вимоги до оснащення об'єктів вогнегасниками.

Для офісного приміщення площею 72 м², що відноситься до категорії Д, а можливі пожежі до класів А, Е необхідно використовувати 2 вуглекислотні вогнегасника місткістю 2(3) л.

Найшвидшим та найбільш надійним способом сповіщення про виникнення пожежі є установки електричної пожежної сигналізації (ЕПС).

Заходи по забезпеченню безпеки у надзвичайних ситуаціях.

Оцінка надійності системи матеріально-технічного постачання і виробничих зв'язків.

Необхідною умовою успішної діяльності всіх підприємницьких структур АПК є ефективне функціонування системи їх матеріально-технічного забезпечення.

Система матеріально-технічного забезпечення — це сукупність підприємств-виробників матеріально-технічних ресурсів, торговельно-посередницьких організацій, сервісних підрозділів, формувань з машино використання та державних органів, що регулюють відносини у сфері техніко-технологічного забезпечення.

Кожний об'єкт в залежності від особливостей його виробництва і інших характеристик має свою специфіку. Але об'єкти мають багато спільного: виробничий процес здійснюється, як правило, в середині споруд і будівель, самі споруди в більшості випадків виконані з уніфікованих елементів, територія об'єкту насичена інженерними, комунальними і енергетичними лініями. Все це дає підставу вважати, що для всіх виробничих об'єктів, незалежно від профілю виробництва і призначення, характерні загальні фактори, які впливають на підготовку об'єкта до роботи в надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу. До цих факторів належать:

— район розміщення об'єкту, внутрішнє планування і забудова території об'єкту;

- системи енергопостачання;
- технологічний процес;
- виробничий зв'язок об'єкту; системи управління;
- підготовленість об'єкту до відбудови виробництва і інше.

Встановлюються основні особливості їх конструкції, вказуються технічні дані, необхідні для розрахунків дії ударної хвилі, світлового випромінювання і можливих вторинних факторів ураження. А власне: конструкція, поверхня, довжина і висота, вид каркасу, стінне заповнення, світлові отвори, покрівля, перекриття; оцінюється вогнестійкість споруди. Вказується кількість працівників і службовців, які одночасно перебувають в будівлі (найбільша працююча зміна), наявність вбудованих і близько розміщених сховищ.

При оцінці внутрішнього планування території об'єкту визначається вплив густоти і типу забудови, можливість виникнення і розповсюдження пожежі, створення завалів входів у сховища і проходів між спорудами. Особлива увага звертається на ділянки, де можуть виникнути вторинні фактори ураження. На території об'єкту такими джерелами є:

- ємності з легкозаймистими рідинами і сильнодіючими отруйними речовинами;
- склади вибухонебезпечних речовин і вибухонебезпечні технологічні установки, технологічні комунікації, руйнування яких може викликати пожежу, вибухи і загазованість ділянки;
- склади легкозаймистих матеріалів;
- холодильні установки, які використовують аміак та інші.

Вивчення технологічного процесу проводиться з розрахунком специфіки виробництва і змін у виробничому процесі в надзвичайних ситуаціях (можлива зміна технології, часткова зупинка виробництва, переключення на виробництво нової продукції і т.д.).

Досліджується спроможність існуючого процесу виробництва в стислі строки перейти на технологічний процес для випуску нової продукції. Даються

характеристики верстатного і технологічного обладнання. Визначається унікальне і особливо важливе обладнання. Оцінюється насиченість виробництва апаратурою автоматичного управління і контрольно-вимірювальними приладами.

На підприємствах, зв'язаних із застосуванням значної кількості сильнодіючих отруйних і горючих речовин, встановлюється їх кількість, оцінюються токсичні властивості, вибухо- і пожежо небезпечність, надійність і безпечність їх зберігання. Визначається необхідний мінімум запасів цих речовин, які можуть перебувати на території об'єкту, і місце зберігання решти в заміській зоні.

При аналізі технологічного процесу детально вивчаються можливості безаварійної зупинки виробництва. Особливу увагу приділяють дослідженню систем енергопостачання.

Визначається залежність роботи об'єкту від зовнішніх джерел енергопостачання, характеризуються внутрішні джерела; підраховується необхідний мінімум електроенергії, газу, води, пари, стиснутого повітря і інших видів енергопостачання в надзвичайних ситуаціях. Досліджуються енергетична мережа і комунікації: наземні, підземні, проведені по естакадах, траншеях, по фунті, по стінах споруд. Вивчається забезпеченість об'єкту автоматичними пристроями, які дозволяють при необхідності зробити дистанційне, відключення окремих ділянок або всієї системи даного виду енергопостачання.

При розгляді системи водопостачання звертається увага на захист споруд і водозбірників на підземних джерелах води від радіоактивного, хімічного і біологічного зараження. Визначається надійність функціонування системи пожежогасіння, можливість переключення систем водопостачання з дотриманням санітарних правил.

Особлива увага приділяється вивченню систем газопостачання. Перевіряється можливість автоматичного відключення подачі газу на об'єкт, в окремих цехах і на ділянках виробництва, дотримання всіх вимог інструкції по зберіганню і трансформуванню газу. Жорсткі вимоги висуваються до надійності і безпеки функціонування систем і джерел постачання сильнодіючими отруйними речовинами, киснем, вибухонебезпечними і горючими речовинами.

Дослідження системи управління об'єктів проводиться на основі вивчення стану пунктів управління і вузлів зв'язку, надійності системи управління виробництвом, надійності зв'язку з позаміською зоною, розстановки сил, забезпечення керівництва виробничою діяльністю об'єкту в усіх підрозділах підприємства. Визначаються також джерела поповнення робочої сили, аналізуються можливості взаємозаміни керівного складу об'єкту. Особлива увага приділяється вивченню системи оповіщення.

При аналізі системи матеріально-технічного постачання дається коротка характеристика цієї системи в нормальних умовах і можливих змін в зв'язку з переходом на випуск нової продукції, встановлюється залежність виробництва від постачальників, виявляються найбільш важливі поставки сировини, деталей і комплектуючих виробів, без яких виробництво не може продовжуватись. Оцінюються наявні і плановані запаси (кількість, номенклатура) і можливі строки продовження роботи без постачання, доцільно досліджувати можливі заходи поповнення запасів до норми, надійність їх зберігання і доставки. Розглядаються питання реалізації готової продукції, а також її зберігання.

У ході аналізу вимог щодо охорони праці на робочому місці (офіс, кабінет) у сфері фінансів та кредиту було виявлено небезпечні та шкідливі чинники, що можуть проявити себе та нанести шкоду майну та здоров'ю працівників, також було з'ясовано причини та наслідків дії цих чинників. Була проведена оцінка параметрів виробничого середовища на відповідність санітарно-гігієнічним нормам.

Також було запропоновано рішення щодо поліпшення санітарно-гігієнічних параметрів у офісному приміщенні, визначено категорії приміщень за вихо пожежною та пожежною безпекою й ступеню їх вогнестійкості та розробка протипожежних заходів; було представлено алгоритм дій персоналу при виникненні надзвичайних ситуацій.

ВИСНОВКИ

Стрімке зростання державного та гарантованого державою боргу негативно вплинуло на стан боргової безпеки, підвищивши ризик втрати стратегічних об'єктів економіки та поглиблення економічної кризи.

Відсутність єдиної методології визначення та моніторингу боргової безпеки, нераціональне використання запозичених коштів та кабальні умови обслуговування вже наявного державного і гарантованого державою боргу призводять до його зростання, збільшення боргового тягару та погіршення стану економіки в цілому.

Державний бюджет являє собою складне економічне явище що має розгалужену структуру та широку класифікацію. Дефіцит бюджету означає перевищення видатків над доходами і не завжди є ознакою кризи управління бюджетом, однак якщо цей показник безконтрольний і демонструє позитивну динаміку, то можна вважати, що господарська діяльність ведеться країною неефективно. Боргова безпека — багатогранне явище, яке наразі не має оптимальної методології контролю та управління. Боргова безпека держави визначається не лише критичним рівнем державної заборгованості, а загальним рівнем державного (внутрішнього і зовнішнього) боргу та рівнем корпоративного зовнішнього боргу з урахуванням вартості їх обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та збереження оптимального співвідношення між ними.

Макроекономічна ситуація була наступною: обсяг номінального ВВП зростав, однак у доларовому еквіваленті демонстрував стрімке падіння. Динаміка реального ВВП також вказує на падіння виробництва. Аналіз ВВП на душу населення демонструє тенденцію щодо регресу економіки та зубожіння населення. обсяг ВВП на душу населення у 2014 році порівняно з 2013 зменшився на 874 дол.США на 1 людину або на 22,02%, у 2015 році порівняно з 2014 впа на 960 дол.США на 1 людину або на 31,02%, у 2016 році порівняно з 2015 роком зріс на 66 дол.США на 1 людину або на 3,09%, у 2017 році порівняно з 2016 —

на 455 дол.США на 1 людину або 20,67%. У період 2013-2017 років в країні спостерігалася гіперінфляція. у 2014 році, порівняно з 2013 роком, інфляція зросла на 24,4%, у 2015 році, порівняно з 2014, — на 18,4%, у 2016 році, порівняно з 2015 роком, інфляція зменшилася на 30,9%, а у 2017 році, порівняно з 2016 роком, знову зросла на 1,3%. Великі руйнівні економічні наслідки викликав розрив між інфляцією та реальним ВВП.

Основними факторами цих макроекономічних процесів була втрата частини промислових регіонів Донецької та Луганської областей, де розташовувалися бюджетоутворюючі промислові комплекси, негативна волатильність на міжнародних ринках та деструктивна монетарна політика держави.

Динаміка доходів і видатків державного бюджету у період 2013-2017 років були такими: у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, обсяг доходів зріс на 17348 млн.грн або на 5,14%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зріс на 176585 млн.грн або на 49,75%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 80552 млн.грн або на 15,15%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зріс на 175194 млн.грн або на 28,62%. Динаміка видатків Державного бюджету була висхідною: у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, його обсяг зріс на 12009 млн.грн або на 4,18%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зріс на 103314 млн.грн або на 34,48%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 86417 млн.грн або на 21,45%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зріс на 77293 млн.грн або на 15,80%. Втрати доходів бюджетів всіх рівнів, що мало негативний вплив на збалансованість бюджетної системи, посилення соціальної напруги та збільшення навантаження на державний бюджет для покриття дефіциту ресурсу місцевих бюджетів регіону.

У період 2013-2017 років динаміка дефіциту бюджету була наступною: у 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, його обсяг зріс на 13346 млн.грн або на 20,63%, у 2015 році, у порівнянні з 2014, зменшився на 32885 млн.грн або на 42,13%, у 2016 році, в порівнянні з 2015, зріс на 24962 млн.грн або на 55,26%, у 2017 році, в порівнянні з 2016 роком, зменшився на 22280 млн.грн або на 31,77%. Девальвація національної грошової одиниці різко збільшила вартість обслуговування боргових зобов'язань держави, корпоративного сектору та приватних осіб.

Відповідно здорожчала закупівля імпорту, передусім природного газу, що призвело до збільшення дефіциту бюджету.

Для аналізу боргової безпеки необхідно проаналізувати стан державного і гарантованого державою боргу. Загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 60 відсотків річного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України. Проте обсяг державного і гарантованого державою боргу перевищує цей показник: у 2013 році державний та гарантований державою борг відповідав нормативу і був меншим від граничного значення на 19,85%, у 2014 році перевищував граничне значення на 10,25%, у 2015 році — на 19,42%, у 2016 — на 20,97%, у 2017 році — на 11,80%. Також у 2013-2017 роках державний та гарантований державою борг перевищував до ВВП перевищував середній рівень державного та гарантованого державою боргу країн, що розвиваються. У 2013 році цей показник був меншим від середнього значення на 8,85%, але у 2014 році перевищував його на 21,25%, у 2015 — на 30,42%, у 2016 — на 31,97%, у 2017 — на 22,80%.

В умовах продовження військових дій на сході України перенесення акцентів її гібридного впливу з боку РФ в площину «економічного розхитування держави», вітчизняна фінансова система зазнала значних втрат. За таких умов правильним кроком Уряду України щодо реагування на боргові загрози було прийняття нестандартного рішення щодо проведення боргової операції по реструктуризації зовнішнього комерційного боргу шляхом введення мораторію на виплату всіх боргів перед РФ.

Дослідження зарубіжного досвіду регулювання боргової безпеки дозволило виділити декілька підходів, що використовуються за кордоном: реструктуризація (Польща, Молдова), сек'юритизація (Болгарія), випуск облігацій внутрішньої державної позики (Велика Британія, США), законодавче обмеження розмірів державного боргу (Білорусія), списання. Окрім використання основних інструментів щодо контролю боргово-го навантаження та їх ефективності в розрізі економік країн світу, також доцільно звернути увагу на досвід країн, що мали схожі проблеми та соціо-історичний контекст.

Дослідивши залежність державного та гарантованого державою боргу від низки факторів, таких як ВВП, обсяг експорту товарів та послуг, обсяг імпорту товарів та послуг, доходи Держбюджету, видатки Держбюджету, обсяг дефіциту бюджету, прямі інвестиції в Україну з країн світу, прямі інвестиції з України в країни світу, курс долару до гривні, населення країни.

З огляду на ці моделі, можна сказати, що найкраще зміни державного та гарантованого державою боргу описує показник ВВП та видатки бюджету. За незалежного фактору «ВВП» коефіцієнт кореляції складає 0,9689, тобто зв'язок між факторами є сильним. Коефіцієнт детермінації, який показує якою мірою варіація залежної змінної y (обсяг державного та гарантованого державою боргу) визначається варіацією незалежної змінної x (ВВП), дорівнює 0,9387. Тобто 93,87% змін обсягів державного та гарантованого державою боргу пояснюється зміною обсягів ВВП бюджету. Рівняння регресії та параметри регресії є значимими за критеріями Фішера та Стьюдента.

За незалежного фактору «Видатки бюджету» коефіцієнт кореляції складає 0,9654, тобто зв'язок між факторами є сильним. Коефіцієнт детермінації, який показує якою мірою варіація залежної змінної y (обсяг державного та гарантованого державою боргу) визначається варіацією незалежної змінної x (Видатки бюджету), дорівнює 0,9320. Тобто 93,20% змін обсягів державного та гарантованого державою боргу пояснюється зміною обсягів видатків бюджету. Рівняння регресії та її параметри також є значимими.

З метою зменшення боргового навантаження необхідно підвищити рівень ВВП сприянням розвитку малого бізнесу, розвитку нових його сфер. На сьогодні стратегічним завданням боргової політики є пошук оптимального співвідношення між борговим та податковим фінансуванням бюджетних видатків. Крім того, важливо досягти такого рівня ВВП та видатків бюджету, щоб збалансувати співвідношення з державним та гарантованим державою боргом за допомогою розвитку «класичних» українських сфер виробництва, а також розвитком нових. Наприклад, ІТ-сфера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дем'янишин В.Г. Бюджетний менеджмент: підруч. / В. Г. Дем'янишин, Г. Б. Погрішук. – Тернопіль: Крок, 2015. – 522 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/24322/1/%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82.pdf>

2. Федосов В.М. Бюджетна система: підруч./ В.М. Федосов, С.І.Юрій. - К.: Центр учбової літератури; Тернопіль: Економ. думка, 2012. - 871с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1376102546039/ekonomika/priznachennya_funktsiyi_byudzhetu#44.

3. Юрій С.І. Бюджетна система: підруч. / С.І. Юрій, В.Г. Дем'янишин, О.П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 624 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/521/1/%D0%91%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0.%20%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>.

4. Баранова В.Г. Бюджетна система: Навч. посіб. / В.Г. Баранова, О.Ю. Дубовик, В.П. Хомутенко. – Одеса: Видавництво Бартенєва, 2014. – 392 с.

– [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2810/3/%D0%91%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0.pdf>.

5. Шевчук І.Л. Бюджетна система : навчальний посібник: друге видання, перероблене і доповнене / І.Л. Шевчук, В.О. Черепанова, Т.О. Ставерська. – Харків: Видавець Іванченко І. С., 2015. – 284 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Shevchuk_Iryna/Biudzheta_systema.pdf.

6. Сорока Р.С. Бюджетна система: навч. посіб. / Р.С. Сорока, І.Г. Благун. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 236 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/r161.pdf>

7. Мацелюх І.А. Економічні теорії в системі наукових економічних знань: навч. посіб. / Н.П. Мацелюх, І.А. Максименко, В.В. Мартиненко, М.М. Теліщук та ін. — К. : Видавництво. «Центр учбової літератури», 2015. — 226 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://culonline.com.ua/Books/Econ%20teorii%20Mazeluh.pdf>.

8. Климаш Н.І. Бюджетна система: навч. посіб. /Н.І. Климаш, К.В. Багацька, Н.І. Дем'яненко. – Львів «Магнолія 2006», 2014. – 296 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/20991/1/buget%20system.pdf>.

9. Кравчук Н.Я Фінансова безпека: навчально-методичний посібник / Н.Я Кравчук, О.Я Колісник, О.Ю.Мелих – Тернопіль: ТНЕУ – 2010 р. –277 с.- [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/584/1/book%20%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0.pdf>.

10. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України" від 29.10.2013 № 1277 - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/?doc=08U1H409F0>.

11. Зубенко В.В. Сучасна бюджетна система: правила та процедури: навч.посіб. / В.В. Зубенко. - ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження». – К., 2017. – 184 с. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/sites/default/files/170x240_preview_0.pdf

12. Волощук М.Г. Фінансове право: навч. посіб. / М.Г. Волощук, Т.О. Карабін, М.В. Менджул. – Вид. 3-тє, допов. та перероб. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2017. – 244 с. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/14778/1/%D0%A4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%203%20%D0%B2%D0%B8%D0%B4..pdf>.

13. Онищенко В.О. Фінанси (державні, корпоративні, міжнародні) / В. О. Онищенко, А. Ю. Бережна, Л. О.Птащенко, І. Б. Чичкало-Кондрацька.– К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 600 с. - [Електронний ресурс] - Режим доступу:

http://pidruchniki.com/88114/finansu/utvorennya_pogashennya_derzhavnogo_borgu#33.

14. Барановський О. І. Дослідження теоретичних засад боргової безпеки держави / О. І. Барановський // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. - 2016. - Вип. 1(1). - С. 327-337. - [Електронний ресурс] - Режим доступу:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/10831/1/%D0%94%D0%9E%D0%A1%D0%9B%D0%86%D0%94%D0%96%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%A2%D0%95%D0%9E%D0%A0%D0%95%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%A5%20%D0%97%D0%90%D0%A1%D0%90%D0%94%20%D0%91%D0%9E%D0%A0%D0%93%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%87%20%D0%91%D0%95%D0%97%D0%9F%D0%95%D0%9A%D0%98%20%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%96%D0%90%D0%92%D0%98.pdf>.

15. Номінальний ВВП - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.

16. Глобальний аналіз базових макроекономічних показників України (2013–2017 рр.) / ГО «Публічний аудит» // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/globalnyj-analiz-bazovyh-makroekonomichnyh-pokaznykiv-ukrayiny-2013-2017-rr/>.

17. Україна - ВВП на душу населення - [Електронний ресурс] - Режим доступу:

<https://knoema.ru/atlas/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%92%D0%92%D0%9F-%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D1%83%D1%88%D1%83-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F>.

18. Як змінювався ВВП за паритетом купівельної спроможності в постсоціалістичних країнах - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2018/03/21/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsya-vvp-parytetom-kupivelnoyi-spromozhnosti-postsoczialistychnyx-krayinax>.

19. «Украина стала самой бедной страной Европы: эксперт показал данные МВФ» - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.segodnya.ua/economics/enews/ukraina-stala-samoy-bednoy-stranoy-evropy-ekspert-pokazal-dannye-mvf-1179269.html>

20. Інфляція - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/economy/index/inflation/>.

21. Експорт - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/eximp/>.

22. Імпорт - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/eximp/>.

23. Підсумки-2017: українська промисловість - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://mind.ua/publications/20180265-pidsumki-2017-ukrayinska-promislovist>.

24. Доходи державного бюджету - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://cost.ua/budget/revenue/>.

25. Власюк О.С. Фіскальна безпека України в умовах гібридної війни: виклики, ризики, загрози та напрями реагування / О.С. Власюк, Л.Г. Шемаєва, О.М.

Ляшенко, Н.Я. Юрків, Н.В. Корень, Ю.В. Касперович, Д.М. Гладких, Л.П. Лондар, О.С. Чернюк – К.: НІСД, 2016. – 71 с. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/fisk_bezpeka-a7841.pdf.

26. Касперович Ю.В. Фіскальні ризики та виклики виконання державного бюджету України у 2018 році / Ю.В. Касперович // Національний інститут стратегічних досліджень. - 2018 р. – С. 42 - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/fiskal_ruzuk-e3707.pdf.

27. Інфляційний звіт – НБУ – 2018 р. – С. 62 - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63442010>.

28. Видатки бюджету України - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://cost.ua/budget/expenditure/>.

29. Дефіцит бюджету України - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://cost.ua/budget/deficit/>.

30. Державний борг України: оцінка поточного стану та напрями оптимізації його рівня та структури / О. В. Баула, В. Я. Голюк, В. О. Салабай // Економічний форум. - 2017. - № 2. - С. 238-242. - - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2017_2_41.

31. Державний та гарантований державою борг України - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://cost.ua/budget/debt/>.

32. Державний борг та гарантований державою борг - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/derzhavnyi-borh>

33. Наказ «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України // 29.10.2013 - № 1277 - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>.

34. Про вплив політики державних запозичень та податкової політики на стан грошово-кредитної сфери України / Рада Національного Банку України - м. Київ. – 2017 р. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=DF26E5503D4F13B891CC66EB5AE44FCC?id=58771704>

35. Лондар Л.П. Стан державного боргу України в умовах загострення фінансових ризиків, пов'язаних з гібридною війною - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/derzh_borg-d8023.pdf

36. Аналіз управління державним боргом України у I кварталі 2018 року / Експертно-аналітичний центр «ОПТИМА» - [Електронний ресурс] - Режим доступу:

<http://optimacenter.org/userfiles/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BC%20%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BE%D0%BC%20%D1%83%20%D0%86%20%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%202018%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83.pdf>.

37. Фатюха Н.Г, Наливайко К.В. Аналіз стану боргової безпеки України / Фатюха Н.Г, Наливайко К.В. // Materials of the XII International scientific and practical conference, «Modern scientific potential», — 2016. — Volume 5. Economic science. Governance. Sheffield. Science and education LTD — с. 104.

38. Фатюха Н.Г Боргова безпека України: теоретичний аспект та поточний стан [Електронний ресурс] / Фатюха Н.Г, Наливайко К.В. // Ефективна економіка. — 2016. — №2. — Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

39. Боргова безпека України : стан та її оцінка / Н. Г. Фатюха, К. В. Наливайко // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки : зб. наук. пр., 2018. — № 2.

40. Пріндин Х. Управління державним боргом: зарубіжний досвід та українські реалії / Х.Пріндин//Науковий блог НаУ «Острозька Академія» - [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2012/upravlinnyaderzhavnym-borhom-zarubizhnyj-dosvid-ta-ukrajinski-realiji/>.

41. Палешко Я.С. Міжнародний досвід управління державною заборгованістю / Я.С. Палешко // Економічний простір. — 2014. — № 92. — С. 34–44.

42. Койло В.В. Зарубіжний досвід управління зовнішнім державним боргом: перспективи впровадження його в Україні - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/5_61_2017_ukr/30.pdf.

43. Столярчук А. Зарубіжний досвід управління державним боргом / А.Столярчук, Ю. Бурлуцька, науковий керівник О. С. Бохенко //Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Economics/15_94145.doc.htm.

44. Щолокова М.О. Розрахунково-графічні завдання для самостійної роботи з дисципліни «Економетрика» Частина 1 (парна і множинна регресії) для студентів економічних спеціальностей усіх форм навчання / Укл. Щолокова М.О., Коротунова О.В. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2013. – 50 с.

45. Фатюха Н. Г., Наливайко К. В. Використання регресійно-кореляційного аналізу при оцінці боргової безпеки України / Н. Г. Фатюха, К. В. Наливайко // «Соціально-економічні, освітні та фахові проблеми молоді в умовах євроінтеграційних процесів». Тези доповідей Всеукраїнської Інтернет-конференції здобувачів освіти і молодих учених, Запоріжжя, 27 квітня 2018 р. Електрон. дані. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2018, Україна. - Режим доступу: zntu.conf@gmail.com.

46. Кредитування за рахунок Зведеного бюджету - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cost.ua/budget/expenditure/credit/>.

47. Прямі інвестиції в Україну з країн світу - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

48. Прямі інвестиції з України в країни світу - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

49. Курс долара до гривні станом на 31.12 - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/arch/?ua>.

50. Населення України - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/>.

51. Макаренко В.О. Аналіз динаміки, структури державного та гарантованого боргу / В.О. Макаренко, В.П. Карбан // Економічні науки – вип.11 – частина 2. – 2015 р. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_11/82.pdf.

52. Федорович, І. М. Моделювання динаміки державного боргу та факторів впливу на неї [Текст] / Ірина Михайлівна Федорович // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 16. –№ 1. – С. 257-267. https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/viewFile/539/pdf_323.

53. Сич Н.О. Світовий досвід як векторний орієнтир в управлінні зовнішнім державним боргом - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/282/pprbsu_v37.pdf.

54. «Самый прибыльный и выгодный бизнес в Украине 2016 – 2017 года» - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://4ownbiz.ru/business-ideas/samuj-pribylnyj-vygodnyj-aktualnyj-biznes-v-ukraine.html>.

55. Аналіз сучасного стану державного боргу та ключові напрями забезпечення боргової безпеки України - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/derzh_borg.pdf.

Додаток А
Динаміка бюджетів України

Таблиця А.1

Динаміка доходів місцевого бюджету України на одного працюючого у 2013-2017 роках

Роки	Доходи місцевого бюджету на одного працюючого, грн	Абсолютне відхилення, грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	4527	—	—	—	—	—	—
2014	4925	398	398	1,0879	1,0879	8,79	8,79
2015	7327	2402	2800	1,4877	1,6185	48,77	61,85
2016	10484	3157	5957	1,4309	2,3159	43,09	131,59
2017	14204	3720	9677	1,3548	3,1376	35,48	213,76

Таблиця А.2

Динаміка доходів державного бюджету на одного працюючого у 2013-2017 роках

Роки	Доходи державного бюджету на одного працюючого, грн	Абсолютне відхилення, грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	16547	—	—	—	—	—	—
2014	19640	3093	3093	1,1869	1,1869	18,69	18,69
2015	32326	12686	15779	1,6459	1,9536	64,59	95,36
2016	37606	5280	21059	1,1633	2,2727	16,33	127,27
2017	48730	11124	32183	1,2958	2,9449	29,58	194,49

Продовження додатку А

Таблиця А.3

Показники динаміки видатків місцевого бюджету на одного працюючого у 2013-2017 роках

Рік	Видатки місцевого бюджету на одного працюючого, грн	Абсолютне відхилення, грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	10696	—	—	—	—	—	—
2014	12367	1671	1671	1,1562	1,1562	15,62	15,62
2015	16842	4475	6146	1,3619	1,5746	36,19	57,46
2016	21272	4430	10576	1,2630	1,9888	26,30	98,88
2017	30336	9064	19640	1,4261	2,8362	42,61	183,62

Таблиця А.4

Показники динаміки видатків державного бюджету на одного працюючого у 2013-2017 роках

Рік	Видатки державного бюджету на одного працюючого, грн	Абсолютне відхилення, грн		Темп (коефіцієнт) зростання (зменшення)		Темп приросту, %	
		ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне	ланцюгове	базисне
2013	14096	—	—	—	—	—	—
2014	16578	2482	2482	1,1761	1,1761	17,61	17,61
2015	24504	7926	10408	1,4781	1,7384	47,81	73,84
2016	30064	5560	15968	1,2269	2,1328	22,69	113,28
2017	35072	5008	20976	1,1666	2,4881	16,66	148,81

Додаток Б

Розрахунки для дослідження кореляційно-регресійного аналізу (млн.грн.)

Таблиця Б.1

Вихідні дані для проведення кореляційно-регресійного аналізу (млн.грн.)

Рік	Державний і гарантований державою борг України (млн.грн.) у	Номінальний ВВП України (млн.грн.) x1	Державний і гарантований державою зовнішній борг України (млн.грн.) x2	Державний і гарантований державою внутрішній борг України (млн.грн.) x3	Доходи Зведеного бюджету України (млн.грн.) x4	Витрати Зведеного бюджету України (млн.грн.) x5	Кредитування за рахунок Зведеного бюджету (млн.грн.) x6	Дефіцит Зведеного бюджету України (млн.грн.) x7	Експорт товарів і послуг (млн.грн.) x8	Імпорт товарів і послуг (млн.грн.) x9	Інвестиції в Україну з країн світу (млн.грн.) x10	Інвестиції з України в країни світу (млн.грн.) x11	Курс долара до гривні станом на 31.12 (грн.) x12 Л	Населення України (млн. осіб) X13
2007	88745,0	720731,0	69937,0	18807,0	216050	226036	1575	7671	323205,00	364373,00	149157,39	31339,87	5,06	46,6460
2008	189410,0	948056,0	142743,0	46668,0	291163	309216	2811	14183	444859,00	520588,00	275070,18	47729,22	7,70	46,3727
2009	316884,6	913345,0	211751,7	105132,9	280217	307312	2874	21607	423564,00	438860,00	310812,41	45916,95	7,97	46,1437
2010	432235,4	1082569,0	276745,6	155489,8	304851	377873	1354	64836	549365,00	580944,00	361281,31	50985,50	7,96	45,9629
2011	473121,6	1316600,0	299413,9	173707,7	387853	416854	4758	23058	707953,00	779028,00	388087,08	51817,84	8,05	45,7785
2012	515510,6	1408889,0	308999,8	206510,7	432944	492455	3856	50786	717347,00	835394,00	415710,61	52807,52	8,04	45,6336
2013	584114,1	1454931,0	300025,4	284088,7	429986	505844	535	63590	681899,00	805662,00	441124,66	55057,62	8,21	45,5530
2014	1100564,0	1566728,0	611697,1	488866,9	443983	523126	4972	72030	770121,00	834133,00	662724,43	105061,74	16,27	45,4262
2015	1572180,2	1979458,0	1042719,6	529460,6	652031	679871	3058	30898	1044541,00	1084016,00	882169,80	154090,88	24,40	42,9289
2016	1929758,7	2383182,0	1240028,7	689730,0	199567	835590	1841	54683	1174625,00	1323127,00	999996,44	170080,84	26,80	42,7605
2017	2141674,4	2982920,0	1374995,5	766678,9	1016788	1056760	2122	42094	1430230,00	1618749,00	1108151,8	176109,83	27,75	42,5845

Додаток В

Державний та гарантований державою борг

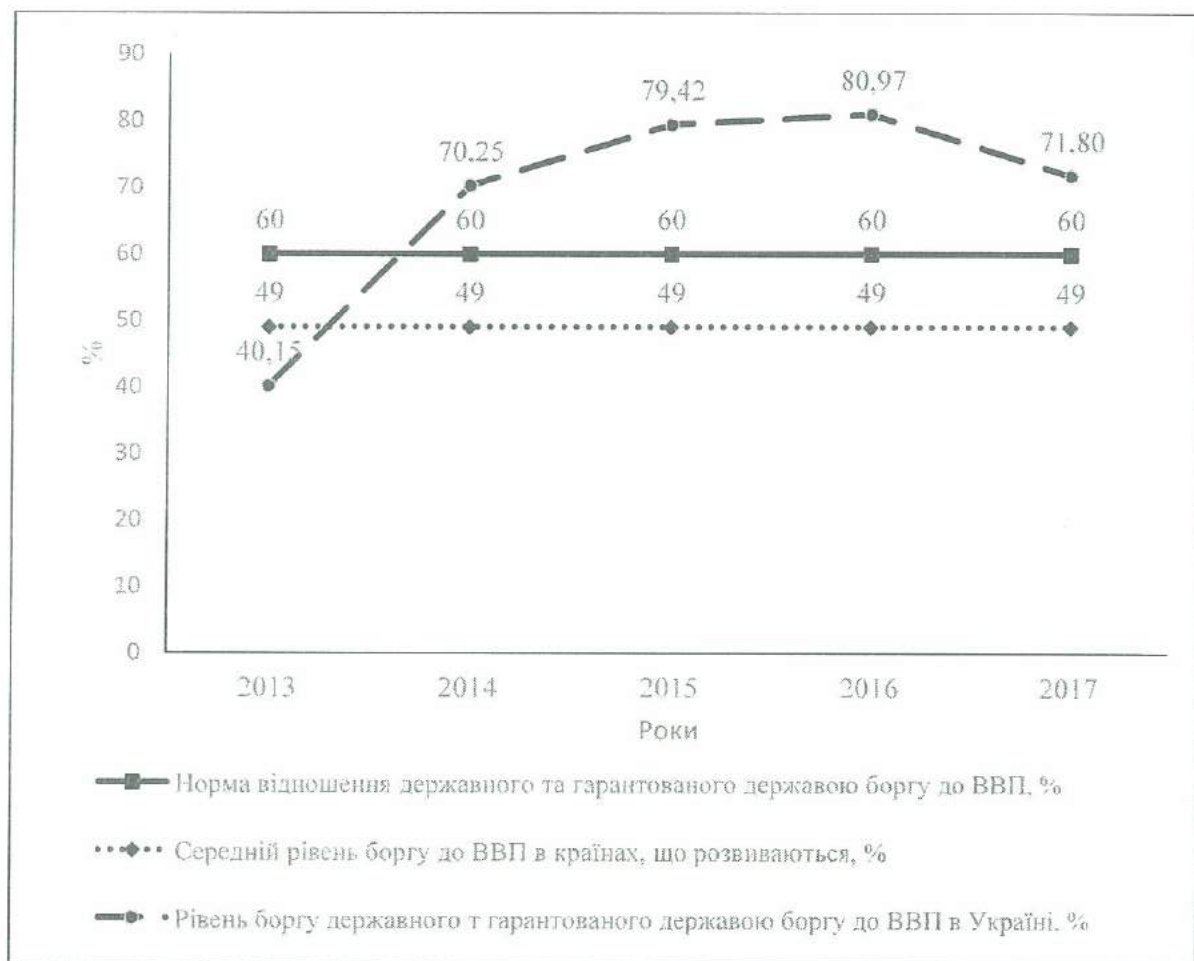

Рис. В.1 Державний та гарантований державою борг до ВВП у 2013-2017 роках

Продовження додатку В

Таблиця В.2

Структура державного та гарантованого державою боргу за джерелами фінансування у 2017 році

	Млрд.грн	Млрд.дол.США	% від загальної суми
Ринкове фінансування	1.285,6	49,1	74
Пільгове фінансування:	446,5	17,0	26
— МВФ	154,5	5,9	9
— МБРР (Світовий банк)	127,3	4,9	7
— ЄС (МФД)	85,9	3,3	5
— ЄБРР	15,7	0,6	1
— ЄІБ	17,3	0,7	1
— Органи управління іноземних держав	45,8	1,8	3

Таблиця Д. 2

Кореляція незалежних факторів x_i (млн.грн)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
	Державний і гарантований державною борг України (у)	Номінальний ВВП України (x_1)	Державний і гарантований державною зовнішній борг України (x_2)	Державний і гарантований державною внутрішній борг України (x_3)	Доходи Зведеного бюджету України (x_4)	Витатки Зведеного бюджету України (x_5)	Кредитування за рахунок Зведеного бюджету (x_6)	Дефіцит Зведеного бюджету України (x_7)	Експорт товарів і послуг (x_8)	Імпорт товарів і послуг (x_9)	Прямі інвестиції в Україну з країн світу (x_{10})	Прямі інвестиції з України в країни світу (x_{11})	Курс долара до гривні станом на 31.12 (гривень в 1 мільйоні доларів) (x_{12})	Населення України (x_{13})	
Державний і гарантований державною борг України (у)	1														
Номінальний ВВП України (x_1)	0,9653	1													
Державний і гарантований державною зовнішній борг України (x_2)	0,9944	0,9523	1												
Державний і гарантований державною внутрішній борг України (x_3)	0,9830	0,9621	0,9582	1											
Доходи Зведеного бюджету України (x_4)	0,3102	0,3454	0,2918	0,3340	1										
Витатки Зведеного бюджету України (x_5)	0,9609	0,9972	0,9479	0,9578	0,3314	1									

Продовження додатку Д

Продовж.табл. Д.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Кредитування за рахунок Зведеного бюджету (x ₆)	0,0801	0,0791	0,0650	0,1044	0,3568	0,0307	1							
Дефіцит Зведеного бюджету України (x ₇)	0,4278	0,4840	0,3514	0,5494	0,2163	0,5118	-0,0643	1						
Експорт товарів і послуг (x ₈)	0,9552	0,9924	0,9472	0,9438	0,4078	0,9858	0,1437	0,4550	1					
Імпорт товарів і послуг (x ₉)	0,9314	0,9927	0,9185	0,9289	0,3593	0,9883	0,1113	0,4766	0,9919	1				
Прямі інвестиції в Україну з країн світу (x ₁₀)	0,9959	0,9717	0,9886	0,9821	0,3640	0,9674	0,1129	0,4486	0,9653	0,9414	1			
Прямі інвестиції з України в країни світу (x ₁₁)	0,9881	0,9285	0,9931	0,9530	0,3098	0,9217	0,0882	0,3254	0,9210	0,8884	0,9831	1		
Курс долара до гривні станом на 31.12 (гривень в 1 млн.доларів) (x ₁₂)	0,9831	0,9166	0,9911	0,9428	0,2966	0,9098	0,0880	0,2978	0,9091	0,8737	0,9774	0,9991	1	
Населення України (x ₁₃)	-0,9631	-0,9451	-0,9787	-0,9101	-0,3586	-0,9446	0,0161	-0,2809	-0,9472	-0,9203	-0,9617	-0,9627	-0,9612	1

Кореляція незалежних факторів x_i при виключенні факторів (млн.грн)

	Державний і гарантований державою борг України (у)	Номінальний ВВП України (x_1)	Доходи Зведеного бюджету України (x_4)	Витрати Зведеного бюджету України (x_2)	Дефіцит Зведеного бюджету України (x_7)	Експорт товарів і послуг (x_8)	Імпорт товарів і послуг (x_9)	Прямі інвестиції в Україну з країн світу (x_{10})	Прямі інвестиції з України в країни світу (x_{11})	Курс долара до гривні станом на 31.12 (гривень в 1 млн.доларів) (x_{12})	Населення України (x_{13})	
Державний і гарантований державою борг України (у)	1											
Номінальний ВВП України (x_1)	0,9689	1										
Доходи Зведеного бюджету України (x_4)	0,6335	0,7262	1									
Витрати Зведеного бюджету України (x_2)	0,9654	0,9986	0,7244	1								
Дефіцит Зведеного бюджету України (x_7)	0,3584	0,3589	0,1378	0,3758	1							
Експорт товарів і послуг (x_8)	0,9692	0,9939	0,7209	0,9899	0,3571	1						
Імпорт товарів і послуг (x_9)	0,9531	0,9955	0,7138	0,9930	0,3655	0,9952	1					
Прямі інвестиції в Україну з країн світу (x_{10})	0,9973	0,9707	0,6509	0,9671	0,3779	0,9741	0,9575	1				
Прямі інвестиції з України в країни світу (x_{11})	0,9900	0,9350	0,5964	0,9296	0,2863	0,9391	0,9160	0,9872	1			
Курс долара до гривні станом на 31.12 (гривень в 1 млн.доларів) (x_{12})	0,9867	0,9281	0,5911	0,9229	0,2629	0,9318	0,9072	0,9834	0,9993	1		
Населення України (x_{13})	-0,9728	-0,9440	-0,6167	-0,9422	-0,2494	-0,9550	-0,9349	-0,9724	-0,9736	-0,9726	1	

Продовження додатку Д

Таблиця Д.4

Кореляція незалежних факторів x_i при виключенні факторів (млн.грн)

	Державний і гарантований державою борг України (у)	Номінальний ВВП України (x_1)	Доходи Зведеного бюджету України (x_4)	Видатки Зведеного бюджету України (x_5)	Дефіцит Зведеного бюджету України (x_7)	Експорт товарів і послуг (x_8)	Імпорт товарів і послуг (x_9)	Курс долара до гривні станом на 31.12 (гривень в 1 млн.доларів) (x_{12})	Населення України (x_{13})
Державний і гарантований державою борг України (у)	1								
Номінальний ВВП України (x_1)	0,9689	1							
Доходи Зведеного бюджету України (x_4)	0,6335	0,7262	1						
Видатки Зведеного бюджету України (x_5)	0,9654	0,9986	0,7244	1					
Дефіцит Зведеного бюджету України (x_7)	0,3584	0,3589	0,1378	0,3758	1				
Експорт товарів і послуг (x_8)	0,9692	0,9939	0,7209	0,9899	0,3571	1			
Імпорт товарів і послуг (x_9)	0,9531	0,9955	0,7138	0,9930	0,3655	0,9952	1		
Курс долара до гривні станом на 31.12 (гривень в 1 млн.доларів) (x_{12})	0,9867	0,9281	0,5911	0,9229	0,2629	0,9318	0,9072	1	
Населення України (x_{13})	-0,9728	-0,9440	-0,6167	-0,9422	-0,2494	-0,9550	-0,9349	-0,9726	1

Продовження додатку Д

Таблиця Д.5

Кореляція незалежних факторів x_i при виключенні факторів (млн.грн)

	Державний і гарантований борг Україною (у)	Номінальний ВВП України (x ₁)	Державний ВВП України (x ₁)	Доходи Зведеного бюджету України (x ₄)	Видатки Зведеного бюджету України (x ₅)	Дефіцит Зведеного бюджету України (x ₇)	Експорт товарів і послуг (x ₈)	Імпорт товарів і послуг (x ₉)
Державний і гарантований борг Україною (у)	1							
Номінальний ВВП України (x ₁)	0,9689	1						
Доходи Зведеного бюджету України (x ₄)	0,6335	0,7262	1					
Видатки Зведеного бюджету України (x ₅)	0,9654	0,9986	0,7244	1				
Дефіцит Зведеного бюджету України (x ₇)	0,3584	0,3589	0,1378	0,3758	1			
Експорт товарів і послуг (x ₈)	0,9692	0,9939	0,7209	0,9899	0,3571	1		
Імпорт товарів і послуг (x ₉)	0,9531	0,9955	0,7138	0,9930	0,3655	0,9952	1	